

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

111967

TÜRKİYE'DE ÖZAL DÖNEMİ
LİBERALLEŞME HAREKETLERİ

DOKTORA TEZİ

Samettin GÜNDÜZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

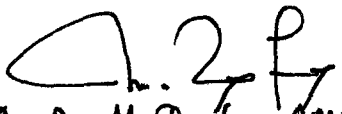
Enstitü Anabilim Dalı

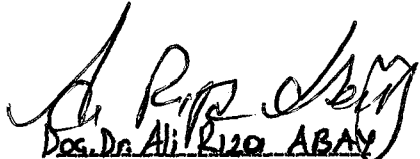
: SOSYOLOJİ

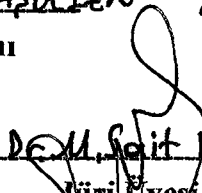
111967

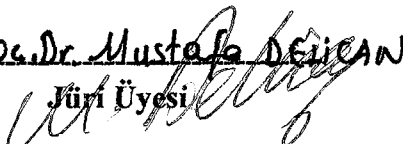
Bu tez ...../...../ 2001 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir

Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN
Jüri Başkanı

Doc. Dr. M. Tayfun AMMAN
Jüri Üyesi

Doc. Dr. Ali Rıza ABAY
Jüri Üyesi

Doc. Dr. M. Saif DOĞAN
Jüri Üyesi

Doc. Dr. Mustafa DEJİCAN
Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de Turgut Özal Dönemi Liberalleşme Hareketlerini araştırmak amacıyla doktora çalışma konusu olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de liberalizm, ciddi olarak Prens Sabahattin’in Adem-i Merkeziyetçilik ve Teşebbüs-i Şahsi görüşleriyle gündeme gelmiştir. Bu görüşler Özal iktidara gelinceye kadar fiili olarak uygulama şansı bulamayıp, arka planda kalmıştır. Liberal görüşleri Prens Sabahattin gündeme getirmesine rağmen, dünya ve ülke konjonktürünü göz önüne alarak Özal uygulamaya çalışmıştır.

Özal liberalizmi döneminde devletçi ekonomiden piyasa ekonomisine geçilerek, ekonomi tamamen dışa açılmaya başlamış, bürokratik devlet yapısında yapılan değişikliklerle devlet küçültülmeye çalışılmış, temel hak ve hürriyetlerde iyileştirmeye gidilip, serbest bir ortamın hazırlanması sağlanmıştır.

Tez çalışmam süresince, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam, tez danışmanım, Prof Dr. Musa TAŞDELEN’e, değerli önerilerini esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa DELİCAN’a, Doç. Dr. M. Tayfun AMMAN’a, Prof. Dr. Atilla YAYLA’ya, Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN’a, milletvekili Bülent AKARCALI’ya, kardeşi Korkut ÖZAL’a, Dr. Mustafa ÇALIK’a ayrıca çalışma süresince burs temin ederek katkı sağlayan işadamı Dr. Z. Abidin ERDEM’e candan teşekkür ediyorum

Tokat- 2001

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Samettin GÜNDÜZ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii

GİRİŞ.....	1
1. LIBERALİZM VE UNSURLARI	5
1.1. Bireycilik	10
1.2. Din ve Vicdan Hürriyeti.....	13
1.3. Düşünce ve İfade Hürriyeti.....	17
1.4.Sınırlı Devlet	21
1.5. Piyasa Ekonomisi	26
1.6. Sivil Toplum.....	30
2.LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ	35
2.1. Liberalizmin Batıdaki Gelişimi	35
2.2. Liberalizmin Türkiye'deki Gelişimi	37
2.2.1. Liberalizmin Osmanlıdaki Gelişimi.....	37
2.2.2. Liberalizmin Cumhuriyet Dönemi Gelişimi.....	43
3.TÜRKİYE'DE ÖZAL DÖNEMİ LIBERALLEŞME SÜRECİ.....	49
3.1 Özal'ın İktidara Geliş Süreci.....	49
3.1.1. Siyasi Kariyeri	49
3.1.2. Özal'ın Politik Kimliği.....	51

3. 1.2. 1. Muhafazakarlık.....	51
3. 1. 2. 2. Milliyetçilik.....	54
3.1.2.3. Sosyal Adaletçilik.....	57
3. 1.2.4. Liberalizm	60
3.1.3. Partileşme Süreci	63
3.2. Ekonomi Anlayışı.....	69
3.3. Devlet ve Bürokrasi Anlayışı.....	107
3.3.1.Devlet Anlayışı.....	107
3.3.2.Devletin Küçültülmesi	110
3.3.3. Devletin Fonksiyonları.....	116
3.3.4. Kutsal Devlet Anlayışından Uzaklaşma.....	118
3.3.5.Vatandaş Esas Alan Devlet	120
3.3.6. Bürokrasi Anlayışındaki Değişme	121
3.3.7.Siyasal İktidarın Güçlendirilmesi	126
3.3.8.Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi.....	129
3.4. Özgürlüklerin Alanının Yeniden Düzenlenmesi	134
3.4.1.Siyasal Özgürlükler Alanı	134
3.4.2. Dini Özgürlükler Alanı.....	150
3.4.2.1.Din ve Vicdan Hürriyeti	150
3.4.2.2. Laiklik ve Din Hürriyeti	158
3.4.3. Teşebbüs Hürriyetinin Geliştirilmesi	162

3.4.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özendirilmesi.....	169
3.5. Dış Politika Anlayışı.....	172
3.5.1. Dış Politikada Pragmatizm-Etkinlik ve Risk Unsurlarının Öne	
Çıkarılması	172
3.5.2.Küresel Sisteme Uyum ve ABD Eksenli Dış Politika	177
3.5.3. Bölgesel Güç Olma Arzusu ve Bölge Ülkeleriyle İşbirliği	
Teşebbüsü	179
3.5.3.1. İslam Ülkeleriyle ile İşbirliği	179
3.5.3.2. Türk Cumhuriyetleriyle İşbirliği	182
SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA.....	193
ÖZGEÇMİŞ	199

TABLolar LİSTESİ

Tablo.1- 1983 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oy Oranları	66
Tablo.2- 24 Ocak 1980 Kararları Neticesi Sektörler Bazındaki Büyüme Hızları.....	77
Tablo.3- 1980'li Yıllarda İhracattaki Gelişme	81
Tablo.4- 1980'li Yıllarda İthalattaki Gelişme.....	83
Tablo.5- Dış Ticaret Göstergeleri.....	85
Tablo.6- Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Kamu Yatırımlarının Oranı	86
Tablo.7- Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Özel Yatırım Oranları	87
Tablo.8- Yıllar İtibariyle İzin Verilen ve Giren Yabancı Sermaye	89
Tablo.9- Yıllar İtibariyle Gerçekleştirilen Özelleştirme Miktarları	95
Tablo. 10- Yıllar İtibariyle Özal Dönemi Enflasyon Oranları	102
Tablo. 11- Yıllar İtibariyle Özelleştirme Gelirleri	113
Tablo. 12- Kamu Yatırımları Oranı	114
Tablo. 13- Özel Yatırımlar Oranı	114

KISALTMALAR

A.B.D : Amerika Birleşik Devletleri

ANAP : Anavatan Partisi

E.İ.E.İ. : Elektrik İşleri Etüt İdaresi

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KDV : Katma Değer Vergisi

KHK. : Kanun Hükmünde Kararname

MESS : Madeni Eşya İşverenleri Sendikası

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği

ODTÜ : Orta Doğu Teknik Üniversitesi

MDP : Milliyetçi Demokrasi Partisi

ÖZET

Bu çalışma ile 1980'li yıllarda dünya serbest ticaret sistemindeki gelişmelerin yansıması sonucunda Türkiye konjonktüründe, Özal dönemi liberalleşme hareketleri olarak ele alınmıştır.

Özal liberalizmi, öncelikli olarak ülke şartlarında ekonomik liberalizmi öne çıkarmıştır. Türkiye'de ekonomik liberalizm 24 Ocak 1980 kararlarının alınması ve uygulamaya konulmasıyla başlamıştır. Ekonomik liberalizmle, devletçi ve karma ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, ekonomide korumacılık ve yasaklar kaldırılarak, faiz,döviz,ihracat ve ithalat serbest bırakılmıştır. Ekonomik gelişmeyi engelleyen Türk Parasını Koruma Kanunu kaldırılarak, dış ticaretteki bürokratik formaliteler en aza indirilmiştir. Ekonomide devletin müdahalesini en aza indirmek ve ekonomiyi tabana yaymak için özelleştirme yapılmaya başlanmış, devlet yatırımları altyapı yatırımlarına yönlendirilerek, kamu yatırımlarında azalma, özel yatırımlarda artış olmuştur. Ekonomide özel teşebbüsün gelişmesi için, yap işlet devret modeli uygulamaya konulmuş, ayrıca yabancı sermayeye Türkiye'de yatırım yapması için izin verilmiştir. Böylece hem piyasa ekonomisi uygulanmış hem de Türk ekonomisinin dünya serbest ticaret sistemine entegre olması için çaba harcanmıştır.

Siyasi liberalleşme açısından, geleneksel kutsal devlet anlayışına karşı tavır almıştır. Devletin kutsal olmadığı, millete hizmet etmek için var olduğunu dile getirmiştir. Yönetimde bürokrasinin gücünü kırmaya çalışmış, bürokrasideki kırtasiyecilik ve formaliteler en aza indirilmeye çalışılmıştır. Özal, merkezi yönetim karşısında yerel yönetimleri güçlendirmek istemiş, ama sadece ekonomik açıdan kaynak sağlanması için, imar kanunu ve emlak vergisi kanunu çıkarılarak ekonomik açıdan merkezi yönetime bağlılıkları azaltılmıştır.

Siyasi liberalleşme açısından önemli olan bazı gelişmeler olmuştur. Sıkıyönetim kaldırılmış, düşünce ve fikir hürriyetini enleyen 141, 142, ve 163. cü maddelerin kaldırılmasına ön ayak olmuştur.

SUMMARY

In this study, results of 1980's world free trade system developments have been examined Özal's liberalism period in details. Informations about this study have been found from written sources.

Özal's liberalism has become economic liberalism according to country conditions. Economic liberalism has been beginning with decisions and applies of these decisions which are agreed on January 24, 1980. According to this economic liberalism, state control and mixed economy has been turned to free market economy. Economic defenses and prohibitions were supported and interest, foreign money, export and import were become free. Turkish money defend Law which creates difficulties for economic development, were supported and bureaucracy formalities for foreign trade were reduced. Personalize has been made for reducing government interferences on economy and spreading economy on bottom Government investments, Public investments has reduced and special investments has increased.

The model: „do, work, turn over” was applied to develop special attempt in economy. Foreign capital has been also given permission for doing investment in Turkey. Thus market economy was applied and Turkish economy was entered to world free trade system. According to political liberalism, traditional sacred government mind was refused. Özal's liberalism told that government is not sacred and that is for only serving to nation. Özal's liberalism studied to deminish bureaucratic force on management. There were studied for reducing formalities in bureaucracy. Özal wanted to forced local management opposing to basic management but only municipal and real estate's tax have been represented to provide source for economy and according to economic base, dependence to basic management is reduced.

According to political liberalism a few important developments have been. Martial law were supported. Also for supporting 141, 142 and 163. sections that blocked freedom of thought and idea, were get started.

GİRİŞ:

xx. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyalizm ve kapitalizmin bekleneni verememesi, liberalizmin önem kazanmasına katkı sağlamıştır. Liberalizm dünyada 1970'li yıllar itibarıyla yeniden neo- liberalizm olarak uygulamaya konulması ve başarılı olması, tüm dünyanın dikkatini liberalizme yöneltmiştir.

Liberalizmin, 1980'li yıllarda öne çıkmasının en büyük faktörlerinden birisi,dünyadaki küreselleşmenin bir sonucu olarak, sosyalist ve devletçi düşüncenin zayıflaması ve dünya serbest ticaret sistemindeki gelişmelerdir.

Liberalizmin dünyadaki gelişmesinin, Türkiye'deki yansımaları, 24 Ocak 1980 Kararlarının alınması ile ekonomik liberalizm olarak Türkiye'nin gündemine gelmesidir. Bu dönemde iktisadi liberalizm dünyada ciddi olarak uygulanırken Türkiye'de ise 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi yaşanmaktadır. Askeri müdahale liberalizm açısından olumsuz bir gelişme olmasına rağmen, Türkiye'de liberalizm bu dönemde tartışılmaya başlandığı yıllardır. Askeri yönetim dünyadaki iktisadi liberalizmindeki gelişmelerin etkisi ve baskısı ile, ekonomiyi göz ardı edememişlerdir. Dünyadaki ekonomik liberalizmdeki gelişmeler, Türkiye'nin piyasa ekonomisini uygulaması için zorlanması sonucunda, piyasa ekonomisi uygulamasına öncelik verilmiştir.

Askeri yönetim tarafından 24 Ocak 1980 kararlarının mimarı olan Özal'a piyasa ekonomisini uygulaması için görev verilmesi, daha sonra iktidara gelmesi liberalleşme açısından büyük önemi vardır.

Türkiye'de ilk defa liberal düşüncüyü dile getiren Prens Sabahattin'dir. Prens'in liberal düşüncesini, "Adem-i Merkeziyetçilik" ve "Teşebbüs-i Şahs-i" oluşturmaktadır. Prens, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini ve özel teşebbüsün desteklenerek önünün açılmasını dile getirmiştir.

Cumhuriyet dönemi, İttihat ve Terakki'nin görüşleri doğrultusunda bir yönetimin ortaya konulmasıyla liberalizmin arka planda kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde özel teşebbüse yer veren bir ekonomi politikası uygulanmış ama 1929 dünya ekonomik bunalımın ortaya çıkması ile dünyada devletçi sistemin uygulanmasına gidilmesi, Türkiye'de de sıkı devletçilik uygulanmaya başlanmıştır. Kısa sürede olsa tüm dünyada devletçi sistem uygulanmış ama, daha sonra ekonomideki olumlu gelişmelerin olmasıyla birlikte, dünyada yeniden liberal uygulamalara dönüş yapılmaya başlanmıştır. Dünyadaki bu gelişmelere rağmen Türkiye'de katı devletçi sistem 1950' li yıllara kadar uygulanmasına devam edilmiştir.

İkinci dünya savaşından sonraki gelişmeler, Türkiye'nin dış dünyaya açılmasını zorunlu hale getirmiştir. Dünya tarafından Türkiye'nin çok partili sisteme ve ekonomide özel girişimciyi destekleyen bir ekonomik sistemine geçilmesi yönünde baskıların gelmeye başladığı yıllardır.

Türkiye çok partili sisteme geçişle birlikte, Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle liberal uygulamaların başlatılması, öncelikli olarak ekonomide devlet faaliyetlerinin yanında özel girişimciye yer verilmeye başlanmış, özel girişimcinin gelişmesi için gerekli ortam hazırlanmıştır. Ekonomi yabancı sermayeye açılarak ekonomik liberalizm uygulamaları başlatılmıştır. Özgürlükler alanında büyük genişlemeler sağlanmıştır. Bu dönem liberalizm açısından önemli gelişmelerin olduğu bir dönemdir.

Demokrat Parti iktidarından sonra Özal'a kadar liberalleşme açısından kayda değer bir gelişme olmamıştır. Çünkü bu süreçte ülkede askeri müdahalelerin olması liberal gelişmeleri olumsuz etkilemiştir.

Özal, felsefe olarak Prens Sabahattin'in 20. Yüzyılın başlarında ortaya koyduğu "Adem-i merkeziyetçilik" ve "Teşebbüs-i Şahsi" ilkelerine bağlı bir siyaset adamıdır. Bazen siyasetteki üslubu yerine göre pragmatik bir özellik arz eder. Özal, iktidara gelir gelmez Prens Sabahattin'in liberal görüşlerini uygulamaya çalışmış, bu uygulama sadece Prens

Sabahattin'in görüşleriyle sınırlı kalmayıp, dünyadaki serbest ticaret sistemindeki gelişmelerle yakından ilişkisi vardır.

Özal, hem dünya serbest ticaret sistemine Türk ekonomisini entegre etmek hem de Prens Sabahattin'in ademi merkezîyetçi ve özel teşebbüs uygulamalarını Türkiye şartlarında uygulamaya çalışmıştır.

Özal'ın liberalleşme süreci Türkiye'ye özgü şartlara bağlı ve konjonktürel bir özelliğe sahiptir. Ülke konjonktürü elverişli olduğu ölçüde liberalleşme sürecinde başarılı olmuştur.

Araştırmanın amacı, dünyadaki serbest ticaret sistemindeki gelişmelere bağlı olarak, Türkiye'ye yansımaları ve Türkiye konjonktürü göz önüne alınarak, Türkiye'de Turgut Özal Dönemi Liberalleşme Hareketlerini incelemektir.

Araştırmada kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada taranan kaynaklar liberalizmin tarihçesini ve Özal dönemi liberalleşmeyi içeren yazılı kaynaklar oluşmaktadır.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, liberalizm ve unsurları olarak ele alınmıştır. Liberalizmin ve unsurlarının kısaca açıklamaları yapılarak, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını, yetenek ve kabiliyetleri doğrultusunda, başkalarının haklarına müdahale etmeden serbest olarak kullanması için gerekli koşulların hazırlanması gerektiği öne çıkarılmıştır.

İkinci bölümde, Batı'da liberalizmin gelişimi ele alınmıştır. Batı'da 17 yüzyılda başlayan süreçte 19 yüzyılın sonlarına kadar etkin olamamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ekonomik liberalizmin olarak etkili olduğu, dünya ekonomisinin yeniden yapılanmasında etkili olduğu yönünde ele alınmıştır.

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri liberalleşme alınmış olup, liberal gelişmelerin dünyadaki gelişmelerin aksine sağlıklı olarak ülkemizde bir gelişme olmadığı yönünde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Özal dönemi liberalleşme ele alınmış, bu dönem liberalleşme dünyadaki serbest ekonomik sistemdeki gelişmelerin yansımaları ve ülke şartları doğrultusunda incelenmiştir. Özal, dünyadaki liberal gelişmelere Türkiye'yi entegre etmek için serbest piyasa ekonomisine geçişin önemi ele alınmıştır. Devletin küçültülmesi, bürokrasinin azaltılması, temel hak hürriyetlerindeki iyileştirme ve aktif , pragmatik dış politika uygulamalarının gerçekleştirildiği yönünde incelenmiştir.

1. LIBERALİZM VE UNSURLARI:

Liberalizm, Fransızca kökenli olup, “Libre” kelimesinden türetilmiştir. Fransızca’da “libre” boş, serbest anlamına gelmektedir. İngilizce’de “liberty” kelimesine karşılık gelerek serbestlik, özgürlük anlamına gelmektedir. Ne var ki; liberalizm kavramı bilim adamları tarafından ortak bir tanımla yapılamamıştır.

Liberalizm, “Liberalleşme” “Pazar Ekonomisi” “Kapitalizm”, ve “Serbest Piyasa Ekonomisi” anlamlarında belli dönemlerde kullanılmıştır. Liberalizm bu kavramlardan birisiyle tanımlanması yanlışlıkları beraberinde getirmiştir. Bu yanlışlıkları gidermek için, sınırlı bir tanım yerine yukarıdaki kavramları içine alan bir tanımın yapılması daha doğrudur.

“Liberalizm, bireyciliğe dayalı bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlükleri güvence altına olan, piyasa ekonomisinin tabii işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesine savunan bir doktrindir.” (Aktan, 1994 : 13)

Liberalizm, XVII. yüzyılda John Locke ile başladığı, XVIII. yüzyılda Adam Smith ve David Hume ile önem kazanmaya başladığı XIX. yüzyılda iktisadi ve siyasi hayata etkin olduğu dönemdir.

“18. Yüzyılın sonlarında ve 19. Yüzyıl başlarında liberalizm, özgürlüğün asıl amaç ve bireyin asıl varlık olduğunu vurgulamış; “bırakınız yapsınlar” ilkesini ülke içinde devletin ekonomik rolünü azaltıcı, dolayısıyla bireyin genişletici bir araç olarak desteklemiştir. Ülke dışındaysa serbest ticareti, dünya uluslarını birbirleriyle barışçı ve demokratik yollardan ilişkilendirmenin aracı olarak desteklemiştir.” (Erberk, Himmetoğlu, 1988 : 19)

“Liberalizm Batının 17. Yüzyılda karşılaştığı sorunlara bulduğu çözümün ideolojik ifadesidir.” (Okan, 1994; 90) Batı dünyası sorunlarını devlet kanalıyla bir çözüm

bulamamıştır. Bireysel girişimler sonucu çözülmeye başlayan sorunlar, bireyin önündeki engellerin birer birer kalkmaya başlaması liberalizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Özel girişimin etkin olması, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat, liberalizm anlayışı olduğu gibi kabul edilmemiş reddedilmiştir. Liberalizm, başı boş gelişmeyi değil, kontrollü gelişmeyi kabul etmektedir.

“Liberalizm özel mülkiyet, özel teşebbüs ve hürriyet esasına dayalı bir piyasa sistemidir.” (Çöloğlu; 1987 : 77). Bireyin kendi istediği gibi ekonomik ve sosyal alanda faaliyet göstermesini ön plana çıkartarak gelişmesini sağlamaya çalışmasıdır.

“Ekonomik liberalizm, kendi kuralları içinde fertlerin hangi iktisadi faaliyetleri yapamayacaklarını belirlemiş olup bu faaliyetler dışında kalan bütün iktisadi faaliyetler ve davranışlarına en geniş izni vermiştir.” (Çöloğlu; 1987 : 81)Devlet, ekonomik alanda bireyin faaliyetlerini engelleyen durumları ortadan kaldırmaya, bireyi kendi yetenekleri ve menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayacak ortamı hazırlamalıdır.

“Liberalizm, bireyi sadece devlete karşı değil, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun doğmalarını ve tabularına karşı da korumak görevinin sorumlusudur.” (Karakoyunlu, 1999: 29). “Liberalizm, her bireyin kendi doğrularını ve kendi yanlışlarını bulmasını öngörür ve bu tercihin ortak yaşama zarar vermemesinin ilkelerini temin eder.” (Karakoyunlu , 1999 : 29).Liberalizm bireyin gelişmesini engelleyen, toplumsal değerlere karşı mücadele ederek, gelişmesini engelleyen değerleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Aksine bireyi toplumdaki soyutlayarak gelişmesini sağlamaya çalışmaz. Liberalizm, bireyi toplumun bir üyesi kabul olarak edip, haklarını topluma ve devlete karşı koruyarak yasalar çerçevesinde mücadelesini sürdürmektedir.

Chen’a göre liberalizm. “İnsanın başardığı şeylerden onur duymak, insan çabasına güvenmek, devlete düşen görevin insan etkinliği karşısındaki engelleri, sınırları kaldırmak olduğuna inanmak” (Şenel, 1984 : 69) tır.

“Liberalizm iki ülkünün birleşmesidir. Bunlardan ilki bireysel özgürlüktür, düşünce, konuşma, din ve siyasal eylem özgürlüğü devletin kişinin mahremiyetine, özel hayatına, bireysel eğilimleri doğrultusunda hareketine karışmaması özgürlüğü; ikinci ülkü, siyasal, iktisadi ve sosyal eşitsizliklerin aşırı olmadığı, insanlar tarafından denetlenip ihtiyaçlarına hizmet eden demokratik bir toplum ülküsüdür.” (Karaman, 1993 : 43)

Liberalizm, insan hayatında etkili bir durumdadır. Bireyin düşünce özürülüğünü, ekonomik alanda özel teşebbüsü, siyasi alanda ise doğal olarak yönetime ortak olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Liberalizmin sosyal hayatta bu kadar geniş bir yelpazede olması ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. “Liberalizm insan cinsinin sosyal ve beşeri bilgi ve kültür birikiminin ağırlıklı bölümünü kaplayan bir şemsiye kavramdır. Onu üzerinde durmaya ve fikri mesai harcamaya değer kılan da zaten bu özelliğidir. Gerçekten, çağdaş uygarlığımızın kökleri ve bugün üzerinde yapılacak ciddi ve ön yargısız her araştırma bu günkü demokrasi uygarlığımızın temelinde yatan bir çok değer ve kurumun liberalizmin ürünü olduğunu gösterecektir. (Erdoğan, 1993 : 15-18)

Liberalizm 17. Yüzyılda ortaya çıkarak, günümüze kadar gelen siyasal ve ekonomik bir doktrindir. Siyasal liberalizmin kurucusu J. Locke olarak kabul edilmektedir. “Siyasal liberalizm, 18. Yüzyılın mutlak monarşileri döneminde oluşmuştur. Aslında, temelinde... ekonomik nedenler yatmaktadır. Ekonomik gelişmeyi sağlayan burjuvazi hiçbir kısıtlamaya katlanamıyordu. Burjuvazinin ekonomik planda güçlüğüyle siyasal iktidara sahip bulunması, hatta onun baskısı altında olması arasında büyük bir çelişki vardır. (Çam, 1987: 9).

Liberalizm, iktisatçılarında ilgisini çekerek bu yönde çalışmalar itmiştir. Çalışmalar sonucunda “İktisadi Liberalizm”in ortaya çıktığı görülmüştür. İktisadi Liberalizm kurucusu A. Smith olarak kabul görmüştür.

“Ekonomik Liberalizm; merkantilizme tepki olarak doğmuş ve toplumda üretim, mübadele ve bölüşümün ekonomik yasaların işlemesiyle gerçekleşeceğini savunmuştur.

Ekonomik yasalar bu görüşe göre, ekonomik hayatı kendiliğinde düzenleyebilirlerdi. Ekonomik hayatın tamamı, koşulsuz olarak kişilere bırakılmalıydı. (Çam, 1987 : 99)

Bireyin ekonomik alanda serbestçe hareket edip, özel mülkiyeti edinerek, piyasanın oluşmasında etkili bir duruma gelerek, şahsi teşebbüsü sonuna kadar desteklemektedir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 19. Yüzyıl sonlarına doğru, dünyada hakim olan iktisadi doktrin liberalizm anlayışına hakim olmaya başladığı anda itibaren, siyasi liberalizm arka planda kalmıştır. Dünyadaki siyasi ve ekonomik değişimler doğrultusunda, iktisadi liberalizmde gücünü yitirmeye başladığı zaman, toplumlarda himayeci kapitalizm ve totaliter sistemlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Sosyalizm yayılmaya başlayarak, Doğu Blok'u ülkelerin uzun süre devlet sistemi olarak varlığını ve varlığını sürdürmüştür.

1929 Dünyadaki "Büyük Depresyon" ile gelişen siyasi ve ekonomik gelişmelerle, ikinci Dünya Savaşının patlak vermesi, dünyadaki dengelerin değişimiyle müdahaleci Liberalizmin doğuşunu hazırlamıştır. Bu gelişmeler liberal düşüncenin gerilemesine neden olmuştur.

Devlet bireylerin haklarına müdahale edemez, hayattaki kişisel davranışlarını daraltamaz. Devletin müdahalesine karşı çıkan S. Mill görüşlerini şöyle ifade etmektedir.

1- Fertler işleri daha iyi yaparlar

2- Fertler işler daha iyi yapmasalar bile, işlerin onlar tarafından yapılması fikri terbiyelerini geliştirir; ortak gayeler geliştirmeleri inisiyatif ve tecrübe kazanmalarını sağlar.

3- Hükümet müdahalesi, hükümetin gücünü kudretini lüzumsuz yere arttırarak büyük bir fenalık yapar. Bürokrasi ne kadar gelişirse, esas o kadar koyu olur.” (Yayla,1993 : 21).

Bürokrasi ne kadar gelişip genişlerse bürokrasinin vermiş olduğu yetkileri elinde tutanlar, kamu menfaatini değil aksine kendi menfaatlerini ön planda tutması, liberalizme karşı uygun olmayan faaliyetlerdir. Devlet hangi amaçla olursa olsun yapılan bu tür uygulamalara kanunlar çerçevesinde olmalıdır.

“...Büyük liberal devrim hareketi öncelikle kapitalist burjuvazinin işine yaradı ve adlarının başına bir “liberal” sözcüğünü ekleyen partiler bir süre sonra kapitalizmin av alanı oldular yahut bu hale düştüler. Bu partilerle sosyal demokrasi arasında düşmanlık hüküm sürer. Liberalizmin dünya tarihinde hareketine bakılacak olursa, sosyalizmin, yalnız zaman bakımı alınandan değil dinsel içerik bakımından da her pratik yada ilke sonunda ve sosyal demokrasinin aldığı yer bakımından liberalizmin öz varisi olduğu görülür.” (Tunçay,1987 : 179.) Zaten liberalizm ilk denemesini ulusların egemenliği ilkesine bağlı kalarak gerçekleşmesini denemiştir.

“...Liberalizm, iktisadi yaşamda devlet müdahalesini en aza indirmeyi, tüm ekonomi içinde kamu sektörünün payını azaltmayı ve böylece iktisadi ilişkileri kendi yasalarına tabi kılmayı öngören bir yapılanmadır.” (Köker, 1993 : 29)

Liberalizm devletin ekonomiye müdahalesine karşıdır. Devlet ekonominin güvenliğini sağlaması, piyasa koşullarını olumsuz etkileyen faaliyetleri engellemesi şarttır. Bunlar sağlanmadığı zaman piyasa ekonomisinin işlemesi mümkün değildir.

1.1. Bireycilik

Bireycilik, bireyi devlet ve toplumdan üstün tutan, bireyin temel haklarını devlete karşı koruma sorumluluğunu üstlenen sistemdir.

Bireycilik kavramını ilk kez A.de Tocqueville tarafından kullanılmıştır. Bireycilik A.de Tocqueville ile ilk kez ortaya çıkmamıştır. Aslında insanın dünyada var olmasıyla birlikte olduğu görülmektedir.

Batı dünyasında Rönesans dönemiyle birlikte siyasal ve toplumsal hayata kavram olarak girmiştir. Batı'da kilisenin siyasi,ekonomik ve toplumsal hayata baskı yaparak hakim olması,toplumcu anlayışına alternatif olarak bireyciliği ortaya çıkarmıştır. Böylece kilisenin birey ve toplum için ortaya koymuş olduğu geleneksel değer yargılarının zayıflamasına neden olmuştur. Bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunarak,bireyi toplumun önüne geçirilerek, merkezi otoriteyi ve toplumu merkez kabul etmeyerek, bireyi merkez olarak kabul etmenin bir başlangıcı olmuştur.

Bireycilik, 18.yüzyılda siyasal despotizme tepki olarak ortaya çıkmıştır. O döneme kadar baskı altında tutulan fertleri baskıdan kurtarmak, temel hak ve hürriyetlerini hukuka bağlamak amacındadır.

19.Yüzyılla beraber bireycilik toplum hayatının tüm alanlarında etkili olmaya başlamıştır. Siyasi alanda bireyin temel hak ve özgürlüklerin ve demokrasinin,ekonomik alanda ise kapitalizmin gelişmesine katkı sağlanmıştır. Fizyokratların temel felsefesi olan "laissez-taire, laissez-passe" (Bırakınız yapsınlar,bırakınız geçsinler) anlayışı ekonomik alanda bireyi ön plana çıkarmıştır. Ekonomik alanda bireycilik merkezi planlanmaya ve devletçiliğe karşı çıkararak bireyin kendi çıkarlarını en iyi bir şekilde belirleyebileceğini vurgulanmaktadır.

Batı dünyasında Fransız ihtilalinden sonra yayınlanan insan hakları bildirgesi bireyi ön plana çıkararak,bireyin temel hak ve özgürlüklere sahip olduğunu tüm dünyaya bildirmiştir. Böylece merkezi yönetimlerin toplum üzerindeki keyfi tutumlarına karşı tavır almıştır.

Klasik liberalizmin bireyciliği hem ontolojik hem de metodolojiktir. “ Ontolojik bireycilik, bireyi temel varlık olarak alır ve onu toplum, sınıf, ulus, halk gibi bütünlere önceler. Kant’a göre, insan bir araç değil, amaçtır. İnsan akıl sahibi bir varlıktır. Soyut değil, somuttur. Metodolojik bireycilik ise şu anlama gelmektedir: İnsan ve toplumu anlamının yolu bireysel davranışların incelenmesinden geçer. Bireyin temel varlık olarak alınmasıyla, toplum çıkarı, kamu çıkarı, ortak iyi gibi soyut ve belirsiz kavramlar reddedilmektedir.”(Yayla,1992:137-147) “ İnsan ancak eylemlerini kendi seçişinin sonucu ise, başka bir ifadeyle kendi kaderini kendisi belirliyorsa, kendi ahlak yasasını özgürce koyup ona göre eylemde bulunabiliyorsa özerk bir varlıktır. İnsanın bu değeri, onun hiçbir biçimde başka bir şeyin aracı olarak görülmemesini ve her zaman amaç olarak görülmesini gerektirir.” (Yurdasev, 1993 : 107)

Bireycilik, bireyin kendi görüşlerini beğenmesi ve kendisi için en yüksek menfaatlerini elde etme çabasıdır. Bireyin kendi menfaatlerini sağlarken başkalarını zarar vermemesi şartı vardır. Kimsenin menfaatlerine zarar vermeden kendi menfaatlerini elde etmesi için, devletin gerekli olan ortamı hazırlaması şarttır. Bireyin faaliyet alanının genişletilmesi, yetenek ve kabiliyetlerin ortaya çıkmasını sağlar.

“Liberalizm, bireyi esas almakla birlikte birey dışı varlıkları reddetmez. Liberaller için, aile de akraba çevresi de, üye olunan topluluk da, mensup olunan millet de değerli ve anlamlıdır. Birey bu bütünlere bir parçasıdır, onlardan etkilenmektedir. Ama kıymeti, bu bütünlere içinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışındaki bir yaklaşım, insanı kıymetsiz bir varlık konumuna indirgemektedir.”(Yayla; 1996 : 52)

Bireyi toplumdan soyutlamak mümkün değildir. Bireyi birey olarak ortaya çıkaran toplumun sahip olduğu değerlerdir. Toplumun olmayışı bu değerlerin oluşmayacağını, bu değerlerden yoksun bir toplum veya bireyden söz etmek mümkün değildir. Bireyi anlayabilmek için, içinde yaşadığı toplumun değerlerine bakılması gerekir.

Birey, ailesinden başlayarak, çevresine ve milletine bağlı olması sosyal yaşamın bir gereğidir. Bireyin gelişmesini bu kurumlar herhangi bir şekilde engel olmuyorsa, bu kurumların içinde kalarak faaliyet sürdürmesinde bir sakınca yoktur. Ama bu kurumlar

bireyin gelişmesini engelliyorsa bu engelin aşılmasına bireycilik çaba göstermektedir. Birey kendi faaliyetlerini toplumu olumsuz yönde etkilemeden, kendi yeteneklerini ve eğilimlerini geliştirme fırsatını elde etmesi için bireycilik faaliyet göstermektedir..

Hayek, bireyciliği liberalizmle aynı ele alarak iki özellikten bahsetmektedir:

- 1- Bireycilik esas olarak bir toplum teorisidir. İnsanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsüdür.
- 2- Bu toplum görüşünden kaynaklanan bir siyasal düsturlar dizisidir. (Hayek'ten, Yayla, 1993:155)

Bireycilik, hürriyet ve doğal haklarını etmeden kabul etmektedir. Bireyin taraf hak ve özgürlükleri sağlanmadan bireycilikten söz edilemez. Bu açıdan “bireycilik; insanı merkez kabul eden ve insan hak ve özgürlüklerini temel amaç olarak kabul eden bir felsefi öğretilerdir.” (Aktan, 1996:58)

Liberalizm, bireyi esas kabul eden bir sistemdir. Bireyin toplum veya devlete karşı feda edilmesini kabul etmez. Bireyi topluma tercih etmektedir. Bireyin hakları, grup toplum ve devletten önce vardır. Bu hakların kısıtlanmasına ve ortadan kaldırılmasına karşı, bireyi savunmaktadır.

Summer göre bireycilik “hayatın savaş kurallarına ve ekonominin doğal kanunlarına devlet karışmamalıdır. Müdahale yaratıcı girişimi (teşebbüsü) yozlaştırır. Tembeli, zayıfı, kabiliyetsizi korur.” (Daver, 1968: 11)

Piyasa ekonomisi bireyin kendi yetenekleriyle serbestçe faaliyet göstermesini savunur. Ekonomik faaliyetlerde devlet bireyin rakibi olamaz. Aksine piyasanın doğal ortamlarda oluşmasını sağlamakla yükümlüdür. Devletin ekonomide bireye karşı cephe alması, bireyciliği, olumsuz yönde etkiler.

“Bireycilik, ferde fert olarak saygı göstermek; kanaat ve zevklerinin ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde, kendine ait bir mesele olduğunu kabul etmek; ferdi kabiliyet ve temayüllerini inkişaf ettirmelerinin şayan olduğunu inanmaktadır. (Feyzioğlu, 1948: 13)

Liberalizm beşeri ilişkilerin varlığını kabul etmektedir. Bireye sınıf, toplum ve devletten daha fazla öncelik vermesi, bireyi bunlardan daha gerçek ve somut olarak görmesidir. Kısaca, birey haklarının devlete ve topluma karşı feda edilemeyeceği savunmaktadır.

“Bireycilik, sivil toplum düzeninin temel ilkelerinden birisidir.” (Aktan, 1996 : 58).Sivil toplumun oluşabilmesi için devletin ekonomi, sosyal ve kültürel alanlardaki korumacılık ve müdahalecilik faaliyetlerini bırakması zorunludur. Devletin görevlerinin dışında görev üstlenmediği takdirde, bireyin önündeki engeller ortadan kalkacaktır. Böylece birey etkin bir şekilde faaliyet yapma imkanına kavuşacaktır. Devlet müdahalesinin olmadığı, sivil toplumun etkin olduğu ortamda bireycilik daha fazladır.

Bireycilik, bireyi merkez kabul etmektedir. İnsanın hak ve özgürlüklerini devlete karşı korumayı, bireyin yetenek ve kabiliyetleri doğrultusunda faaliyet göstermesini sağlama gayretindedir.

1.2. Din ve Vicdan Hürriyeti

Din hürriyeti en basit anlamıyla, bireyin dini inançlarında serbest olmasıdır. İnsanın inanma hürriyetine sahip olduğu kadar, inandığı dinin gerektirdiği, ibadet etme, öğrenme ve eğitim hakkına sahip olması gerekir. Bunları birlikte olmadığı bir ortamda, din hürriyetinden bahsedilemez.

“Din ve vicdan özgürlüğü, hiç kuşkusuz insanoğlunun uğruna yüzyıllarca savaş verdiği bir özgürlüktür.” (Ateş, 1991 : 142) Din ve vicdan hürriyeti, tüm insanlığın hürriyetidir. Müdahale edilerek din ve vicdan hürriyetini insanın elinden almaya ne devletin ne de başka birinin hakkı yoktur. Din hürriyeti, insanlığın temel hak ve özgürlüğüdür.

“Din hürriyeti, dindar vatandaşların, din bahsinde haiz oldukları haklardan her birini serbestçe, korkusuz ve endişesizce kullanmalarını ve her birinden serbestçe, korkusuz ve endişesizce kullanmalarını ve her birinden serbestçe faydalanmalarını gerektirir.” (Başgil, 1962 : 16) Din ve vicdan hürriyeti geniş insan kitlelerini ilgilendirir. İnsanlar arasında bütünleşmeyi sağlar. “... din hürriyeti sadece mabede girip çıkma serbestliği değildir.” (Başgil, 1961 : 16) İnsanın davranışlarındaki görünümündeki serbestliğin olması yeterli değildir. Bunun yanında inançlarının gerektirdiği düşünce ve faaliyetlerin de serbest olması gerekir.

Din ve vicdan özgürlüğü, manevi yönden insana gönül rahatlığı ve huzur verir. Huzurlu olan insan toplum içindeki yerini en iyi alır. Kendi düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirerek, kendisine ve toplumuna yararlı faaliyetlerde bulunur.

“... din, sadece içtimai bir vakıa değildir; köklerini ferdin insan oluşundan, yanan, ağlayan ve saadet uman bir yürek taşımasından alan derin bir temayül ve ihtiyacın ifadesidir.” (Başgil, 1962 : 77) İnanmak insanın en doğal hakkıdır. Doğal olan hakların devlet tarafından kanunlarla güvence altına alınarak hukukla teyid edilmesi gerekir. Yasalarla güvence altına alınmayan inançlar her zaman tehdit ve tehlike altındadır.

Din ve vicdan hürriyetinin olabilmesi için öncelikle insanlar arasında hoşgörünün olması ve aynı toplumda yaşayan insanların karşılıklı olarak farklı inançlara karşı hoşgörülü ve saygılı olması gerekir. Hoşgörünün olmadığı bir ortamda, din ve vicdan hürriyetinden bahsetmek imkansızdır.

Devlet, din ve vicdan özgürlüğünü tekeli altına alamaya çalışması hatadır. Devlet toplumdaki farklı inançlardan dolayı şüphe ve tedirgin olmasına gerek yoktur. Devlet toplumdaki farklı inançlara hoşgörü ile yaklaşması, bu yapının çoğulcu bir yapının gereği olarak kabul etmesi, din vicdan hürriyetinin sağlanmasına olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Başgil'e göre, din ve vicdan hürriyetinin olması gerekli gördüğü ilkeleri şöyle ifade etmektedir:

- 1- Dilediği ve beğendiği bir dinin akidelerine inanabilmeleri ve bunları serbestçe benimsemeleri,
- 2- İnanışları dinin ibadetlerini o dinde yerleşmiş usul ve adaba uygun olarak serbestçe yerine getirebilmeleri
- 3- İnanış ve kabul ettiği dinin bilgilerini öğrenebilmeleri ve öğretebilmeleri,
- 4- İnanış ve kabul ettiği dinin bilgilerini, her türlü teknik araç ve gereklere de faydalanarak yayımlayabilmeleri,
- 5- Ülkede mevcut devletin çıkardığı kanunlarla çalışmak şartıyla inandığı dinin emirlerini serbestçe yerine getirebilmeleridir.” (Başgöl, 1962 : 43)

Kişi yaşadığı toplum içerisinde dini inançlarının vecibelerini yerine getirirken hiçbir engelle karşılaşmıyorsa, uygulamada din hürriyetinin var olduğunu göstermektedir.

Din ve vicdan hürriyeti, evrensel bir hürriyet olduğu, hiçbir zaman din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkes ait olmasıdır. Tüm insanlığa ait olan bu hürriyeti hangi nedenle olursa olsun hiçbir müdahale yapılamayacağını kabul edilmiştir.

Din, hiçbir kimsenin tekelinde olmayıp ilahi olması, insanoğlunun bir dine inanma, mensup olma hakkı olduğunu ortaya çıkarmıştır. İnsanın inanma hakkına sahip olması, sahip olduğu bu hakkı birisi tarafından müdahale edilmesini kabul etmez. Kişinin istek ve duygusu sonucunda bir dine inanması, kendi inanç dünyasını ortaya çıkarır. Böylece kişi inandığı bir dini kendisine mal edebilir.

Dünyada tarih boyunca, insanlar inançlarından dolayı devlet, kilise ve krallar tarafından baskı altında tutulmaya çalışılmıştır. Hatta toplumlar arasında din ve mezhep savaşları olmuştur. Bu savaşlar birçok insanın hayatına mal olmuştur. Dini inançların bu derece olumsuz gelişmesine bir önlemin alınması gerektiğini düşünülmüştür. Bu önlem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ortaya çıkarmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin;

Madde-I “Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdan sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyetiyle hareket etmelidirler.

Madde-2 Herkes ırk, renk, cins, dil, din siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya ictimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

Madde –18 Her şahsın fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini veya kanaatını tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini gerektirir.”

Din ve vicdan hürriyeti ikinci bir kuruluş olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ise;

Madde-9/2 Din ve kanaatleri izhar etmek hürriyeti demokratik bir cemiyette ancak amme güvenliğinin amme nizamının, genel sağlığın veya umumi ahlakın, yahut başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için zaruri olan fertlerle ve kanunla tehdit edebilir” İnsanın hak ve hürriyetlerinin korunması, demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından birisidir. Din ve vicdan hürriyetinin olduğu ortamlar demokratik olmadığı gibi, inançlarından dolayı insanlar siyasi ve sosyal haklardan mahrum edilmektedir.”

Din ve vicdan hürriyeti, bireyin inanma, ibadet etme, eğitim, öğretim neşriyat ve yayma haklarının güven ortamı içersinde yapılması gerektiğini içermektedir. Din hürriyetini sadece inanma ve ibadet etme ile sınırlandırmak hatadır. Bu sebeple dini inançlar vicdanlarda tutulmaya çalışılması, eğitim ve öğretimin hakkının kısıtlanmasını ön görür. Bu olumsuz faaliyet din ve vicdan hürriyetini sağlayamadığı gibi, dini inançların farklı olmasından dolayı dini çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmış olur.

Dini eğitim-öğretim faaliyeti, dindar olan insan için sadece dini bir görev olmayıp, aynı zamanda doğal bir hak olduğu gerçektir. Çünkü, din insanın manevi ihtiyaçlardan birisidir. Her zaman insanoğlu dini inançları öğrenerek hakikatlere ulaşmaya çaba

göstermiştir. Tabi ki, dini inançları öğrenen kimse öğrendiklerini başkalarına öğretme faaliyeti içerisinde olması normaldir. Dini inançları öğrenme, öğretme ve yayma hakkının elde edilmesi ancak din hürriyetiyle elde edilebilir. Din hürriyetinin olmadığı ortamlarda bu faaliyetlerin sürdürülmesi mümkün değildir.

“ din hürriyeti ferdin akidelerini benimsediği dinde emredilen vazifeleri, dinin kendi lisaniyla, başlar, örf ve içtihatlarla yerleşmiş usul ve adabı dairesinde, resmi veya sivil hiçbir tazyika, tesir tehdit ve tedhişe uğramaksızın serbestçe ifa edip yerine getirebilmesi” dir. (Başgil; 1962 : 101)

Dini inancından dolayı, hiçbir insan aşağılanamaz, alay edilemez ve toplumdan soyutlanamaz. Bir toplumda inançlarından dolayı horlanan insanlar varsa, orada huzursuzluk vardır. Bu huzursuzluk toplumsal çatışmaya neden olabilir. Dini inançlar baskı altında tutularak, kontrol altında tutulamaz. Şayet tutulmaya çalışılırsa, yapılan baskının zayıflaması sonucunda dini inançlar daha radikal bir şekilde ortaya çıkabilir.

Başgil'e göre din hürriyeti, “.. ferdin resmi veya gayri resmi hiçbir tazyika, tesir, tehdit ve tedhişe uğramaksızın dilediği ve beğendiği bir dinin akidelerine serbestçe inanması ve bunları benimseyerek vicdanına mal edebilmesi demektir.” (Başgil; 1962 : 101)

Dini inançlarının vecibelerini yerine getiren insanda, gönül rahatlığı ve huzur vardır. İnsanın huzurlu olması yaşadığı toplumunda huzurlu olmasına, toplumda kendisine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirmesi, hem kendisine hem de içinde yaşadığı topluma yarar sağlamış olur.

1.3. Düşünce ve İfade Hürriyeti

Düşünce Hürriyeti, “İnsanın serbestçe düşünme ve bilgilere ulaşılabilmesi, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması ve bunların tek başına ya da başkalarıyla birlikte (dernek, toplantı, sendika vb.) çeşitli yollarla (söz, basın, resim, sinema, tiyatro vb.) serbestçe açıklayabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi anlamına gelir.” (Kabaoğlu, 1997 : 19)

Bir toplumda çeşitli kulvarlarda farklı düşüncelerin olması doğaldır. Farklı düşüncelerin gelişmesi, karşılıklı ilişkilerde bulunmaları, birbirlerini etkilemesi, her düşünce kendisini kabul ettirmek, hakim düşünce olabilme amacıyla olmalarında bir sakınca yoktur. Bazen bu faaliyetler fikirler arasında çatışmayı ortaya çıkarabilirler. Fakat fikirler arasında bir çatışma olmayınca fikirlerin doğruluğu ve yanlışlığı anlaşılabilir. Düşüncelerin doğruluğunu ortaya çıkarmak için bazen çatışmaların olması, toplumda hoşgörünün gelişmesine ve toplumsal uzlaşmanın sağlanmasına katkı sağlayabilir.

İnsan dünyada yaşadığı süre içerisinde, bir düşünceye mensup olup, bu düşünceye sahip olduğu için kendisinin baskı altında hissettirmek, düşüncelerini kendisiyle sınırlandırması yanlıştır. Düşüncelerin baskı altında tutulup, sınırlandırılması, insanlık adına utanç verici bir hadisedir. İnsan, hayatını düzenli bir şekilde sürdürebilmesi için fikir özgürlüğünün olması gereklidir.

Descartes'in "Düşünüyorum öyleyse varım" Aristo'nun "İnsan düşünen bir hayvandır." sözleri, çağlar boyunca söylenerek, günümüze kadar ulaşmıştır. Düşünce günümüze kadar kolay bir şekilde gelmemiştir. Bu esnada birçok insan düşünce özgürlüğü uğrunda mücadele ederek, bunu hayatıyla ödemişlerdir. Düşünce özgürlüğünü insanın hayatta huzur bulması olarak ifade edebiliriz. Düşünce özgürlüğü farklı yönleriyle ele alınarak insanlara baskı yapılabilir. Düşünce özgürlüğünün kötüye kullanılmaması için, herkes tarafından kabul edilebilir hale getirilmesi için hukuki olarak teyit edilmesi gerekir. Düşünceyi kötüye kullanarak kendilerine güç oluşturarak, çıkar sağlayanlara izin verilmeyip, hukukun üstünlüğü hatırlatılmalıdır.

İnsanlık tarih boyunca düşünceye tam anlamıyla bir sınırlama getirilememiştir. Şayet sınırlama getirilseydi, düşünce gelişerek günümüze kadar ulaşması mümkün olmazdı. 20. yüzyılda dünya hızlı değişim sürecine girerek, küreselleşmektedir. Küreselleşmeyle birlikte düşünce özgürlüğünde de bir hareketlilik olması "İnsan Hakları Mahkemesi"nin daha fazla çalışmasına yol açmıştır.

Düşünce ve fikir hürriyeti hiçbir şekilde baskı altında tutulmaya ve susturulmaya zorlanamaz. Zorlandığı zaman ortada bulunan düşüncelerin hangisi yanlış hangisi doğru

olduğu tam olarak bilinemez. Doğru düşünceleri yanlış düşüncelerden ayırt edilememesi, hem doğru olan düşünceye hem de insanlara haksızlık edilmiş olur.

Hiçbir düşün kusursuz değildir. Doğru olarak kabul edilen düşünce bile kusur olabilir. Bu kusur doğru düşüncenin içersinde bulunan eksiklikleri gidermek için, bir yönüyle doğru düşüncenin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Doğru düşüncenin değerini ortaya çıkarabilmek için, farklı düşüncelerin serbest bir ortamda faaliyet göstermelerine izin verilmelidir. Bu ortam devlet tarafından yasalarla güvence altına alınması gerekir. İşte bu ortam sağlandığı zaman düşünce hürriyetinden söz edilebilir.

“Düşünce özgürlüğü; bütün insan hakları içinde, insanın bedeni üzerindeki hakkından sonra genellikle en çok öneme sahip olanıdır. Bu hürriyetin bulunmadığı yerde, sadece gerçek bir demokrasinin değil, aynı zamanda her türlü ilerlemenin toplumun ve kişilerin maddi ve manevi alanda gelişme imanının ortadan kalkacağını ileri sürmek mümkündür.” (Alacakaptan, 1970 : 126-127) Düşünce özgürlüğünün olması bireye, insanı değerlerin kazanmasına yardımcı olur.

“Düşüncenin açıklanmasını sınırlandırmak, düşünce özgürlüğünün yalnız sınırlanması değil, ortadan kaldırılması demek olur. Düşünce özgürlüğü, özgürlükle özgürlüğün sınırlanması arasında ayırım yapılmasına olanak tanımayacak kadar bir bütünlük taşıyor. Düşünce ya vardır ya yoktur; bazı düşünceler açıklanabilir; bazıları açıklanamaz dediğiniz ondan itibaren düşünce özgürlüğünü ortadan kaldırmış olursunuz.”(Soysal, 1969 : 218) Hiçbir şekilde gerekçe gösterilerek, düşünce bir sınırlama getirilemez. Buna rağmen düşünce bir sınırlama getirilmeye çalışılırsa, tüm insanlığa karşı yapılan saygısızlıktır.

“Bir fikir sahibinden başkası için hiçbir değeri olmayan, ve şahsa ait bir şey olsa ve o fikirden men olunmak sadece hususi bir zarar teşkil etse idi, bu zararın sadece birkaç kişiye veya birçok şahıslara ika edilmesi arasında bir fark olabilirdi. Lakin bir fikrin susturulmasındaki asıl fenalık, onun insan ırkına, yaşayan nesle olduğu gibi, gelecek

nesillere karşı da bir haydutluk olması; o fikir iltizam edenlerden daha da fazla olarak fikre iştirak etmeyenlere karşı bir soygunculuk olmasıdır.”(Abadan, 1959 : 490)

Düşünceye getirilen sınırlamalarla “eğer bir fikir doğru ise insanlar yanlış olanı doğru olan ile değiştirmek imkanından mahrum edilirler. Eğer yanlış ise onlar, hemen hemen aynı derecede büyük bir faydayı, yani hakikatin butları ile çarpışması neticesinde onun daha vasat olarak anlaşılmasını ve daha canlı bir tesir yaratmasını elden kaçırmış olurlar.”(Abadan, 1959 : 490)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesinde

“1-Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesine uğramaksızın, bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğü de içerir.

2-Bu özgürlüklerin kullanılması görev ve sorumluluklarla birlikte olabileceğinden, ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü ya da kamu güvenliği, suçun ya da düzensizliğin, önlenmesi, sağlığın ya da ahlakın korunması, başkalarının şöhret ya da haklarının korunması, gizli bilgilerin açığa vurulmasının önlenmesi, ya da yargılama organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi amacıyla, hukukun öngördüğü ve demokratik bir toplumda gerekli bulunan formalitelere, şartların, kısıtlamak ya da cezalara tabi tutulabilir.”

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi renk,ırk, millet,dil ve din yarımı yapmadan her insanın düşünce ve ifade hürriyetine sahip olduğu bildirmektedir. Bu hürriyet hiçbir güç tarafından gasp edilmesine karşıdır. Bu hürriyetin tam olarak sağlanması için yasal yaptırımların ortaya çıkarılması gerekir. İhlal edenlere karşı yasal yaptırımların uygulanmasını istemektedir.

1.4.Sınırlı Devlet

Tarihi olarak devletin doğuşuyla ilgili farklı düşünceler vardır. Ama devletin varlığı tartışmasız olarak herkes tarafından kabul edilmiştir. Devletin gerekliliği yönünde ortak noktadır.

Devlet otoritesi tarihsel süreç içerisinde sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar 19. Yüzyılda daha da artarak, liberal düşünce adamları devlet otoritesinin sınırlandırılması gerektiğinin vurgulamışlardır. Bunların başında, Hobbes ve Roussau, mutlak iktidarın gerekliliğini savunmuşlardır. Öte yandan Locke ve Althusius, siyasal iktidarın mecburi olarak sınırlı olduğu tezini ileri sürmüşlerdir.

Liberal düşünürler sınırlı devlet anlayışını savunmuşlardır. Bunların başında Kant gelmektedir.

Kant'a göre sınırlı devlet;“...devletin görevi belirli bir ahlak anlayışını takviye etmek, desteklemek değildir.” (Galtson 1984 : 622) “...Sınırlandırılmamış, kurallarla bağlanmamış bir devlet insanın özgürlüğüne yönelik en büyük tehdittir.” (Yayla, 1992 : 185). Devlet kendi istediği doğrultuda ne ahlak kurallarının oluşmasını ne de yasalar hazırlayarak, bireyin hak ve özgürlüklerini kısıtlamaya hakkı yoktur. Devlet, kutsal bir varlık olmayıp, bireyler üstünde sonsuz bir otorite gücüne sahip değildir. Devletin otoritesi yasalar çerçevesinde belirlenerek, hukuk kurallarıyla teyit edilmesi gerekir. Böylece devletin bireyin hak ve özgürlüklerini tehdit eden bir güç olmaktan çıkar. Devlet-birey ilişkileri belli bir ölçüde yaklaşmaya doğru gidebilir. Sınırlı devlet oluşturmanın tek yolu kanun hakimiyetinin sağlanmasıdır. Kanun hakimiyeti sosyal bütünlük ilkesini tam anlamıyla taşımalıdır. Hayek, kanun hakimiyetinin şöyle oluşmasını ifade etmektedir;

“1) Kanunlar tamamıyla genel olmalıdır. Hiçbir bireye yada gruba, olumsuz veya olumlu özel muamele uygulamaya yönelmemelidir.

2) İnsanlara eşit olarak uygulanmalıdır.

3) Geçmişe şamil olmamalıdır.

4) Bütün kanunlar her bireyin ve hükümet dahil resmi veya gayri resmi her kanunu, her kuruluşa bağlamalıdır.”(Yayla, 1993: 135)

Kanun hakimiyeti sağlanmadığı taktirde, devletin kendi isteği ve çıkarı doğrultusunda despot olarak bireylerin üzerine gidebilir. Bireyin hak ve özgürlüklerini elinden alabilir. Bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması için kanun hakimiyetine ihtiyaç vardır. Kanun hakimiyeti olmadan bireyin hak ve özgürlüklerini güvence altına almak mümkün değildir. Kanun hakimiyetinin sağlanmasıyla hem devletin sürekliliğini hem de devlete güvenmenin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

“Devlet hileyi hurdayı önleyebilir, çalışma saatlerini sınırlayabilir. Yer ve sarsıntısından ve sellerden zarar görenlere yardım yapabilir ve herkese sağlığını ve çalışma gücünü koruması için en alt düzeyde yiyecek, barınak ve giysi sağlanmasını güvence altına alabilir.” (Burns,1984 : 297)

Devlet sosyal hayatın belli sahalarını belirleyerek yönlendirebilir. Bu alandaki hareketliliğin akışını kontrol edebilir. Bu kontrol, bireyin hak ve özgürlüklerini kısıtlama olmayıp, aksine sistemli bir sosyal hayatın sağlanması için gerekli olan uygulamalardır. Böylece görülüyor ki, devletin bireylerin dünya hayatını her yönüyle içerisine alan bir güç olmadığı anlaşılmaktadır.

Devlet, bireyin hak ve özgürlüklerine müdahale etmemelidir. Sosyal hayattaki kişisel davranış alanlarını kısıtlamamalıdır. S.Mill devletin müdahalesine karşı çıkarak şöyle ifade etmektedir.

“1- Fertler işleri daha iyi yapabilir.

2- Fertler işleri daha iyi yapmasalar bile, işlerin onlar tarafından yapılması fikri terbiyelerini geliştirir. Ortak gayeler geliştirmelerini, insiyatif ve tecrübe kazanmalarını sağlar.

3- Hükümet müdahalesi, hükümetin gücünü, kudretini lüzumsuz yere arttırarak büyük bir fenalık yapar. Bürokrasi ne kadar gelişirse esaret o kadar kolay olur. (Burns, 1984, 185)

Bürokrasi ne kadar genişlerse, bireyin hak ve özgürlükleri o kadar kısıtlanır. Bürokrasinin gücünü elinde tutan bürokratlar veya seçimle gelmiş seçkinlerin bu gücü kendi menfaatleri doğrultusunda kullanma eğilimleri olabilir. Bu eğilimler bireyi ikinci plana itebilir, bu durum bireyin devlete güvenini azaltır. Devlet bürokrasinin sınırlarını yasalarla çizerek, toplumsal uzlaşmayı sağlayabilecek bir ortam hazırlaması gerekir. Bunun aksi gerçekleştiği zaman sosyal çözülme ve beraberinde sosyal çatışmayı getirecektir.

“... Liberalizm, devletin zorunlu otoritesine itiraz etmemektedir. Yalnız, bu otoritenin mutlak iyi olmadığına inanmakta, bunu sınırlamakta ve toplumu oluşturan her bireyin, devletin riayet etmesi gerektiği bir doğal özerkliği bulunduğunu belirtmektedir. İktisadi faaliyetlere ise, devletin karışmamasının gerektiği ve bu işi özgür bireylerin daha iyi yapacağını savunmaktadır.” (Hamitoğulları, 1975 : 134)

“...devletin geleneksel görevlerinin dışındaki işleri söz konusu olacaktır. Kuşkusuz, devlet her zaman ulusal savunmayı, adaleti, polisi görevleri elinde tutmuş ve yerine getirmiştir. Çağımızda devletin iktisadi ve toplumsal işlerini genişlediğini, devletin iktisat anlamında git gide daha büyük bir rol oynadığını görüyoruz.” (Çam, 1977 : 96). Ama devlet iktisadi alanda geniş etkinliğe kavuşması, bireyin girişimciliğine engel olmaktadır. Engel olunmasıyla birlikte piyasa ekonomisinin oluşturulması güç olacaktır. “Devlet ekonomiye yaptığı düzenlemeleri ve müdahaleleri temel alacak, özel teşebbüs sistemini engellemek değil, ona işlevlik kazandırmak olmalıdır.” (Aktan, 1995 : 71)

Devlet ekonomiden müdahalesini tamamen çekmelidir. “ekonomik hayata hükümetlerin, bütün müdahaleleri serbest bırakıldığı taktirde sermayenin en verimli tarzdaki kullanılabilme olanaklarını bozmakta, engellemektedir.” (Hamitoğulları, 1975: 35) Devlet ekonomiye müdahalede bulunursa, kendi istediği gibi bireyleri yönlendirme gücüne sahip olmaktadır. Ekonomiyi elinde bulunduran devlet kendi gücüne güç kattığı gibi, bireyin yoksullaşmasına sebep olabilir. Devlet ekonomik sahada üretim

yapmasıyla birlikte piyasada olması gereken dengenin oluşmasını engeller. Piyasa oluşmayan denge ekonomik gelişmeyi sekteye uğratmaktadır. Ekonomik gelişme olmayan ülke olarak yoksulluğa doğru giderek dünya devletleriyle rekabet edemez bir duruma gelir.

Devletin “ekonomik kalkınmada devletin esas rolü, tanzim edici ve gelişmeyi teşvik edici olması, fertlerin ve kuruluşların ekonomik münasebetlerini düzenleyici, itilafların halli, ekonominin rahat çalışması için sık sık değişmeyen kaideler koyması ve engellerin kaldırılmasıdır.” (Barlas, 1994 : 208)

“Devlet sanayi ve ticarete esas prensip olarak girmemelidir. Çok istisnai olarak sanayide geri kalmış ilk hızı verebilmek için girebilse de ilk fırsatta bu teşebbüsle millete devredilmelidir.

Sanayi ve ticarete devletin rolü teşvik edici olmalıdır. (Barlas, 1994 : 209)

Devlet üretim ve ekonomiden çekilmelidir. Özel teşebbüsün önü açılmalıdır. Ancak devlet özel teşebbüsün üretemediği ve toplumun ihtiyacı olan üretim ve hizmetten üstlenmelidir. Bunların dışında kalan alanlara müdahale etmeyerek, ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için yasalar oluşturulmalıdır.

Liberalizmin devlet modeli sınırlı devlettir. Sınırlı devlet: “...iç güvenlik, dış güvenlik, adalet ve yardım hizmetlerinin dışında bazı hizmetleri yerine getirir.” (Aktan, 1994 : 22).

“Devlet sosyal sahada gönüllü sosyal dayanışmayı teşvik edip kolaylaştırmalıdır. Devletin direkt sosyal yardımları ölçülü, tembelliğe teşvik edici değil, muhtaçların gelişmeleri, yaralı hale gelebilmeleri için önlerindeki engellerin kaldırılması mahiyetinde olmalıdır.” (Barlas, 1996 : 209).

Sınırlı devletin görev fonksiyonlarını Aktan şöyle sıralamaktadır;

“1- Dış güvenlik, iç güvenlik, adalet ve yargı hizmetleri

2- Rekabeti teşvik edecek, aksak ve haksız rekabeti engelleyecek düzenlemeler yapılması,

3- Piyasa ekonomisinin yetersiz kaldığı alanlarda hizmetlerinin yürütülmesi

4- Puternalistik karakter arz eden hizmetlerin yapılması (Örneğin: kimsesizlere, yaşlılara, akıl hastalarına, sakat kimselere yardım yapılması; bu alanda gönüllü kuruluşların teşvik edilmesi)” (Aktan, 1994 : 22-23).

Devlet asıl görevlerini üstlenerek, çağın şartlarına göre şekillendirmelidir. Öncelikle devlet yaşamı, mülkiyeti ve hürriyeti güvence altına almalıdır. Bunlar güvence altına alınmadığı müddetçe toplumsal hayatta istikrar ve düzenden bahsetmek imkansız hale gelir.

Smith, devletin görevlerini şöyle ifade etmektedir;

“Devletin birinci görevi, toplumumuzu şiddetten ve diğer bağımsız devletlerin istilasından korumaktır ve bu ancak askeri bir güç ile sağlanabilir...

Devletin ikinci görevi, toplumun her üyesini diğer vatandaşların baskısından korumak ve bunun için adaleti teminen bir yargı sistemi oluşturmaktır.

Devletin üçüncü ve son görevi, topluma yüksek derecede avantaj sağlayacak bazı kamusal hizmetleri yapmaktır.” (Smith, 1976 : 39)

Sınırlı devletle ilgili görüşlerin öncelikle iç güvenlik, dış güvenlik ve adaleti üstlenmesidir. Devlet olağan üstü bir oluşun veya mecbur kalmadığı sürece asli görevlerinin dışına çıkmaması gerektiği görüşü vurgulanmaktadır. Devlet güçlü olmak zorundadır. Devletin güçlü hale getirilmesi ancak ve ancak sınırlandırılması gerekir. Devlet ekonomik alandaki faaliyetlerinden çekilerek asıl görevlerini üstlenmelidir. Devlet üretim amacıyla sanayi ve ticaret alanlarına prensip olarak girmemelidir. Üretime yapmaya kalkışan devlet, hantal ve güçsüz olarak hizmet vermeye

başlayacaktır. Devlet ekonomik kalkınmaya destek olup, müdahaleciliğin yerine, tanzim ve teşvik edici rolü üstlenmelidir.

1.5. Piyasa Ekonomisi

Piyasa ekonomisi, bireyin ekonomik alanda serbestçe girişimde bulunmasıdır.

Piyasa ekonomisini ifade edebilmek için, çeşitli deyim ve benzetmeler kullanılmıştır. A. Smith'in "görünmez el" benzetmesi, marksistlerin "anarşik üretim" olarak adlandırması ve çoğu zaman da "piyasa mekanizması" olarak kullanılmıştır. Aslında piyasa ekonomisi, bir mekanizma olmayıp, bireylerin gereksinimleri yönünde göstermiş oldukları fiili hareketlerdir. Piyasanın işleyişi, bireylerin dışında bir gücün piyasayı oluşturması değil, bireylerin bilinçli olarak hedeflerine ulaşmak için yapmış oldukları faaliyetlerdir. Piyasa ekonomisi insan yapımı hareket tarzından başka bir şey olamaz.

"Serbest piyasanın varlığı, hiç kuşkusuz, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmaz. Tersine devlet hem "oyunun kurallarını" belirlemek için bir forum olarak, hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir."(Erberk, Himmetoğlu, 1978:34)

Devletin görevi, piyasaya müdahale etmek değil, piyasa ekonomisi içerisinde bireylerin faaliyetlerini engelleyecek, piyasayı ve bireyi zarara uğratacak fiili hareketleri önlemektir. Devlet piyasada hiç kimseye ayrıcalık tanımadan eşit şartlarda rekabet edebilecek bir ortamı sağlaması, piyasada kartelleşmenin engellenmesi ve piyasa güvenliğinin sağlanması gerekir.

Piyasa ekonomisinde "devletin rolü piyasanın yerini almak değil, ...piyasa ekonomisinin işleyişini iyileştirmek ..." (Köker, 1992 : 57)olmalıdır. Devlet, piyasadaki üretim, tüketim, yatırım ve fiyatlara müdahale etmemelidir. Sadece devlet piyasanın güvenliğini sağlayacak yasaları çıkartmalı, çıkartılan yasaları uygulamaya koymalıdır.

Piyasa ekonomisi, mülkiyet haklarını içine alan, tüm birey haklarını tanıyan, mülkiyetin özel mülkiyet olduğunu düşünen sosyal bir sistemdir. Özel mülkiyetin olmadığı sistemi piyasa ekonomisi olarak ifade etmek güçtür.

Zarakol, “özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan bir piyasa düzeni”nin “temel ekonomik kurumları”nı şöyle sıralamaktadır:

- a. Özel mülkiyet
- b. Miras
- c. Girişim özgürlüğü, meslek ve işyerini seçme serbestisi
- d. Mukavele yapma serbestisi, kurum ve ortaklık kurma özgürlüğü
- e. Rekabet serbestisi
- f. Fiyat mekanizması” (Zarakol, 1978 :21-32)

Piyasa ekonomisi özel mülkiyeti, girişim özgürlüğünü ve serbest rekabeti öne çıkaran bir sistemdir.

Eucken’e göre serbest piyasanın varolabilmesi için, yedi temel ilkenin gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

1. Tam rekabet (rekabet fiyatının oluşması)
2. Para istikrarı
3. Açık piyasa
4. Özel mülkiyet
5. Sözleşme özgürlüğü
6. Özel birimlerin faaliyetlerinin sonucundan tam sorumlu olmaları
7. Ekonomi politikasının sürekliliği ve değişmezliği”(Erkan, 1987 : 9)

Yukarıda ilkelerin varlığı ile serbest piyasa ekonomisi ortaya çıkar. Devlet piyasa ekonomisinin oluşması için, bilinçli olarak, ekonomik politikaları geliştirerek, ekonomiyi kurumsal çerçeve içinde düzenlenmesine yardımcı olması gerekir.

Piyasa ekonomisinde verimlilik esas alınarak, verimlilik yoluyla büyüme hedeflenmektedir. Serbest piyasa ekonomisi ve kendi kuralları içinde özellikle arz ve talep kurallarına göre işleyen bir ekonomik sistem olarak tanımlanabilir.

“....piyasa ekonomisi, özgür ve becerikli insanların çalışmalarının herkes için en yüksek ekonomik yarar ve sosyal sorumluluklarla bağlı olduğu temel düzendir...”
(Wagner,1972 : 25).

Piyasa ekonomisine , bütün müdahaleler serbest bırakıldığı zaman sermayenin kullanılması en verimli bir şekilde ortaya çıkar. Herkes kendisi için en iyisini ve en yararlısını elde etmek için çaba harcar. Bu çaba başkalarını zarara uğratmak için değil, kendisinin en fazla yararlanabileceği bir çabadır. Sarf edilen çabaların piyasa kuralları içersinde olması gerekir.

Piyasa ekonomisinde “... insan, adaletin yasalarını çiğnemediği sürece, özel menfaatini, bildiği gibi kendisine uygun geldiği üzere izlemekte, çalışmasını ve sermayesini, diğer insanlarınkilerle rekabet halinde ortaya koymakta tamamen ve kesinlikle serbest, bırakılmaktadır. Rekabet ekonomisinde bireylerin kendileri tarafından serbestçe seçilen faaliyet alanlarında kendi inisiyatiflerini kullanarak davranmaları piyasa ekonomisi açısından katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Bu sistemle ilgili olarak oluşturulmuş bulunan çevresi düzen bir taraftan tek tek kişilerin katkısının toplumun tümüne yarar sağlayacak bir toplumsal gelişmeye dönüşmesini ve aynı zamanda toplumdaki ekonomik açıdan zayıf-guruplarınız sosyal açıdan korunmasını sağlayacak çok yönlü bir sistem oluşturmaktır.”(Wagner,1972:43)

Piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için, piyasa gücünün öne çıkarılması, herhangi bir şekilde müdahale edilmemesi gerekir. Piyasa gücünü sağlayabilmek için, F.Friedman şu görüşleri ifade etmektedir:

“a) Kaynakların etkin dağılımı ,

b) Bilginin işletilmesi ,

c) Yasal düzenlemelere gerek duyulmaksızın ırk, dil, din ve cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılması

d) Politik fikir birliğine ihtiyaç olmadan farklı gerçeklerin tatmin edilmesi ; bireylerin isteklerine piyasa yoluyla duyurabilmeleridir ....” (Eren, 1991 :51-52)

Bireyin,iktisadi alandaki girişimciliği yasalarla garanti altına alınmalıdır. Özel girişimcilik garanti altına alınmadığı takdirde, piyasa riskli bir duruma düşebilir. Böylece, müdahaleci bir ekonomik yapı ön plana çıkarak, piyasa ekonomisinin oluşmasını engeller. Piyasa ekonomisinde bireyin, mülkiyet ve teşebbüs gücüne bir müdahale yapılmaması, bu faaliyetleri bireyin kendi isteğine bırakılması gerekir. Piyasa ekonomisinin merkezden planlama yapılarak yürütülmesi mümkün değildir.

Piyasa ekonomisinde “devletin rolü piyasanın yerini almak değil fakat, piyasa ekonomisinin işleyişini iyileştirmek ...” (Köker, 1992:27)tir.

Ekonomide insanların üretim ve verimliliği en üst düzeye çıkarma gayretleri vardır. Ekonomide verimliliği sağlayabilmek için, özel teşebbüsün gelişmesini sağlayabilecek ortamın sağlanması gerekir. Bu ortamın sağlanması için açık bir sistemin uygulanması gerekir. Onun için piyasa ekonomisi kapalı bir sistem olmayıp, pratik olarak kendi dengesini sağlayan açık bir sistemdir.

Piyasa ekonomisi bireylerin kendi istekleri doğrultusunda serbestçe faaliyet gösterecekleri alanları kendilerinin seçmesini sağlar. Bireylerin bu tercihlerine devlet müdahale etmeyip, tercihleri engelleyen faaliyetleri engellemelidir. Piyasa ekonomisindeki kararları devlet değil, bireylerin vermesi önemlidir. Bireylerin vermiş olduğu kararların etkili olması piyasa ekonomisinin daha düzenli ve verimli çalışmasını sağlar.

Piyasa ekonomisi, tekelleşmeye karşı çıkıp, bireyin istediği alanda faaliyet göstermesini ister. Piyasa ekonomisine dışarıdan bir müdahale yapılmadığı sürece rekabet mekanizması içerisinde kendisini geliştirir.

1.6. Sivil Toplum

Latince’de “Civillis” sözcüğünde türeyen sivil ilk anlamıyla yurttaşa, hayatına, haklarına ilişkin bütünü belirtmek için kullanılır. Sicilden türeyen sivilize ya da sivilleştirmek” bir topluluğu daha gelişkin bir sosyal hale getirmektir. Sivilizasyon da maddi; sosyal ve kültürel gelişmeyi anlatır.” (Akal, 1990 : 31- 31)

Sivil toplum, XVII y.yıldan itibaren siyasi düşünürler tarafından günümüze kadar kullanılmıştır. Bunların başında Hobbes, Hegel ve Locke devlet toplum arasında bir ayırımı gitmişlerdir. Ama bu ayırım geçerliliği olmayan bir ayırmadır. Toplum ile devleti birbirini tamamlayan unsurlardır.

“Sivil toplum kavramı, siyasi toplumun karşılığıdır. Siyasi toplum, sivil toplumdaki daha öncedir. Sivil toplum siyasi toplumun içinde kendi sınırlarını belirleyerek ortaya çıkmıştır. Sivil toplumun sınırlarını çizerek bir ortak tanım yapmak zordur. Fakat siyaset biliminde ilk kullanan düşünürler ve sosyal bilimciler sivil toplum kavramıyla ilgilenmişler fakat ortak bir tanım yapılmamıştır. Sivil toplum içinde çıktığı Batı toplumu ve düşüncesinde, tarihi gelişim içerisinde çok farklı anlamlar yüklene gelmiş bir kavramdır. Temelinde bu toplumların belirli bir süreç boyunca geliştirdikleri kendilerine has bir takım beşeri değerleri ifade etmekle beraber, fikirler tarihi içinde ortaçağdan başlayarak çeşitli anlamlar kazanmış, her düşünürün anlayışına göre, toplumu ayakta tutan belirli kurum ve ilkeleri ifade etmiştir. (Karaman , 1990 : 49) Sivil toplum iktidar ile sosyal ilişkileri anlamlandırması sonucunda, sivil toplumun önemini daha da artırmıştır.

Taylor'a göre , sivil toplum;

“1- Devlet gücünün vesayeti altında olmayan özgür dernekler ve örgütlü toplulukların olduğu yerde sivil toplum vardır.

2- Sivil toplum ancak bir bütün olarak toplumun, devlet vesayetinde özgür olarak, bu dernekler ve örgütlü topluluklar yoluyla kendini yapılandırabildiği gibi ve eylemlerini koordine edebildiği yerde vardır.

3- Bunun seçeneği veya ona bir tamamlayıcı olmak üzere, bu örgütlerin bir bütün olarak devlet politikasının gidişatını önemli ölçüde belirleyebildiği veya onu etkileyebildiği yerde sivil toplumdan söz edebiliriz. (Taylor, 1990 : 98)

Devletin kontrolü altında kendi faaliyetleri dışında sivil toplum kuruluşlarının olması, sivil toplumun varlığı gösterir. Sivil toplumun varlığı devlet için bir tehlike oluşturmaz. Aksine devletin yürütemediği hizmetleri topluma verebilir. Sivil toplum bu hizmetleri yürütürken devlet politikasının belirlenmesinde etkili olur.

“Sivil toplum siyasi iktidarın dışında bir alan olmaktan çok, bu güce derinden nüfus eden, onu parçalayan ve adem-i merkezi hale getiren bir alandır” (Taylor, 1990 : 111-115 –117)

Gray'a göre; sivil toplum;

- a) Bir sivil toplumda farklı, birbirleriyle bağdaşmaz iyi anlayışları ve dünya görüşleri barış içinde bir arada var olabilirler.
- b) Sivil toplumun içinde hem devlet hem de vatandaşlar hukukun üstünlüğü ile kayıtlıdır. Herhangi bir sivil toplumda, çoğu sosyal ve siyasi etkinlikler “hukuk devleti” yle korunan ve devletten bağımsız olan özerk kurumlar içinde gerçekleşir.

c) Özel mülkiyet sivil toplumun merkezi kurumudur. Sivil toplumda özel mülkiyet sayesinde rakip ve belki de karşılaştırılmaz iyi anlayışların herhangi bir kolektif karar sürecine başvurmak sizin gerçekleştirilebilir.” (Gray, 1997 :137)

Sivil toplum, batı toplumlarının düşüncesinde ortaya çıkmıştır. Sanayileşmeyle birlikte, feodal gelişme bir pazar ekonomisinin kurulması sürecinde, özel mülkiyetin hareketlilik kazanması, sivil toplumun kendi kendini düzenleyen bir mekanizma oluşturmasını, devlet-birey arasındaki ilişkileri şekillendirmeye başlamıştır. Bireyin hürriyetlerini kullanma imkanlarını veren hukuk ve kurumlar sivil toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır. Günümüzde sivil toplum, demokratik yapının temelini oluşturarak, bireyin hareket alanını genişletip, devletin birey üzerindeki baskısını az da olsun azaltmaktadır.

Sivil toplum analitik bir kavramdır. Çünkü siyasi otorite olmadan hayatını devam ettiremez. Her ikisi arasında kesin çizgilerle ayırmak, bir sınır çizmek kolay bir iş değildir. Siyasi otorite sivil toplumun genişlemesine yardımcı olabilir. Her ikisinin bir arada bulunması siyasal ve sosyal istikrarı beraberinde getirmiştir olur.

Sivil toplum, global ve örgütlü bir toplumdur. Toplumun örgütlü olması, sadece farklılaşmış bir bütünlükte kalmayıp, belli kuralları oluşturarak kendi sosyal bütünlüğünü düzenli bir şekilde oluşturmaktadır. Bu bütünlük somut olmayıp, soyut bir birliktelik teşkil eder.

Hegel “sivil ve toplum” kavramlarını siyaset felsefesinde temel kavram olarak almıştır. Bu kavramların Hegel’de bir dönüm noktası oluşturmuştur. “Hegel’e göre Sivil Toplum, kazanç, şahsi mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi hayal kitlelerinin toplu olarak yaşanmış şeklin ifadesidir. İnsanların tek tek yararlandıkları yaşam yönleri bu yolla kolektif bir şekil alır. Ancak bu kolektif şekil kendi başına yeterli değildir; zira bu biçimlerin sergilediği boyut insanların egoistliklerinin oluşturduğu boyuttur. Bu “çıklarlar sistemini” düzenleyen bitaraf bir güce ihtiyaç vardır. Tarih böyle bir ihtiyacın karşısına bitaraf güç olarak “devlet” çıkarmıştır.” (Mardin,1994 :14)

Hegel, devletin toplumun gerçek özünü oluşturduğunu, ekonomik ve hukuki ilişkilerinde etkin olması, devleti sivil toplumun dışında tutup, sivil toplumun bir güvencesi olarak görmüştür.

Marx ise sivil topluma olumlu bir yaklaşımda bulunmamıştır. Ona göre “sivil toplum sadece bencil, bireyci, ekonomik çıkarların alanıdır.” (Savran, 1987 : 13) Marx, üretim güçleri ile üretim ilişkilerini ele alarak sivil toplumu burjuva ilişkilerine bağlamıştır.

Marx sivil toplumu ekonomikleştirerek “...yalnız düşüncede ve bilinçte değil, hayatta ve gerçeklikte de çifte bir hayat yaşar insan. Bir yanda siyasal topluluktaki hayat vardır. Burada, kendisi için toplumsal varlık değerine sahiptir; öte yanda, sivil toplum içindeki hayat vardır. Ve orada öznel insan olarak davranır. Öteki insanları birer araç olarak görür, kendini de araç derecesine indirir ve yabancı kuvvetlerin oyuncağı olur.”(Hilav,1994:145)

Hegel ve Marx sivil topluma farklı açılardan yaklaşmışlardır. “Devletin sivil toplumdaki çalışmaları ortadan kaldıracak, genel çıkarları hakim kılacak üstün bir yeri yoktur. Modern devlet kapitalizmin bir ürünüdür. Hegel’de olduğu gibi, sivil toplumu değil, sivil toplum devleti kontrol etmektedir.” (Savran, 1987 .141)

Sivil toplumun devletten ayrı bir kurum olarak ortaya çıkması demek, bireyler arasındaki diyalog ve uzlaşmayı sağlaması, toplumda ani bir şekilde ortaya çıkabilecek siyasi ve ekonomik krizlerin çözümüne katkı sağlamaktadır. Düzenli sosyal aktivitelerin ortaya konulmasına yardımcı olmaktadır.

Savaş. sivil toplum ilkelerini şöyle sıralamaktadır ;

“1- Devlet minimumda, mümkün yok

2- Bir açık piyasa ekonomisi var.

3- Bu çerçeve üstünde, siyasi iktidarlar, siyasi görüşlerine ve temsil ettikleri sınıflara göre ekonomiye müdahale ediyorlar.

4- Liberal ve sosyal demokratlar gibi kavramlar bir açık piyasa ekonomisi için geçerli kavramlardır.

5- toplumsal katılım mekanizmaları var. Öncelikle güçlü yerel idare, yerel idarenin seçimle gelmesi, valilerin halk tarafından seçilmesi

6- Hiçbir düzeyde seçilmişlerin, atanmışlar üzerinde hakimiyeti.

7- Yasaksız demokrasi

8- Laiklik

9- Anayasanın halk tarafından yapılması” (Fincancı, 1991 : 69-70)

Sivil toplum, “her türlü inancın rahatça yaşanabildiği, fikrin ve düşüncenin serbest bulunduğu, insan hak ve hukukuna saygın hakim olduğu, insanların güven içinde yaşadığı, sosyal devlet ve sosyal toplum kavramlarının en iyi şekilde hakim olduğu bir cemiyete verilecek addır.” (Aydın, 1994: 14)

Sivil toplum “demokrat bir yönetim biçiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü sistemin çalışabilmesi ve meşrutiyeti sivil toplumun işlevsel olabilmesine birebir bağlıdır.”(Mahçupyan ,1996 : 26)

Sivil toplum ekonomik yönüyle, “bir pazar alanı olarak sivil toplum, mülkiyet ilişkilerinin, devletin müdahalesi olmayan korunması altında özgürce gelişip serpildiği alandır; parola “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (Akal,1990 .29) İlkesiyle, devletin sınırlarının ortaya çıkarılması, özel mülkiyetin ve özel teşebbüsün elde edilmesiyle, bireyin faaliyet alanı genişlemektedir.

“...Hürriyetlerin kullanımını kılan hukuk ve kurumlar “sivil toplum” un çekirdeğini getirmektedir.” (Karaman ,1990 :5) Sivil toplum, devletin dışında yeni bir alan oluşturarak, kendi kurumlarını ortaya çıkarır, ülke yönetiminde belli bir yaptırım gücüne sahip olup, demokrasinin yerleşmesine ve gelişmesine katkı sağlamaktadır.

2.LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ:

2.1. Liberalizmin Batıdaki Gelişimi:

Liberalizm, İngiltere’de bireyi kilisenin baskısından kurtarma çabası bu mücadeleyi başlatmıştır .Bu dönemde başlatılan mücadele sadece birey için olmayıp, toplum çıkarlarına da hizmet ettiği görülmüştür. Liberalizmin bireyi merkez alması toplumu ve devleti yok sayma gibi bir düşüncesi yoktur.

İngiltere’de kilisenin otoritesine karşı itiraz edilememiştir. Sosyal ve düşünce hayatındaki gelişmeler sonucunda bireyin temel hak ve özgürlüklerinin kabul görmeye başladığı bir dönemin başlangıcı oluşmaya başlamıştır. Böylece kilisede, devlette bireyin var olduğunu kabul etmişlerdir.

“İngiltere’de liberalizm 1688 Devrimi ile 1867 Reform hareketi arasında geliştiği belirtilmektedir. Liberalizm önceleri bireysel haklar ve anayasal garantiler için kısıtlı bir yaklaşımken sonraları ekonomik ve siyasal örgütlenmenin teorisi haline gelmiştir. Denildikten sonra İngiliz liberalizminin, faydacılık ve ekonomik liberalizm kavramlarına borçlu olduğu görüşüne yer verilmektedir.” (Okan , 1994 :15)

İngiltere’de sanayinin hızla gelişmesi ve yayılmasıyla birlikte, ticari alandaki beklenmedik gelişmeler ve genişleme liberalizmin gelişmesini hızlandırmıştır.

İngiliz ekonomistlerinden A. Smith, R. Maltus ve D. Ricardo ilk olarak fizyokratların ekonomik ve sosyal düşüncelerini inceleyerek kendi görüşlerini yansıtan yeni ekonomik politikalar geliştirmişlerdir. Yeni ekonomik politikalarla liberalizmin temellerini atmışlardır. Geliştirdikleri fikirlerin fizyokratlara rağmen tutarlı olması kendileri “Klasik Okul” olarak adlandırılmışlardır.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adam Smith ve diğer klasik iktisatçılar, liberalizmi “laissez- faire” den farklı yönlerini ortaya çıkarmışlardır. “laissez- faire, laissez psser” (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesinin yerine “sınırlı devlet” ve “görünmez el” kavramlarını kabul etmişlerdir. Böylece klasik liberal düşünürler

doğal dzenin, doğal bir guce sahip olmadığını , kişiler arası çıkarlar “ görünmez el” ile gerçektececeğini ileri sürmüşlerdir. Ekonomi tamamen kendi işleyişine bırakılmaz. Gerektiğinde devletin müdahale etmesi gerektiğini , ekonominin daha iyi işleyebilmesi için gereklidir.

XIX yüzyılda Batı dünyasındaki değişimle birlikte ekonomi saygınlık kazanmaya başlamıştır. Batı sadece liberalizmin uygulanmasıyla zenginleşmemiştir. Çünkü liberalizm saf bir ürünü değildir. Liberalizm Batı dünyasının bir ürünüdür.

Liberalizm, Avrupa’da olduğu gibi Fransa’da da belirgin olarak görülmüştür. Tarihi gelişmeler her yönüyle bu durumun olmasına yardımcı olmuştur. Bazı düşünürler bu durumu XVI. Louis dönemine kadar götürerek bu dönemden itibaren devam eden olayların bir sonucu olarak görmektedirler. Böylece Fransa’da iki ayrı grup olarak farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Farklı görüşlerden bir grubu Roma Katolik Kilisesine destek çıkarken, bir diğer grup ise kiliseye karşı tavrını alarak, parlamento, ilerleme, gelişme ve insan haklarını savunmuşlardır. Bu iki gruptan kiliseye destek verenler muhafazakar, kiliseye karşı çıkanlar ise,liberal olarak adlandırılmışlardır.

Liberalizm, “ bireysel özgürlük fikrine dayanarak ilk kez İngiltere’de ortaya çıkıp, xvii. Yüzyıldan xix. Yüzyıla uzanan tarih diliminde gelişen düşünce ve onun, özü “kanun altında bireysel özgürlük” olarak ifade edilebilecek siyasal düzeni ile, Kıta Avrupa’sındaki liberal gelenek dikkatle birbirinden ayrılmalıdır. Bu, İngiltere’de değil, Avrupa’da doğan, şimdilerde ABD’de liberal etiketini kullanan, başlangıçta klasik geleneği izlemeye kalkan, fakat klasik liberal geleneği Fransa’da yaygın “kurucu rasyonalizm” anlayışı çerçevesinde yorumlayarak çok farklı bir çizgide gelişen bir liberalizmdir” (Hayek, 1982 : 162)

Liberalizm, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren 19. Yüzyıl sonlarına kadar , iktisadi doktrin olarak dünyada etkili olmuştur. Dünyadaki siyasi ve iktisadi gelişmelerdeki olumsuzluklar sonucunda, 20. Yüzyılın başlarında gücünü kaybetmeye başlamıştır.

2.2. Liberalizmin Türkiye'deki Gelişimi:

2.2.1. Liberalizmin Osmanlıdaki Gelişimi:

“Osmanlı devlet adamları Tanzimat’la birlikte daha liberal yapıda bir devlet yapısı korumayı amaçlarken, bu liberalizmin doğup geliştiği Fransa’ya ve İngiltere’yi örnek almak suretiyle yapmamışlardır. Özellikle imparatorluğun çok uluslu yapısını göz önünde bulundurarak, bireyi devlet karşısında korurken, bu farklı ulusların imparatorluğun çatısı altında tutmak suretiyle imparatorluğunda bütünlüğünün korunması çarelerini araştırmışlardır. Bunun içinde tıpkı Osmanlı imparatorluğu gibi otoriter ve monolitik olmayan yapıda olan Prusya ve Avusturya’nın kurumlarını inceleyerek değerlendirmişlerdir.”(Seyitdanlıoğlu, 1996: 106-107)

Osmanlı da belli gelişmeler ve değişmelerin yaşandığı, ancak kendi bünyesine uygun bir liberalleşmeyi yakalayamamıştır. Bu dönemde sağlıklı bir şekilde liberalleşmeyi yakalayabilmeleri de mümkün değildir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu bir yapıya mevcuttu. Kendi bütünlüğünü koruyarak değişimi sağlayamamıştır. XIX. Yüzyıldaki milliyetçilik, hürriyet, eşitlik kavramlarının etkisinin gücü olarak Osmanlı’yı olumsuz etkilemesi uygulamak istediği programların uygulanmasına müsaade etmemiştir. Bu dönemde yapılan ıslahatlarda bir çözüm getirmemiştir.

“XIX. yüzyıl Türkiye ve liberal düşüncelerin girdiği yıllar olur. Ancak bu daha çok yenilik yada ıslahat kavramları içerisinde saklı bir liberalizmdir.” (Seyitdanlıoğlu 1996, 111) “Tanzimat Fermanıyla başlayan...liberalleşme, 1856’ da ilan edilen Islahat Fermanı ile daha da genişletilmiş ve açık bir ifadeye kavuşmuştur.” (Seyitdanlıoğlu-Yayla, 1998 :55) Bu dönemde Osmanlı da çeşitli fikir akımları gelişmiştir. İlk liberal düşünceyi gündeme getirenlerin, Osmanlıcılık düşüncesini temsil edenlerin olduğunu görmekteyiz. Liberal düşüncelerin başında, Sadık Rıfat Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşa , Münir Paşa, Cavit Bey, Sakızlı Ohennes Paşa ve Prens Sabahattin’ i görmekteyiz.

Tanzimat Fermanı “öncelikle, Türkiye’de anayasal yönetime doğru atılmış bir adım olması nedeniyle liberal bir nitelik taşımaktadır.” (Seyitdanlıoğlu, Yayla, 1998 :55)

Osmanlı'da özel mülkiyet ve azınlık hakları anayasal güvence altına alınması, liberalizm açıdan önemli bir uygulama olarak kabul edilmektedir.

19. yüzyıl öncesinde merkezi yapıda olan devletin düştüğü çaresizlikten kurtulma çabaları bir sonuç vermemiştir. 19. Yüzyılın ikinci çeyreğinde, Tanzimat'la başlayan, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyetle devam eden bir dizi reform hareketlerine girilmiştir. Yapılan Reformlar Osmanlı İmparatorluğunun iktisadi alandaki yenileşmesini kapsamamıştır. Askeri idareye dayalı bir içeriğe sahiptir. 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğunda iktisadi ve ticari gerileme devam etmiştir. İktisadi alandaki gerilemenin sonucunda, yeniden güç kazanan bir devlet bürokrasisi ortaya çıkmıştır. Devletteki merkezi yapılanma güç kazanmaya devam etmiştir.

Bu dönemdeki sevindirici bir yönün, Tanzimat'la birlikte serbest ticaretin gelişmeye başladığı yıllardır.

Prens Sabahattin Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu ortamı şöyle izah etmektedir.

Bu dönemde “memleketin vahametini artıran bir burhan içinde bulunup gittikçe vahametini artıran bir felakete sürüklenmekte olduğu görüşünde zamanın milliyetçi münevverleriyle aynı fikirde olduğu halde, buhranın iletisi ve hastalığı tedavisi etrafındaki görüşlerinde onların büyük bir kısmından ayrılıyordu. O felaketin ve zorluğun esas amili olarak zamanındaki istibdat rejimini görüyor ve müstebit hükümdarın ortadan kalkmasıyla bütün müşkülâtın bertaraf edilmiş olacağına da inanıyordu. Ona göre, bütün müşkülâtın ana kaynağı içtimai bünyedir. Bu bünyenin (yapılıştaki) esaslı değişiklikler yapılmadıkça, onun için gerekli tedbirler alınmadıkça hiçbir düğüm çözüm olmayacaktır.” (Çağatay, 1977 :262)

Osmanlı merkezi otoritesi 1739 Tanzimat Fermanı ile başlayan Islahat Fermanı, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyetle devam eden programları uygulamakta kararlı olmuştur. Uygulanan programlar Osmanlı İmparatorluğunun içinde olduğu problemlere çare olmamıştır. Bu dönemde yapılması gerekli olan şey, “ Türk milletinin kalkınması için indi ve gelişigüzel ıslahat programları tatbik etmek meseleyi halletmez. Böyle bir

teşebbüse girişmeden önce ilm-i içtima usulü ile cemiyetin bünyesini tetkik etmek gerekir. Bir ıslahat programı yapmak esasen bir içtimai terkip vücuda getirmektir. Bu ise ancak bir yığın tahlil silsilesinden sonra meydana gelir. Tahlilin bulunmadığı bir zeminde terkipin de bulunmaması zaruridir. Halbuki, şimdiye kadar tanzim edilen ve el an edilmekte bulunan ıslahat proje ve programları imi tahlilden çıkma ameli bir terkip değil, fakat indi ve büsbütün sathi bir nekta-i nazar mahsulüdür” (Çağatay,1977 : 105)

Prens Sabahattin “ memleketin kurtulması için, hususi hayatımızın tahkiminden, umumi hayatımıza da yeni hükümet teşkilatımızda da vatandaşlarımızı aynı gayeye götürecek bir hareket hattı takibinden, hülasa, içtimai hedefimizi değiştirecek yeni bir zihniyetle çalışmaktan başka bir çaremiz bulunmuyor. (Ege 1950 : 363)

Prens Sabahattin, merkezi yönetimi körü körüne karşısına almamıştır. Fikri mücadelesi, Osmanlı toplum yapısını hedef almıştır. Osmanlı İmparatorluğunun sadece bir yönetim sorunuyla karşı karşıya olmadığını, aksine bir sosyal yapı sorununun olduğunu vurgulamaktadır. Günün şartlarına göre sosyal yapı sorununun çözülmediği müddetçe siyasi bir çözümün olmayacağına inanmıştır. Prens Sabahattin Osmanlı “toplum hayatını değiştirmedikten sonra yönetim şeklinin adı “Mutlakiyet, Meşrutiyet, Cumhuriyet...” hangisi olursa sonuç hep aynı olacaktır. Siyaset zorbalık, sosyal yoksulluk” (Ege , 1950 : 37).tur.

Prens Sabahattin Osmanlı toplum yapısına karşı çıkmıştır. Toplumsal yapının kökten değişiminin gerekliliğini vurgulamıştır. Merkeziyetçi yönetimin karşısında bireyin hareket serbestliğini savunmuştur. Fakat merkeziyetçi düşünce karşısında etkisiz kalan, muhalif ideolojiyi savunan, bir düşünür olarak kalmıştır. Osmanlı toplum yapısının kamusal yapıda olması, bireyci toplum yapısının kamusal yapıda olması, bireyci toplum yapısının gelişmesine engel olmuştur. Bireyci toplum yapısının kamusal hayat karşısında getirilmesi için, “Science sociale’nin anlayışını benimsemiştir. Osmanlı bütüncü yapısını devam ettirmesi sonucunda, her şeyi devletten bekleyen bir anlayışın hakim olmasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun merkeziyetçi bir yapıya sahip olması, bürokratik yapının yönetim üzerine olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bürokrasinin yönetime hakim olması,

siyasi ve iktisadi alanlardaki gelişmesini sekteye uğratmıştır. Bu yapılanma Osmanlı İmparatorluğunun çağın şartlarına uygun yapılmasını engellemiştir.

Prens Sabahattin'e göre "merkeziyet demek, hürriyeti inhisara olmak, ekseriyeti ekaliyete çiğnetmek, teşebbüs fikrini kahretmektir." (Ege, 1967 : 187). Merkeziyet yönetimlerinin kendi bünyesi dışında kalan sorunlarla pek ilgilenmezler. İlgilenip haberleri olsa dahi bürokratik formalitelerden dolayı bir icraat yapmaları mümkün değildir. Prens Sabahattin Osmanlının merkeziyetçi yapısının devam etmesi nedeniyle, ülkemizde "mahalli, merkez dahiliyeye, dahiliye nafiaya nafia sadarete, sadaret saraya, müselleme müracaat mecburiyetindedir. Bitip tükenmek şanıdan olmayan o ağır resmi muamele içinde memleketin iktisadi hayatı her olup gidiyor. (Ege ,1967 : 163)

Prens Sabahattin, Osmanlının merkeziyetçi yönetiminden şikayetçi olup,"idare teşkilatı, merkezden verilecek emri memleketin her tarafına tevzi nokta-i nazarına göre değil, bunun yerine her muayyen işe; salahiyetle, mesul bir idare heyeti vücuda getirmek esasına göre tanzim olunmalıdır. Bu ise memleketin umumi meselelerine ayırmasını icap ettirir. Bütün işlerin idaresi o işlerin yapılacağı yerde bulunan, en ehil heyetler tarafından kafi salahiyet ve lüzumlu vasıtalarla ayrı ayrı deruh olunması demektir.(Ege ,1967 : 365). Merkeziyetçi yönetimin ulaşamadığı, götüremediği hizmetleri, yerel yönetimlere imkanlar tanınarak, yerine hizmet anlayışıyla en güzel ve en doğru hizmetler yapılacağı düşüncesindedir.

Prens Sabahattin'in fikir dünyasını oluşturan kavramlardan birisidir. Teşebbüs-i şahsi, kapitalist ekonomik sistem içerisinde kendisi için faaliyet gösteren insan tipini oluşturmaktadır. Bireyin bu sistem içerisinde kendi yeteneklerini kullanarak ekonomik yönden bir gelişme sağlayıp servete servet kattıkları görülmektedir.

Prens Sabahattin'e göre teşebbüs-i şahsi " bir cemiyeti teşkil eden fertlerin her birinin hangi cemiyete olursa olsun yaşamak için ailesine, hükümete dayanacak yerde, doğrudan doğruya kendisine güvenmesi, muvaffakiyetini kendi teşebbüsünde aramasıdır."(Erkul, 1987 : 128)

Batı dünyasının kalkınmasında büyük bir öneme sahip olan özel girişimcilik, Osmanlı İmparatorluğunda önemi anlaşılmamıştır. Anlaşılsa bile, özel girişimciliği engelleyen merkezi otorite ve toplumsal yapı bulunmaktadır. Prens Sabahattin bu ikili yapının değiştirilmesini sağlayacak bireyci eğitim ve toplum yapısına ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

Prens Sabahattin , ekonomik alanda “şahs-i teşebbüse yaşamak, zenginleşmek için, malumat, tecrübe, sebat ve ihtiyat gibi bir çok meziyete malik olduğumuz için çalışmadan zenginleşmek, kazanmadan yaşamadan yaşamak istiyoruz ve tabiatı ile hükümet memurluğuna göz dikiyoruz.(Erkul ,1987 : 128) Osmanlı İmparatorluğunda bireyci toplum yapısının olmayışı, bireyin kendisine güveninin olmayışı, bireyin bu andaki faaliyetlerini engellemektedir. Bürokratik ağırlıklı bir yapının etkin olması, her şeyi devletten bekleyen, kendisi için hiçbir şey yapmayan, asalak insan tipini ortaya çıkarmıştır.

Ülkemizde geleneksel olarak devleti, bir işveren olarak görmesi “lüzumundan yüz kat fazla memur olan bir hükümetle vazife olmak için de tek çare velayet değil, fakat himayedir. Demek ki daha cemiyete birinci adımı atarken başkalarının himayesine sığınıyoruz.”(Ege, 1965 : 128) bu anlayış Osmanlı İmparatorluğunun çağın şartlarına göre gelişmesini engellemiştir. Bunun için Prens Sabahattin İmparatorlukta devlet memurluğunu şiddetle karşı çıkmıştır. Ama zihniyetin değişmesine katkı sağlayamamıştır.

Prens Sabahattin Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu sorunların merkeziyetçi yapının çözüm getirmediğini, bu sorunların kaynağı yönetimin olmadığı , bir sosyal yapı sorunu olduğunu ifade etmektedir. Sorunların çözümü için merkezi yönetimin uygulandığı programlardan olumlu sonuçlar alınmadığı, uygulanmak üzere yeni programların hazırlanmasına gerek kalmadığını ifade etmektedir. Prens Sabahattin , sorunların çözümü için sosyal yapının yeniden yapılanması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Prens Sabahattin, Osmanlı'da bir yönetim sorunu olduğunu, ama daha önemlisi bir sosyal yapı sorunun olduğunu ifade etmektedir. Bu yönüyle Le Play'dan etkilenerek, "din, aile ve mülkiyet" alanlarına ilgi göstermiştir.

"Bir toplumu ve yöneticilerini "ıslah" edebilmek için, o toplumun sosyal yapısını tanımak ilkesinde hareket eden Prens Sabahattin, Science Sociale okulundan E. Demoins'in ayrımına dayanarak Türkiye'nin, yönetim hayatını, özel hayat üstün tutan ve etkin bir üretime " bütüncü" (Communautaire) "bir toplum olduğu kanısındadır." (Sencer, 1971 : 29). Osmanlı İmparatorluğunda öncelikli olarak merkezi yönetimi düzenlemek yerine, sosyal yapının düzenlenmesi gereklidir. Sosyal yapı yönetimi düzenlemek yerine sosyal yapının düzenlenmesi gereklidir. Sosyal yapı incelenmeden yapılan ıslahatlar bir sonuç vermemiştir. Prens Sabahattin bu düşünceler doğrultusunda, merkeziyetçi yönetimin sınırlandırılması, ekonomi alanında özerkliği savunmaktadır.

Osmanlı'da Tanzimat Fermanıyla başlayıp Islahat Fermanıyla olgunlaşmaya başladığı bir dönemdir. Osmanlı'da 1876 yılında Kanun-i Esasiyle ilk anayasasını kabul etmiştir. Bu dönemde sonra İttihat ve Terakki'nin güçlü muhalefeti görülmektedir. Bu muhalefet neticesinde 1908 yılında iktidarın indirilmesiyle sonuçlanır.

1908-1918 yıllarında yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakkiciler, milli iktisat politikasını benimsemişlerdir. Merkezi otoriter yapıyı devam ettirdikleri görülmüştür. Bir zamanlar İttihatçı olan Prens Sabahattin liberal temaları savunmasından dolayı İttihat ve Terakkiden ayrılır. Prens Sabahattin ve arkadaşları , İttihat ve Terakkiye karşılık Ahrar Fırkasını kurarlar. Prens ve arkadaşları liberal bir İmparatorluğu istemektedirler. Adem-i merkeziyet ve Teşebbüsü şahsî kavramlarını savunmuşlardır. Hür teşebbüsün bir an önce oluşturulmasını, yerinden yönetimin oluşturulduğu bir siyasi yapılanmayı istemektedir.

Prens Sabahattin'in görüşleri Özal'a kadar arka planda kalmıştır. Osmanlıda liberalizm etkin olarak gelişme imkanı bulamamıştır. Osmanlı'nın son döneminden İttihat ve Terakki görüşlerinin hakim olması, siyasi, ekonomik, ve alanlarda çağın şartlarına uygun bir gelişme gösterememiştir. Ne zaman Özal iktidara geliyor, Prens'in görüşleri çağın şartları doğrultusunda uygulamaya konuluyor.

2.2.2. Liberalizmin Cumhuriyet Dönemi Gelişimi:

Cumhuriyetin kurulmasıyla siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılanmaya gitmiştir.1923-1929 dönemini çeşitli değerlendirmelerin yapıldığını, kimilerine göre devletçi sistemin kimilerine göre liberal sistemin uygulandığını dile getirmişlerdir. Ama hiç kuşkusuz liberal değerlendirmeler tartışmalıdır. Bu dönemde 1925 yılında çıkarılan “yerli mal” kullandırmayı özendirmek, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu ile birlikte koruma ve özendirme tedbirlerinin uygulanmasıyla liberalizmle bağdaşmayan durumdur.

Devlet özel teşebbüsü özendirme düşüncesini ortaya çıkarmasına rağmen uygulamada bir sonuç ortaya çıkmıyor. İttihat ve Terakkinin milli iktisat, milli burjuvazi düşüncesini bu dönemde de devam ettirildiği görülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda İş Bankası kurulmuştur.

Bu dönemde yabancı sermayeye karşı olumsuz bir uygulamaya gidilmemiştir. Hatta yabancı sermaye ortaklıklarıyla kurulan şirketlerdeki payın yüksek oranlarda olduğu bilinmektedir.

1923- 1929 döneminde devlet eliyle liberalizmin oluşturulmasına çalışılmıştır. Ülkede “milli tüccar” ve “girişimci” oluşturmak maksadıyla ekonomiye bilinçli olarak müdahale edilmiştir. Bu dönemde devlet ağırlıklı karma bir ekonomi uygulanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulmuş olan siyasi partiler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş olup liberal anlamda olumlu gelişme olarak kabul edilmektedir. Ama ne yazık ki, bu partiler aynı sebeplerden dolayı kapatılmıştır. Bunların kapatılması ve 1929 Dünya ekonomik bunalımla birlikte devletçi politikaların tavizsiz uygulanmasıyla ekonomik ve siyasal alanlarda liberalizm açısından bir hayal olmuştur. Bu uygulamaların devam etmesine etki eden dünyadaki devletçi sisteme dönüşünde büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde ülkede olum hiçbir şey gelişmemiştir.

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte “Türkiye’de tek parti iktidarının bütünüyle geride kaldığı, liberal ekonominin uygulanmaya çalışıldığı, kapitalist bir kalkınmanın ilk adımlarının atıldığı bir dönemdir.” (Çavdar, 1992: 221)

29 Mayıs 1950 tarihinde hükümet programında ekonomik ile ilgili görüşler şöyle ifade edilmiştir;

“Devletin doğrudan doğruya iktisadi teşebbüse girişmesi, nazım ve murakabeci olarak iktisadi sahada vazifeler alması ancak bir istisna teşkil etmeli ve ancak kati zaruret haline inhisar etmelidir. Bundan böyle amme karakterini haiz olamayan sahalarda işletmeciliğe geçmeyeceğimiz gibi muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ona sanayie taalluk edenler hariç, muayyen bir plan dahilinde elverişli şartlarda peyderpey hususi teşebbüse devretmeye çalışacağız.”

“...Şimdiye kadar verdiğimiz izahattan anlaşılmuş olacaktır ki, iktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna bunca ehemmiyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir. Bu esasların takibinden doğacak ilk neticelerinden biri devlet tesis ve işletmeciliğini tabiatı ve mahiyeti icabı olarak yalnız ve yalnız hususi teşebbüs ve sermayenin hiçbir surette ele alamayacağı işlere ve bir de aynı zamanda amme hizmeti mahiyetinde olan iktisadi işlere hasretmek olacaktır. Çünkü bize göre hususi mülkiyete ve şahsi hürriyete dayanan bir iktisat rejiminde, iktisadi sahanın asıl olarak ferde veya şirket halinde hususi teşebbüse ait olması lazımdır.”

Menderes, Batı’da başlamış olan kalkınma hamlesini ülkeye taşımış, milletin dondurulan enerjisini harekete geçirmiş, millete umut ve şevk vererek , ülkenin maddi ve manevi kalkınma hamlesini başlatmıştır. Ülkenin yetersiz altyapı hizmetlerine el atarak barajlar, yollar, ve elektrik yapılmaya başlanmıştır. Fabrikalar ve teknolojik reform niteliğinde tarımda kullanılan kara sabandan traktör kullanımına geçilmiştir.

Dışarıdan alınan kredilerle, ülkenin kalkınması için çaba harcayan özel teşebbüslere finansman kaynağı olarak verilmiştir. Ekonomik alanda kalkınma hamlesi başlatılarak, ekonomiye dinamizm kazandırılmıştır. Türkiye'nin çehresi değişmiştir.

Yabancı sermayeyi teşvik etmek amacıyla 1 Ağustos 1951'de "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" 6224 sayılı yasayla kabul edilmiştir. Ayrıca bunun yanında "özel girişimle yabancı sermayeyi petrol alanlarına çekmeyi amaçlayan ve 18 Mart 1954'te kabul edilen Petrol Kanunu da Türkiye'ye yabancı sermayenin girmesini sağlayan ana kapılardan biri olmuştur." (Ahmad, 1994 : 161)

Demokrat Partiye göre " devlet önce asli vazifelerini yapmalıdır. Devletin ekonomi siyasetinin teşvik, ve murakabeden ibaret olması, işletmecilik yapmamasıdır. Çünkü, devletin kötü işletmeci olduğu artık tartışmaya mahal olmayan bir gerçektir. Bu nedenle, devlet, işletmelerden elini çekmeli ve onları özel teşebbüslere, kooperatiflere devretmelidir. Devlet, özellikle serbest piyasadaki teşebbüsler karşısında hem rakip, hem mürakip durumunda bulunmamalıdır." (Tosun, 1949 :185-189)

1950 yılında demokrasiye geçişle birlikte siyasal anlamda liberalizm resmi olarak ülkede gelişmeye başladığı bir dönem olarak kabul edilmektedir.

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle toplumun her alanında büyük bir serbestlik yaşanmıştır. Ekonomide devletin küçülmesi özel girişimcinin desteklenmesi gündeme getirilmiştir. Ülke imkanları kullanılarak altyapı ve sanayileşme alanlarında bir hayli mesafe alınmıştır.

Demokrat Parti Programında din ve vicdan hürriyeti şöyle ifade edilmiştir:

"Din ve dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmamayı demokrasinin ana prensiplerinden addetmekteyiz. Bu hususta parti programımızla Türk Milletine karşı bir tahrik bizi inhiraf ettirmeyecektir. Ne dindarların, ne de kendini dinle alakalı görmeyenlerin birbirine karşılıklı olarak baskı altına almalarına ve bu suretle vatandaşların zümreleşip iki karargah haline gelmelerine asla müsaade etmemek icap eder"

Dini inançlarda olumlu icraatlar yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle “ 14 Hazran 1950 tarihinde bir kanun teklifi ile Türk Ceza Kanunu'nun 526. Maddesinin son cümlesi ile Arapça ezan yasağı kaldırıldı. Ancak, Arapça ezan mecburi kılınmamış, sadece onun üzerinde mevcut yasak kaldırılarak, tercih din adamlarına bırakılmıştır.” (Sitembölükbaşı, 1995 : 77)

“7 Temmuz 1950 tarihinden itibaren Ramazan ayında sabah ve akşam, her biri olmak üzere günde iki defa, diğer aylarda ise haftada bir defa Cuma sabahları olmak üzere radyodan dini yayın yapılmasına izin verilmiştir.” (Sitembölükbaşı, 1995 : 60)

4 Kasım 1950 yılında din dersleri ilkokullarda programa alınmış, 1951-1952 eğitim – öğretim yılında İmam Hatip okulları açılmaya başlanmıştır. “13 Ağustos 1956 tarihinde din eğitimi orta okul programlarına konulmuş ve 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul’da bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır.” (Sitembölükbaşı, 1995 : 61)

Demokrat Parti iktidarında, dini alandaki faaliyetleri ne tamamen katı bir laiklik çizgisinde ne de tamamen laiklik karşıtı uygulamalarda bulunmuştur. İnanç hürriyetinin ön plana çıkarılmasıyla, zaman zaman geçmiş dönemde uygulanan laiklik anlayışından tavizler verilmiştir. CHP'nin aşırı muhalefet etmesi karşısında uygulamış olduğu laiklik uygulamalarını tamamen terk ederek, laiklik ve Atatürk ilkelerini korumak amacıyla tavizsiz uygulamaları başlatmıştır. İlk olarak 25 Temmuz 1951 yılında “Atatürk’ü Koruma Kanunu” nun çıkarılması, bazı dini faaliyetleri kısıtlayan hukuki önlemleri ilkidir.

Menderes, milletin inançlarına saygılı olduğu, “Türk Milleti müslümandır, müslüman kalacaktır ; müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir.” sözleriyle millete güven vermiştir. Bir siyasetçinin dini değerlerine saygılı olması millet –devlet yakınlaşmasına katkı sağlamıştır.

“İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken büyük kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Biz bugünün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalaa etmek gafletinde

bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların aletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yok etmekten başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine inanıyoruz. Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyasi tenkit kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen de hakikatte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatında memleketi korumak kabil olacaktır.” (Sükan, 1991 : 12- 13)

Kişinin inanç ve düşünce alanlarındaki yasaklamalar gevşetilmiştir. Devlet- millet kaynaşmasının ilk örneği yaşanmıştır. Fakat Cumhuriyet Halk Partisi zihniyeti ülkede oluşan bu olumlu havayı ve gelişmeyi kabullenemediği için , şiddetli muhalefet yaparak, askeri müdahaleye zemin hazırlamışlardır.

Biz, “din ve dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmamayı demokrasinin ana prensip” (Sükan 1991 :56)i olarak kabul etmekteyiz.

Demokrat Parti programında düşünce hürriyeti şöyle edilmiştir:

“Memlekette vatandaşların fikir hürriyetinden, vicdan hürriyetinden ve şahsi, içtimai ve siyasi hürriyet ve masuniyetlerin nimetlerinden gereği gibi faydalanabilmeleri, ancak müstakar bir devlet hayatının temin edilmesine bağlıdır.”

Bu dönemde yapılan uygulamalar sonucunda “hiçbir vatandaş, hürriyetlerinin şu veya bu noktadan tahdit edilmiş olduğundan karakolda dayak yediğinden işkence, tertip ve tethiş yapıldığından şu zulmü, şu gadrin icra edilmekte olduğundan hulasa vatandaş hak ve hürriyetlerine riayet edil” (Sükan, 1991 . 66) miştir.

Bu dönem yapılan uygulamalar sonucunda her alanda büyük serbestlik yaşanmıştır. Türk Milleti bu serbestliğin kadrini geçte olsa anlamıştır.

Menderes, dünyadaki gelişmeleri iyi anlaması, ortaya çıkan bloklaşmanın ve bölgesel güçlerin önemini kavraması sonucunda, Bağdat Paktı'nın kurulmasında aktif görev almıştır. Kurulan Bağdat Paktı ile Türkiye, Pakistan, İran ve Irak'la bölgesel birlik

oluşturulmuştur. Oluşturulan bu birlikle, hem kendi aralarındaki hem de bölgesel anlaşmazlıkların giderilmesinde aktif rol oynayacaktır.

Ama dünyadaki gelişmeler ve bölgedeki gelişmeler Bağdat Paketi'nin pek imkan tanımamıştır. Şayet Bağdat Paketi yaşamış olsaydı 1980'li yıllarda ortaya çıkan İran-İrak savaşı başlamadan bir çözüme kavuşturulabilirdi.

Bu dönemde, Türkiye'nin Kıbrıs'ta hak iddia etmesi, tarihi mirasımıza sahip çıkılmasıyla, ilk defa dış politikada tarihi sorumluluk anlayışının öncülüğü yapılmıştır.

“ Türkiye dış politikasını başlıca gayesi bütün dünyada ve bulunduğu mntıkada sulh ve sükun içinde yaşamayı temin etmek için kendisi gibi düşünen hür milletler camiası içinde bütün mevcudiyetiyle çalışmaktan ibarettir.(Sükan, 1991 : 415)

Nato'ya üye olunması ve Kore'ye asker gönderilmesi aktif dış politikanın sonucudur. Kıbrıs'da Türkiye 'nin tarihten gelen haklarını açıkça dile getirmiştir.

Kıbrıs meselesi, “milli davamıza ait karar ve düşüncelerimiz katiyet ve sarahetle ortaya konulmuş bulunmaktadır. Kıymet verdiğimiz Türk- Yunan dostluğunu korumak ve bu ihtilafi ortadan kaldırmak için azami hüsnüniyet göstermiş ve Kıbrıs'ın taksimine razı olmak suretiyle tapabileceğimiz fedakarlığın hududuna varmış Türkiye'nin emniyetinin ve adadaki Türk cemaatının istikbal ve inkişafının korunması için aldığımız bu kararlı durumun muhafaza olunacağını bir kere daha teyid ederiz (Sükan, 1991 :416)

Demokrat Parti döneminde tümüyle serbestlik yaşandığı yıllardır. Ama bu serbestliği ve gelişmeyi göz ardı edilerek, muhalefetin acımasızla eleştirisi, askeriye'nin ihtilal yapmasına zemin hazırlamıştır. Ve sonunda 1960 ihtilali yapılarak, demokrasinin ve liberal uygulamaların önü kesilmiş oluyordu. İş ihtilalle kalmayıp Menderes, Zorlu, Polatkan idam edilmiştir.

3.TÜRKİYE'DE ÖZAL DÖNEMİ LIBERALLEŞME SÜRECİ

3.1 Özal'ın İktidara Geliş Süreci

3.1.1. Siyasi Kariyeri

Özal, 13 Ekim 1927 yılında Malatya'da dünyaya gelmiştir. 1950'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Elektrik Yüksek Mühendisi olarak mezun oldu. Ankara'da Elektrik İşleri Etüt İdaresinde mühendis olarak çalışmaya başlamıştır. İki yıl çalıştıktan sonra ihtisas için Amerika'ya gitmiştir. Amerika dönüşü EİEİ'de Genel Direktör Teknik Müşaviri olarak göreve başlamıştır. Planlama komisyonunun sekreteryasını yürüttü. 1960 yılında askerliğini yapıp, ODTÜ'de öğretim görevlisi olarak çalışan Özal, 1966 yılında Başbakanlık Özel Teknik Müşavirliğine, 1977'de DPT Müsteşarlığı'na getirilmiştir. 12 Mart 1971 müdahalesinden sonra DPT'den ayrılarak, Amerika'ya giderek Dünya Bankasında özel danışmanlık yaptı. 1973'de yurda döndü. Sabancı Holdingde yönetici olarak görev yapan Özal, hem devlet hem de özel sektörde almış olduğu görevlerinde başarılı olmuştur.

Özal, ilk olarak siyaset sahnesine çıkışı, 1977 genel seçimlerinde Milli Selamet Partisinden İzmir Milletvekili adayı olmasıdır. Bu dönemde aday olmasına rağmen milletvekili seçilebilecek oyu alamayıp, milletvekili seçilememiştir.

1977 yılında MESS (Madeni Eşya İşverenleri Sendikası) Yönetim Kurulu Üyeliği ve Başkanlığı görevine getirilmiştir. Bu dönemde MADEN İŞ-MESS grevini çözüme kavuşturması ona büyük tecrübe kazandırmıştır.

Dönemin Başbakanı Demirel 1977'deki azınlık hükümeti döneminde DPT müsteşar vekili olarak atanmıştır. Özal kendisi başarılı bir bürokrat olarak çıkmasını sağlayan tarihi 24 Ocak 1980 Kararlarının alınması ve millete açıklanmasında almış olduğu görevdir.

12 Eylül 1980 müdahalesiyle demokrasiye ara verilmiş olmasına rağmen askeri yönetim dünyadaki serbest ticaret sisteminde gelişmeler Türkiye'yi piyasa ekonomisini uygulanması için zorlaması, piyasa ekonomisini yürütebilecek birine ekonomiyi teslim etmesi gündeme gelmesi, 24 Ocak Kararlarının mimarı olan Özal'ın Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nı üstlenmesi için teklifte bulunmuştur. Özal'ın bu teklifi kabul etmesi, onun Başbakan Yardımcılığı ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nı üstlenmesiyle sonuçlanmıştır.

Özal'ın siyasi kariyerinin bir ayağını Demirel'in müsteşarlığını yapması, diğer taraftan 24 Ocak kararlarının alınmasında ve uygulanmasında aktif görev alması ve Ulusu hükümetinde hem Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı hem de Başbakan Yardımcılığı görevini üstlenmesidir. Ayrıca, Özal ADB'de eğitim görmüş bu ülkeyle ilişkisinin iyi olması, Dünya Bankasında Danışman olarak çalışması Özal'ı ön plana çıkarmıştır.

Ulus hükümetinde iki yıla yakın görev yaptıktan sonra yeniden siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle birlikte, her iki görevinden istifa ederek, 20 Mayıs 1983 yılında Anavatan Partisini kurarak Genel Başkan olarak resmi olarak siyasete başlamıştır.

1980 Öncesi siyasetçilerin yasaklı olması Özal'ın siyasetteki başarılı olması için gerekli ortamın olduğuna inana Özal 1980 öncesi ülkedeki çatışma ortamının olması ve dünyadaki değişimleri yakından takip etmesi, dört eğilimi içeren bir parti kurmasının zorunlu olduğunu görmüştür.

Özal, Anap'ın dört eğilimi muhafazakarlık, milliyetçilik, liberallik ve sosyal adaletçilik olduğunu açıklamıştır. Aralık 1983 yılında yapılan seçimlerde %45 oy alarak siyasetteki ilk başarısını almıştır. Özal siyasetteki kariyeri Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı dönemi olarak kabul edilmiş, Türkiye'nin 1980-1990'lı yıllarına damgasını vuran bir siyasetçidir.

3.1.2. Özal'ın Politik Kimliği:

3. 1.2. 1. Muhafazakarlık:

Kelime anlamıyla muhafazakarlık “bir şeyi korumaktır” veya “tutuculuk” tur.

Muhafazakarlık siyasi olarak Avrupa’da ilk defa XIX yüz yılın ilk yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Toplumda siyasi ve ekonomik sistemin devamının sağlanması, değişime karşı direnç göstermektedir. Değişime karşı olup tarihi geleneklere karşı güçlü bağlılıkları bulunmaktadır. Değişime kuşku bir yaklaşımları vardır. Geleneklerin korunması yönünde çabaları vardır.

Muhafazakarlık, ülkemize batılılaşma sürecinde girmiştir. Siyasi alanda genellikle sağ kesimin sahiplendiği, kendilerine mal ettikleri, ülke koşulları içerisinde kendilerinin temsil ettiklerini dile getirmişleridir.

Cumhuriyet döneminde muhafazakar kesimi temsil eden bir parti ortaya çıkmamıştır. Bu süreç 1946 Demokrat Partinin siyasal hayata girmesiyle birlikte, muhafazakar kesim, temsil etmeyi, bunların sesi olmayı amaç edinmiştir. Ama bunu pratikte tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Az da olsa muhafazakarların istemiş olduğu uygulamaları yapmıştır. Bunların başında ezanın yeniden Arapça okunması ve Kur-an kurslarının serbest bırakılmasıdır.

Çok geçmeden 1960 ihtilalinin olması, Demokrat Partinin kapatılmasıyla muhafazakarları zor duruma düşürmüştür. Daha sonra demokrasiye geçişle Demokrat Partinin yerine Adalet Partisi kurulmuştur. Adalet Partisinin muhafazakar kesimi içinde barındıramadığı için, yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu arayış uzun sürmemiş Erbakan başkanlığında, Milli Selamet Partisi kurulmuştur. Bu parti muhafazakar kesimin siyasetteki temsilcisi olduğunu her defasından vurgulamıştır. Buna rağmen Erbakan, muhafazakar kesim oylarını partisinde tamamen toplamayı başaramamıştır. Yaklaşık yüzde %4 ile yüzde %7 arasında oy toplayarak siyasette etkin olamayıp, küçük bir parti olarak siyasi hayatına devam etmiştir. Koalisyon hükümetlerinde ortak yer

almasına rağmen muhafazakarların beklentilerine cevap verememiştir. Siyasetteki dengeleri iyi bir şekilde kullanamamıştır.

12 Eylül 1980 ihtilaliyle siyasi partiler yasaklanmış, ideolojik görüşlerin isteklerine cevap verecek bir iktidar partisi yoktur. 1982 Anayasası halk oylamasına sunulması, yüzde %92’lik bir oranda halk tarafından kabul görmesi, siyasi partilerin kurulmasına izin verilmeye başlamasıyla Özal Anavatan Partisi’ni kurarak partinin muhafazakar bir kimliğinin olduğunu her defasında dile getirmiştir.

Anap’ın parti programında muhafazakarlık şöyle ifade edilmektedir;

“Muhafazakarlık anlayışımız milli, manevi, ahlaki değerlerimize, kültürümüze, tarihimize, örf ve adet geleneklerimize bağlılığımızın bir ifadesidir. İyi olanın, güzel olanın, kıymetli olanın muhafazasıdır.”

Özal 1979 Aydınlar Ocağı seminerinde muhafazakarlıkla ilgili şunları söylemiştir;

“Devletin kuruluşu ve işleyişinde, iktisadi hayatın düzgün çalışmasında bizden iler olan milletlerin tecrübe ve bilgilerinden istifade etmek önemli bir husustur. Bununlar beraber, kendi tarihi tecrübelerimize, örf ve adetlerimiz sosyal bünyemiz, iktisadi yapımız dikkatle gözden geçirilerek, basit bir kopyacılıktan ve taklitçilikten muhakkak uzak kalarak, bu aktarma iyi bir adaptasyon şeklinde yapılmalıdır. Bu şekilde bir düşünce tarzı, birçok hallerde, modern teknolojinin transferinde dahi geçerlidir.”

Özal’ın kendi zaten muhafazakar bir aileden gelmektedir. Ayrıca toplumun dini inançlarına en iyi şekilde benimseyen ve ona değer vermesi, kendisinin iyi bir Müslüman olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, laikliği kabul ettiğini, muhafazakarlığını hiçbir zaman gizlememiştir. Cuma namazlarına giden bir başbakan olması muhafazakar olmanın bir ifadesi olarak görmek mümkündür.

Muhafazakarlar, değişime karşı olup, değişime kuşku ile bakmaktadırlar. Kendi değerlerini korumak için gereken mücadeleyi vermektedirler. Bu mücadeleyi verirken merkezi güç ve otoritenin olmasını, merkezi güç olmadan değerlerin korunmayacağına

inanırlar. Genellikle muhafazakarlar, devlete itaat ve kanunlara bağı kalmayı benimseyip bireyci görüşe karşı çıkmaktadırlar. Muhafazakarların radikal yaklaşımı, dinin devlete egemenliğini savunurken, çağdaş muhafazakarlar din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, dinin devlet tarafından korunması, i dinin tam olarak özgürlüğünü dile getirmektedir. Bunların dik, ahlak ve toplumsal değerlere bağlılığı ve saygısında herhangi bir olumsuzluk yoktur.

Muhafazakarlık “cemiyetin tamamen yıkılmasını önleyen bir meziyettir.” (Anadol,1998:12) Değişime karşı milli ve manevi değerlerin korunması ön planda tutulmalıdır.

Değişime sürecinde, milli ve manevi değerlerini koruyamayan, “bir cemiyet, bünyesini gelişmeye kaparsa, kısa zamanda fosilleşir. Kendi kaynaklarından koparak inkılaplar yaparsa, çabucak yozlaşır.”(Anadol,1998:12)

Günümüz dünyasında değişime kapanarak toplumsal gelişmeyi engellemek yanlıştır. Değişime açık olup, milli değerleri korumanın yolu olmalıdır. Kendi değerlerinden uzaklaşarak yapılan değişim, o topluma daha fazla zarar verebilir.

İşte Özal, hem Batı'nın çağdaş kimliğini hem de kendi muhafazakar kimliğini taşımaktadır. Hiçbir zaman bu anlayıştan dolayı rahatsız olmamıştır. Onun muhafazakarlık anlayışı, körü körüne tutucu değil milli değerleri koruyarak değişime açık bir yönün olmasıdır.

Özal, muhafazakarlığı siyasette dengeleri sağlayabilmek için, şartları en iyi şekilde değerlendirmiştir. Siyasi gücünü devam ettirebilmek için kendisi ne kadar muhafazakarlığını ön plana çıkarsa bile bazen pragmatik yaklaşımlardan geri kalmamıştır.

3. 1. 2. 2. Milliyetçilik:

Milliyetçilik “geleneksel bir topluluğun millet karakterinde olduğunu ve bundan dolayı kendi kendini yönetme hakkına sahip bulunduğunu iddia eden siyasi hareketlere verilen bir ad olarak ortaya çıkmıştır.” (Erdoğan,1993:178)

Milliyetçilik, Fransız İhtilaliyle tüm dünyada etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde en fazla imparatorlukları olumsuz etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun kötüye gidiş sürecine rast gelmesi, İmparatorluğun daha kısa sürede yıkılmasında etkili olmuşlardır. İmparatorluğu kurtarma girişiminde bulunan kimseler milliyetçilik hareketini başlatmışlardır. Bunların İttihat ve Terakki Cemiyetinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Balkan Harbi'nin patlak vermesinden cumhuriyetin kurulmasına kadar yönetimi ellerinde tutmuşlardır. Cumhuriyetin kurulmasıyla milliyetçilik ilkesinin kabul edildiği görülmektedir.

İlk defa 1937 yılında Anayasada değişiklik yapılmış, milliyetçilik anayasanın ikinci maddesinde şöyle yer almıştır.

Türk milliyetçiliği “milletin bütünlüğünü ve büyüklüğünü temine çalışmakta, milletin ihtiyaç ve menfaatlerini her türlü ferdi ve şahsi ihtiyaç ve menfaatlerin üstünde tutmak, Türk fertleri ve nesilleri arasında şuurlu ve bir tesanüt ve samimi bir kardeşlik bağlılığı ve birliği yaratmaktadır.”

Türk milliyetçiliği hiçbir zaman şovenizm değildir. Şovenizme de izin vermemiştir. Türk milletini milli ideallerin etrafında birleştirme gayreti içinde olmuştur. Milli olan şeyleri sevdirmeye ve uygulamaya yönelik bir çaba içersinde olmuştur.

Milliyetçilik “en geniş anlamda ferdin sevgi ve saygı hisleriyle mensup olduğu millete bağlılık duygusudur. Bu bağlılık milletin diline, dinine, ahlakına, madde ve manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alaka beslemek, milletin varlığını geliştirmek, kudretini artırmak ve ülkeyi korumak hususunda her türlü fedakarlığa katlanmak suretinde belirir.” (Kafesoğlu,1970:260)

“Milliyetçilik, diğer milletlerin varlığına saygı duyarak, kendine de saygı duyarak toplumu her alanda yaşam hakkına sahip kılmaktır. Kendi kimliğinin farkında olarak onu fark ederek geleceğe açılmaktır.” (Erkal,1999:282)

Bizde ciddi olarak milliyetçilik ikinci meşrutiyet yıllarında milli hakimiyet fikrinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde İmparatorluk dağılma noktasına gelmiş, ülkesini seven kişiler bir araya gelerek, ülkeyi kurtarmak amacı içinde hareket ederek çeşitli cemiyetler etrafında toplanmışlardır. Bunların başında ittihat ve terakki cemiyeti gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp, Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla demokrasiye geçilmiş, ama milliyetçileri temsil eden bir parti ortada yoktur. Bu dönemde tek parti faaliyet göstermektedir.

1946 yılında çok partili sisteme geçişle birlikte Demokrat Parti milliyetçileri temsil ettiğini dile getirmektedir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmesiyle milliyetçiler kendi değerlerini burada bulmuşlar. Fakat yapılan icraatlardan pek memnun kalmamışlar. 1960 ihtilaliyle demokrasi rafa kaldırılmıştır. Fakat 1961 yılından sonra siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Milliyetçiler kendi düşüncelerinin arka planda kaldığını düşünerek milliyetçi köylü partisini daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi kurarak, liderliğini Alparslan Türkeş yürütmüştür.

Türk siyasal yaşamında ki eksikliklerden dolayı milletvekilleri tek başlarına iktidara gelemeyip 1970’li yıllarda birkaç kere koalisyonlarda hükümet ortağı olarak görev almışlardır. Aldıkları oy miktarı yüzde %4 ile yüzde %7 arasında olmuştur.

Türkiye’de 1970’li yılların sonuna doğru ülkede yaşanan ideoloji çatışmalar ve ekonomik krizler 12 Eylül 1980 müdahalesini ortaya çıkarmıştır.

12 Eylül ile birlikte siyasi partiler kapatılmış, siyasi yasaklar getirilerek eski siyasiler tutuklanarak hapse atılmışlardır. Askeri yönetim tek noktalardan oluşturulan hükümete Aralık 1983 yılına kadar yönetimde kalmışlardır. 1982 Anayasası referanduma sunularak yüzde %92’lik bir oyla kabul edilmesi siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Kurulan partiler eski siyasi partilerin devamı olmama şartı getirilmiştir. Bu

düzende kurulan yaklaşık on beş partiden üç partiye izin verilmiştir. Bu partilerin ikisi askeri kökenli kişiler diğeri ise özeldir.

Özal, Anavatan partisini kurarak milliyetçi bir parti olduklarını dile getirmektedir. Parti programlarında milliyetçilik anlayışı şöyledir:

“Anayasamızda ifadesi bulunan Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü ülkenin bölünmezliğini Cumhuriyeti ve demokrasiyi koruyan bir muhtevaya sahiptir. Türk milletini, Türk vatanını ve Türk insanın sevmeden benimsemeden Türk devletinin iyi idare edilebileceğini inanmıyoruz. Atatürk’ün milliyetçilik konusundaki görüşlerine bağlı Türk milliyetçisi anlayışımız icraatımızın temel düşüncesini teşkil edecektir.”

Parti programından da anlaşıldığı gibi, milliyetçi bir kimliğe sahip olduğu, partinin milliyetçi oylara talip olduğu görülmektedir.

Özal’ın bu dönemde milliyetçilerin partileri olmaması, eski milliyetçilerin ileri gelenlerini yanına alarak onlara önemli görevler vererek milliyetçi oyları partisinde toplamayı başarmıştır.

Özal’a göre milliyetçilik “çok perspektife sahip olan memleketini muasır medeniyet seviyesine erdirmeyi ileri bir ülke haline getirmeyi bir nevi yemin gibi kendi içinde azmettiren bunun içinde yolunda hiçbir zikzak yapmadan yürüyen sağa sola bakmadan ufak meseleleri büyütmeden” (Özal,1986:1250) gayret göstermektedir.

Özal, milliyetçiliği kanda ve ırkta aramamış. Uzlaşma, paylaşma, katılma ve mensup olma şuuru içerisinde aramıştır. Milli değerlerine ve geçmişimizi kabul ederek geçmişle milleti ve devleti barıştırmaya çalışmıştır.

Özal, Devlet ve Türkes’in milliyetçilik anlayışlarını yeniden yorumlayarak milliyetçiliğin diğeri yanını ekonomiyle ilişkilendirmiştir. Milliyetçiliğin mahalli ve yerel olmaktan çıkartarak uluslar arası boyuta taşımaya çalışmıştır. Uluslar arası ilişkilerde ülke menfaatine ne yapılması gerekiyorsa, onu yapmaya gayret etmiştir.

Ülkenin gelişmesini sekteye uğratan yasadışı ekonominin dışa açılmasını, ideolojik çatışmalarla milli birlik ve beraberliğimizi zedeleyen, hürriyetlere önem vererek düşünce, inanç ve teşebbüs hürriyetlerini sağlayarak çatışmalar, sona ermesine, uzlaşmacı bir ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır.

Özal'ın milliyetçilik anlayışı geleceğe yöneliktir. 21. yüzyılda Türkiye'nin dünya devletleri içerisinde olması için projeleri vardır. Bu projelerden "Türk Birliği" ve "Bölgesel Güç" olabilmek için yapılması gereken her şeyin eksiksiz olarak sonuçlandırılmasına inanmaktadır.

Özal, Türk Devleti ve Türk Milletini sevmektedir. Bu sevgi ona "Adriyatik'ten Cin Settine" sözünü söyletebilmiştir. Özal bu coğrafyada bir imparatorluk peşinde değildir. Ama bu coğrafya üzerinde yaşayan kardeş ülkelerinin ekonomik, siyasi ve kültürel olarak birlikte hareket edebilme gücünü düşünmektedir. Bunun altyapısını oluşturmak için Orta Asya'ya ziyaretlerde bulunması, ekonomik ve kültürel yakınlaşmayı olumlu katkıları sağlamaya çalışmıştır.

Özal, "21. yüzyıl Türklerin Asrı olacaktır" sözüyle kendisine karşı yapılan eleştirilere cevap mahiyetindedir. Ülkesini ve milletini sevmekte, yükselmek ve yüceltmek için elinden gelen gayreti gösteren bir siyasetçidir.

3.1.2.3. Sosyal Adaletçilik:

"Sosyal adaletçilik, sadece belirli ideolojilerin, peşin, hükümlü kalıplaşmış formüllerin inhisarında değildir. Sosyal adaletçilik fukaranın yanında bulunmak" (Özal, 1988:8) tır.

Biz "Sosyal adaletçiyiz. Ülkemize nimetlerinden herkesin hak ve adalet ölçüsü içerisinde istifade etmesini sağlamak için gerekli tedbirleri almak sosyal adalet anlayışımızın esasını teşkil eder. Bizim kıymet hükümlerimiz içinde komşusu aç yatarken tok uyumak hoş görülmez. Kişinin kendi nefsi için istediğini başkaları içinde istemesi esastır." (Özal, 1988:57;58).

Anap'ın sosyal adaletçiliği kalıplaşmış bir ideoloji olmayıp, milli ve manevi değerlere dayanmaktadır. Milli ve manevi değerler ne kadar güçlü olursa bu sosyal adaletçilik anlayışının o kadar uygulanması kolay olacaktır.

Şimdiye kadar sosyal adaletçiliğe sol partiler sahiplenmişlerdir. Ama iktidara geldiklerinde sosyal adaletçilik yönünde pratik uygulamaları yoktur.

Özal, aslına bakıldığında “sosyal adaletin temeli,... her şeyden önce, vergi adalettir. Vergi yoluyla zenginden, gücü olandan alıp millet hizmetine vermektir.” (Özal,1986:105)

Ona göre “sosyal adaletten yana olmak, “Orta Direk”ten yana olmaktır.” (Özal,1986:104) Orta Direk kavramıyla işçi , memur, küçük esnaf ve emeklilerden söz etmektedir. Özal, sosyal adaleti zenginlere karşı bu kesimin şartlarını iyileştirmesi çabası içerisindedir. İşçiye, memura ve emekliye vergi iade uygulaması, bir nebze olsun onları destekleyerek, sosyal adaleti uygulamaya çalışmıştır. Ama bu uygulama daha çok bir sistemi olup, vergi toplamaya yönelik bir uygulama olduğunu söylemek gerekir.

Özal, sosyal adaleti “esas itibarıyla her vatandaşın, devletin sunduğu eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yol, su, elektrik, telefon ve benzeri tüm alt yapı hizmetinden eşitlik içinde pay almasıdır.”(Özal,1987:166) Ülkede Özal’la birlikte “devlet-millet işbirliği” modelini uygulayarak, ülkenin her tarafına elektrik, su, yol, telefon, sağlık ocakları ve okul binaları en kısa sürede tamamlanarak, milletin hizmetine sunulmuştur.

Özal’ın sosyal adaletçiliğinin temelinde milli ve manevi değerlerin olduğunu görmekteyiz.

Özal “bizim sosyal adaletsizlik anlayışımız ve tarih boyunca sahip olduğumuz milli ve manevi hasretlerimize dayalıdır. Aile ve komşuluk bağları, yardımlaşma, dayanışma duygularımız dünyaya gelmemizle başlar ve gelişir. Fırsat eşitliği bizim tarihi malımızdır... Komşumuz aç iken tok uyumamız hoş görülmez, kendi nefsi için istediğimizi başkaları içinde istememiz şart koşulmuştur.” (Özal,1985:220) “sosyal adalet bizim aşımızda, inancımızda ve hayat tarzımızda vardır” (Özal,1985:220)

Özal'ın sosyal adaletçilik anlayışında İslam inancının etkin olduğunu söylemek mümkündür.

Özal, Fakir Fukara Fonu uygulayarak biz “bu memleketin içinde fakir insan bırakmamaya kararlıyız. Fakirin elinden tutmaya kararlıyız” (Özal,1986:629) Özal, “fakire yardım bizim ananelerimde vardır.” (Özal,1986:648)

Özal, Fakir Fukara Fonu ile, tüm il ve ilçelerde Vali ve kaymakamlara bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur. Bu vakıflar aracılığıyla devletin ulaşamadığı kimsesiz ve fakirlere devletin yardım elini uzatılmış, onların ihtiyaçlarından yiyecek, giyecek, yakacak ve az da olsa nakit para verilerek sosyal adaleti sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, bu fonlar aracılığıyla gücü yetmeyen öğrencilere burs verilmiş, gecekondu semtlerinde oturan, okul çağında olan çocuklara fındık, kuru üzüm, sosyal adaletçilik anlayışını uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Özal, “bu tip uygulamalarla ve akılcı ve hakikaten iktisadi esaslara da dayalı bir sistem getirmiştir.” (Özal, 1986:76)

Özal, “insana insan gibi muamele eden bir sosyal adaletçiliğimiz vardır. Bizim sosyal adaletçiliğimiz, mekanik kuru, katı değildir. Yumuşak bir sosyal adaletçiliktir. İnsanı seven, insanı yücelten bir sosyal adaletçiliktir.” (Özal, 1988:147) “Kendisi için istediğini komşusu içinde isteyen bir sosyal adaletçilik” (Özal,1988:147) tir.

Özal'ın sosyal adaletçi bir siyasetçi olarak, altyapı hizmetlerini, Fakir Fukara Fonu'nu uygulamaya koyarak, ülke koşulları içinde sosyal adaleti sağlamaya çalışmıştır. Özal kendi düşüncesi doğrultusunda sosyal adaletçiliği uyguladığına inanmaktadır. Onun sosyal adaletçiliği manevi değerlere dayandığı ve İslam inancının büyük etkisi olduğu görülmektedir.

Türk Parasının Koruma Kanunu, Dış Ticaretin Serbestleştirilmesi lüks tüketim ürünlerinin ülkeye kaçak yollardan girdirenler artık, haksız kazanç sağlamayacaklar, devleti zarara uğratamayacaklardır. Önce bu yasakları kaldırılmış, lüks tüketim mallarının serbest girişine izin verilmiş, bu mallardan devlet vergi almaya başlamış devlet yeni gelirler elde etmeye başlamıştır. Bu gelirlerin Toplu Konut Fonu vb.

fonlarda toplanıp, altyapıdaki eksikleri konut, yol, köprü, otoyol vb. hizmetlerin yapılması için kaynak sağlanmıştır. Özal, bu alanlarda yapmış olduğu hizmetlerle sosyal adaleti sağlamaya çalışmıştır.

3. 1.2.4. Liberalizm:

1980'li yıllarda dünyada neo-liberal uygulamalar yaşanırken, Türkiye'de askeri müdahalenin yaşandığı, demokrasinin askıya alındığı bir dönem yaşanmaktadır.

Liberalizm Türkiye'de ciddi olarak, ilk defa 24 Ocak 1980 kararlarıyla gündeme gelmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasında ve açıklanmasında Demirel'in müsteşarı olarak çalışan Özal bulunmaktadır. 12 Eylül 1980 ihtilaliyle demokrasiye ara verilmiş, ama 24 Ocak 1980 kararlarının uygulanması için, askeri yönetim tarafından Özal'a Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevi verilerek, 24 Ocak 1980 kararları hiçbir kesintiye uğramadan Aralık 1983 Özal'n iktidara gelinceye kadar uygulanması, iktisadi liberalizm açısından önemi büyüktür.

1982 Anayasası halk oylamasına sunulmuş, yüzde %92 oyla kabul görmüştür. Ayrıca siyasi partilerin devamı olmayan yeni partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Kurulan on beş partiden sadece üç tanesine izin verilmesi, izin verilen üç partiden birisi Özal'ın partisi olan Anavatan Partisidir.

“Anap'ın programlarına ve söylemlerine bakıldığında liberalizm'i tercih eden bir parti olduğu söylenebilir.” (Köker,1991:85) Şimdiye kadar gelenekçi, popülist ve ideolojik programları içeren partilerle karşılaştırma yapıldığı zaman fark edilebilir.

Türkiye'de, Özal'la birlikte liberal temalar ciddi bir şekilde gündeme gelmiştir. Liberalizme yönelik ilkeler Anap'ın 1. ci ve 2. ci hükümet programlarında programında şöyle yer almaktadır:

“Devlet millet için vardır, devletin milletle bütünleşmesi esastır.”

“Devlet hiçbir zaman vatandaşın karşısında veya vatandaşın rakibi değildir. Devlet vatandaşın yardımcısıdır.”

“Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tahditleri asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hakim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması sistem tercihimizdir.”

“Toplumdaki çeşitli grup menfaatlerinin bir bütünün tamamlayıcısı unsurları olduğuna, bunların ahenkli bir şekilde milli menfaatler çerçevesinden birbiriyle telif edilebileceğine inanırız”

Özal, dünyadaki liberal gelişmeleri yakından takip etmesi, bu gelişmelerin Türkiye koşullarında nasıl gerçekleştirebileceğini iyi hesap etmesi “1980’lerde ANAP “dört eğilimi birleştirme” 360 misyonu içinde, tek başına merkezdeki bütün eğilimleri, donandıkları ideolojik çevrelerden soyutlayarak ve ideolojik bir görünüm vermekten kaçınarak birleştirmek istemiştir.” (Parla,1993:19) Özal, partisinin selamını bile iki elini birleştirerek kafasının üzerinde milleti selamlaması liberal eğilimli olması açısından dikkati çekmektedir.

Özal’ın siyasi anlayışında en fazla dikkati çeken liberal temaların başında onun devleti araçsal bir mekanizma olarak görmesidir. Türk siyasi hayatında devlete hep üstünlük ve kutsallık verilmiştir. Bürokratik yönetim geleneğini güçlendirmiştir. Özal, bürokratik yönetim geleneğini eleştirmiş, “Devletin millet için var olduğu ve onun hizmetinde bulunması gerektiği”ni söyleyerek devletin insanlar için bir cihaz, bir araç olduğunu yüksek sesle dile getirmiştir.

Ona göre devletin görevi “bireylerin önündeki engelleri kaldırmak” ve “bireylerin önünü açmak”tır. Özal, bu düşünceleriyle “devleti ayağa” düşürmek suçlanmış, ama o devletin çağın şartlarına uygun, demokratik hukuk devletinin oluşturulmasının zamanı geldiğini söyleyerek kendisini eleştirenlere bir yönüyle cevap vermiştir.

Özal, geleneksel yönetim içerisinde bürokrasinin siyasiler tarafından denetim altına alınamamıştır. Özal, bürokrasiyi siyasetin denetim altına alabilmek için girişimleri

vardır. Bu girişimler esnasında sık sık “ seçilmişlerin atanmışlara önceliği”nden söz etmiştir.

Özal, iktidarı döneminde, askeri bürokrasiyi sivil siyasi yönetimin denetimi altında olduğunu dile getirmiştir.

Türkiye’de piyasa ekonomisinin batı standartlarında olabilmesi, ülkenin kalkınabilmesi için, Türk Parasını Koruma Kanunu kaldırması ile dış ticaret serbest hale getirilmiş, faiz, döviz serbest bırakılmış ve fiyat kontrollerinin kaldırılması ile birlikte, liberal uygulamaların yapıldığının bir göstergesidir.

Özal, tam anlamıyla liberal biri olmasa bile, liberal eğilimleri olan birisidir. 1980’li yıllarda Özal’ın Türkiye’de iktidarda olması liberalleşme açısından büyük bir şanstır. Özal, liberal kimliği olmasına rağmen açıktan ben liberalim diye söylememiştir.

Özal, iktisadi liberalizmde göstermiş olduğu başarılı uygulamaları, siyasi liberalizm bu başarıyı gösterememiştir.

Özal, 1983 yılında demokrasiye geçişle birlikte, iktisadi sivil yerel yönetimler askeri bürokrasinin elindedir. Merkezi yönetim ise sivil, yerel yönetimlerin asker kökenli olması uygunlu bir yönetimi ortaya çıkmasını engellemektedir.

Özal, ilk olarak yerel yönetimlerin sivillere devredilmesi amacıyla, mahalli seçim kararını alarak, yerel yönetimlere seçimle gelen yöneticilere devretmiştir. Sadece bununla kalmayarak yerel yönetimlerin yetkilerini artırmış, ekonomik özerkliği elde etmesi için imar yasası, emlak vergisi, vb. gibi gelirlerin yerel yönetimlerde kalmasını sağlamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine ferdi başvuru hakkının verilmesi, gözaltı süresinin kısaltılması, hürriyetlerin demokratik bir ortamda Batı standartlarında olması, ülke kalkınmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir. Hürriyetleri bir bütün olarak düşünüp, birini diğerine tercih edilemeyeceğini dile getirmiştir. Türkçe’de başka dillerin konuşulmasını serbest etmesi siyasi liberalleşme açısından önemli bir gelişmelerdir.

Özal'ın siyasi liberalleşme açısından olumlu yönü olduğu kadar, handikapları da bulunmaktadır. Bunların başında 1982 Anayasası ile seçimlerde yüzde %10 seçim barajını kaldırmaması, hatta bölge barajını %20 – yüzde %25 oranlarına getirmesi, kendi siyasi gücünü devam ettirme çabasında olması ve siyasi yasakların kaldırılmasını referanduma sunması ve referandumda hayır kampanyasına katılması siyasi liberalleşme açısından olumsuz bir durumdur.

Özal, siyasi liberalleşme açısından bazı olumsuzlukların olmasına rağmen, Türkiye'de siyasi liberalleşmenin bir başlangıcını yapma cesaretini göstermiş, ülkenin çağdaş bir görünüm kazanmasını sağlamaya çalışmıştır.

3.1.3. Partileşme Süreci:

1982 Anayasası Askeri Konsey tarafından hazırlanması ve referanduma sunulmasıyla, askeri yönetimin sona ereceğini artık demokrasiye geçiş sürecinin başladığını göstermektedir.

Nihayet 1982 Anayasası halk oylamasına sunulmuş yüzde %92'lik bir oranla millet anayasayı kabul ederek onaylamıştır. Anayasada dikkati çeken Evren'nin Cumhurbaşkanı seçilmiş olması ve Anayasanın 4. Maddesine göre, 1980 öncesi siyaset yapmış olan siyasetçilerin on yıl süreyle siyaset yapmalarının yasaklanmasıdır. 1980 öncesi siyasetçilerin siyasetten uzaklaştırılması, Özal'ın partileşme sürecini daha da kolaylaştırmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi tarafından 24 Nisan 1983 yılında Siyasi Partiler Kanunu çıkartmış, bu kanunun çıkmasıyla artık yasalar çerçevesinde fiili olarak siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir.

Siyasi Partiler Kanununun çıkmasıyla birlikte en kısa sürede yaklaşık 15 yeni parti kurulmuştur. Milli Güvenlik Konseyi siyasi partileri sıkı bir denetim altına alması, yeni

kurulan partilerin 1980 öncesi partilerle ilişkisi veya devamı olup olmadığına bakması, yeniden 1980 öncesine dönüşü engellemek içindir. Yeni kurulan partilerin 12 tanesi 1980 öncesi partilerle ilişkisi ve devamı olması, gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi, 1990'lı yıllara geçiş sürecinde askeri yönetimin sivil uzantısı olarak çalışabilecek bir siyasal hareketin içinde olması, siyasi alarak sağ ve solu temsil edebilecek iki parti kurdurma çabası içinde olmaları, demokrasiye geçişi kendi istedikleri koşullarda gerçekleşmesini istemeleridir. Düşündüklerini gerçekleştirmek için, sağ temsil için Turgut Sunalp Paşa'nın başkanlığında Milliyetçi Demokrasi Partisini, solu temsil için Turgut Calp Paşa'nın başkanlığında Halkçı Partiyi kurmuşlardır.

Özal, parti kurma çalışmasına girmeden, Ulusu hükümetinden hem Başbakan Yardımcılığından hem de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'ndan istifa etmiştir.

Özal'ın ciddi olarak parti kurma girişimleri olmasına rağmen kuracağı partinin Milli Güvenlik Konseyi'nin kurulan tüm partileri kapatması onu düşündürmektedir. Kuracağı partinin kapatılmaması için o dönemin şartlarını iyi bir şekilde kullanmayı düşünmüştür.

Özal, Dünya Bankasında çalışması, ABD'de eğitim görmüş olması ve 24 Ocak kararlarının uygulanması esnasında hem iş dünyasının hem de Batı Dünyası ile ilişkileri sağlamlaştırmayı başarmış olması, böylece Özal, Milli Güvenlik Konseyi'ne karşı ABD ve Batı Dünyasının ve Türk iş dünyasının kendisinin yanında olduğunu kabul ettirmiş olması, kurduğu partinin kapatılmasını engellemiştir.

Böylece Milli Güvenlik Konseyi tarafından iki parti yerine üç partiyle seçime gidileceğini onaylamıştır. Tabi ki bu onayı alırken Asker Konsey üyeleriyle Özal'ın samimi ve sıcak ilişkilerinin etkili olduğu da bir gerçektir.

Özal, Anavatan Partisini kurmuş ve geriye tanıtılması kalmıştır. Özal, 1980 öncesi siyasi bölünmüşlüğü ve gerilimli ortamı ve askeri yönetimin olumsuzluklarını iyi bir şekilde kullanarak partisinin ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Özal, 1980 öncesi çatışmacı ortamından uzlaşmacı bir ortamı sağlayabilmek için “dört eğilimi” birleştirme çabasında olduğunu iyi bir şekilde anlatmıştır. Partisinde dört eğilime yer verecek tüm eğilimlerin oylarına talip olmayı düşünmüştür ve partisinin muhafazakar, milliyetçi, liberal ve sosyal adaletçi bir kimliğinin olduğunu ifade etmiştir.

Özal, 1980’li yıllarda Türkiye’nin koşullarını ve gelecekle ilgili toplumsal özlemlerini en iyi şekilde idrak eden bir siyasetçi olarak “siyasal ve ideolojik ayrılıklar nedeniyle yaşanan acıların verdiği ders ve tecrübeden ilhamını alarak “denge unsuru” olarak nitelendirdiği anavatan partisi için “4 eğilimi bir araya getirme”yi temel sloganlardan biri yapar” (Doğan, 1994 : 84) ve bu sloganda da başarılı olur.

Tabi ki Özal, Calp ve Sunalp’a karşı sivil görüntüsünün olması “ Liberal, anti-devletçi, anti-bürokrasi bir imajı olan ve bir an önce sivil yönetime dönüleceğini vaat eden tek kişi” (Ahmad, 1995,226) olması, seçime girerken bu avantajları en iyi kullanarak girmesi, seçilme ihtimalini yükseltmektedir.

Özal’ın en büyük avantajlarından birisi de kurulan 15 siyasi partiden 12’sinin kapatılması ve 1980 öncesi siyasetçilerin, siyasi sahnede olmaması, Sunalp ve Calp’a karşı büyük bir avantajı elinde bulundurmaktadır.

Ayrıca Özal’ın DPT’de müsteşar olarak çalışması, 24 Ocak kararlarının mimarı olması, Ulusu hükümetinde görev alması devlet tecrübesinin fazla olması, diğerlerine göre sivil bir görüntüsünün olmasının yanında, sivil yönetimi getirebileceğini millete anlatabilmesidir.

Askeri yönetimden rahatsız olup, bir an öce gitmesini isteyen kesimler, diğcr iki paşanın askeri yönetimin bir uzantısı kabul edilmesi, Özal'ın bunlara karşı sivil bir görüntüsünün olması, bu kesimlerin kendisini desteklemesini sağlayabilmiştir.

Ve tarihi gün 6 Kasım 1983'te huzur ve güven içinde genel seçimler yapılmıştır. Ortaya çıkan seçim sonuçları askerlere soğuk bir duş etkisi yapmış, ayrıca seçim sonuçlarını dikkatle izleyen ABD ve Avrupa ülkelerini de şaşırtmıştır. Özal'ın partisi Anap yapılan seçimlerde beklenmedik büyük bir zafer elde ederek, toplam oyların yüzde %45.15'ni alarak 400 milletvekilliğinden 211 milletvekilliği elde ederek artık bir iktidar partisi adayı olarak ülkeyi yönetmeye talip olmuştur.

6 Kasım 1983 yılında yapılan genel seçimlerde partilerin almış oldukları oranları ve milletvekili sayıları tablo 1 gösterilmiştir.

Tablo:1.

Partiler	Aldıkları Oy	Yüzde Oranlar	Kazandıkları Milletvekili Sayısı
Anavatan Partisi	7.833.148	45.15	211
Halkçı Parti	5.285.804	30.46	117
Milliyetçi Demokrasi Partisi	4.036.970	23.27	71
Bağımsızlar	195.588	1.12	

Kaynak: (Cemal,1990 :60)

Anavatan partisinin almış olduğu toplam oy 7.833.148 yüzde oranı %45.15 almış olduğu milletvekili sayısı 211'dir.

Halkçı partinin almış olduğu toplam oy 5.285.804 yüzdclik oranı ise %30.46 almış olduğu milletvekili sayısı 117'dir.

Milliyetçi Demokrasi partisinin almış olduğu oy miktarı 4.036.970 yüzdelik oranı ise %23.27 almış olduğu milletvekili sayısı 71'dir.

Bağımsızların toplam oyu 195.588 yüzdelik oranı ise %1.12 bu sonuçlar milletvekili çıkarmaya yeterli bir sonuç değildir.

Yapılan seçim sonuçları, Milli Güvenlik Konseyi Üyelerini memnun etmemiştir. Çünkü, kurdukları parti seçimlerde başarılı olamamıştır. Demokrasiye geçişle birlikte, kendi istekleri doğrultusunda devlet yönetiminde etkili olamayacakları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Evren'nin, Özal'a hükümeti kurdurma görevini verip vermemesinde bir netlik bulunmamaktadır.

Özal, milliyetçi, muhafazakar, liberal ve sosyal adaletçi kimliğinin yanında sivil ve başarılı bürokrat olarak ön plana çıkarmayı başarmıştır. Rakiplerine göre daha demokrat bir görüntüsünün olduğunu topluma kabul ettirmiştir.

Seçimlere eski siyasilerin girememesi ona büyük avantaj sağlamıştır. Milliyetçi , muhafazakar ve liberal oylara resmen talip olmuştur. Özal, milliyetçi kimliğini ön plana çıkararak, eski milliyetçilerin önde gelenlerini yanına alarak üst düzeyde görevler vermiştir. Böylece milliyetçi oyların partisinde toplanmasını başarmıştır.

Muhafazakarların oylarına talip olması onun en doğal hakkıydı, çünkü hem muhafazakar aileden gelmesi hem de muhafazakar değerleri kendi kimliğinde barındırmasıdır. Ayrıca Milli Selamet Partisinden İzmir milletvekili adayı olması işini daha da kolaylaştırmıştır. Böylece muhafazakar oyların partinde toplandığını görmekteyiz.

Liberal kimliği, piyasa ekonomisi, demokrasi ,devletin küçültülmesi ve özelleştirme gibi değerleri gündeme getirmesiyle liberal oyları partisinde toplanmayı başarmıştır.

Bunların yanında sivil görüntüsü ve bürokraside başarılı olması diğerlerine göre devlet yönetiminde tecrübeli olması, askeri yönetimden bir an önce demokrasiye geçmek isteyen seçmenlerin Özal'ı tercih etmenin nedenleri olarak gösterilebilir.

Seçim sonuçlarının açıklanmasıyla artık “Anap’ın seçimleri kazandığı kesinleşmiştir. Özal artık devleti yönetmeye talip olmuştur.

Ama Milli Güvenlik Konseyi, iktidarı Anap’a teslim edecek midir? Sunalp Paşaya kurdukları MDP’ nin iktidara geleceğine kendilerini adeta şartlandırmış olanlar, seçim şokundan çıktıktan sonra, iktidarı Anap’a teslim etmemek için bahaneler uydurabilir, bazı yollara başvurabilir mi ?

Bu endişe sadece ANAP’ta ve Türkiye’de değil, Batı’da da hakimdir” (Doğan, 1994 : 89-90) Askeri yönetimden demokrasiye geçiş sürecinde normal koşullarda yapılan seçimin iktidar adayı bir partiye hükümeti kurma görevi vermemesi durumunda, yapılan seçimlerin bir anlama gelmeyeceği, ayrıca dış dünyadan gelebilecek baskılara karşı tarihi sorumluluğu üstlenmek büyük bir risktir. Askeri yönetim acaba riski üstlenerek Özal’a hükümet kurdurma görevini vermeme cesaretini gösterebilecek mi? Özal bunun cevabını almak için, 7 Kasım günü Çankaya köşküne bizzat telefon ederek, Evren’den randevu ister.

Evren’den randevuya olumlu cevap gelmesi, az da olsa Özal’ı rahatlatmıştır. Özal, bu randevuya iyi hazırlanmıştır. Bu görüşmede Evren’e karşı olumlu davranış, uzlaşmacı ve olumlu yaklaşımlarda bulunacağını hesabını yaparak, “ 8 Kasım günü Çankaya Köşküne çıkar. Evren’i kucaklayıp iki yanağından öper. Televizyon kameramanları ve foto muhabirleri bu tabloyu görüntüler. Başta Evren olmak üzere, Özal’dan böyle bir davranışı kimse beklememektedir. Oysa Özal’ın, Evren’i iki yanağından öpmekle askeri yönetime ve topluma vermek istediği önemli mesajlar vardır. Askeri rejimden demokrasiye “yumuşak geçiş” i arzulamaktadır ve yeni dönemde estirmeye başlayacağı yenilik rüzgarlarını “sevgi ve barış” temeline oturtmak istemektedir.” (Doğan, 1994 : 90-91)

Evren- Özal görüşmesi sonucunda artık, Özal’a hükümeti kurdurma görevinin verilmemesine bir engel kalmamıştır.

Özal, seçimlerden bir ay sonra 7 Aralık 1983 günü, Çankaya köşküne davet edilerek, hükümeti kurma görevi resmi olarak verilmiştir.

20 aralık 1983 günü Meclis'te hükümet programı okunarak, 24 Aralık 1983 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden 213 kabul, 115 ret ve 65 çekimser oy dağılımıyla Özal hükümeti güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

3.2. Ekonomi Anlayışı:

Türkiye 1980'li yıllara, devletçi ve karma ekonomi sistemlerini uygulayarak girmiştir. Dünyada ise piyasa ekonomisi uygulanmakta, uygulamaya koyan ülkelerin başında Reagan'la ABD, Theatcher İngiltere olmuştur. Her iki ülkede piyasa ekonomisinin başarılı olması, bütün dünya ülkelerinin dikkatini piyasa ekonomisinde yoğunlaştırmıştır.

Türkiye, 1980'li yıllara iflas etmiş bir ekonomiyle girmiştir. Devlet yetmiş sentte muhtaç duruma düşmüş, dünyadaki petrol fiyatlarının artmasıyla döviz gelirleri petrol ithalini karşılayamaz bir duruma gelmiştir. Ekonomiyi zayıflatan enflasyon kontrol altına alınamamış, bu olumsuzluklar döviz kıtlığını arttırdığı gibi diğer taraftan da kuyrukları ve kıtlıkları ortaya çıkarmıştır. Temel tüketim malları olan şeker, yağ ve akaryakıt gibi mallarda kuyruklar başlamıştır. Kuyrukların oluşması kontrolsüz bir şekilde karaborsayı güncel hale getirmiştir.

Türkiye, ülke ekonomisindeki tıkanıklığı aşmak ve dünyadaki serbest ticaret sistemine uyum sağlayabilmek için, tarihi 24 Ocak 1980 kararlarını zorunlu olarak almıştır. Özal, 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasında ve millete açıklanmasında etkili bir bürokrat olarak, büyük ve sorumluluk gerektiren bir görevi üstlenmiştir. Özal doğrudan iktidar olmadığı halde, üstlenmiş olduğu bu görev, o zamana kadar hiç kimseye verilmemiş yetkiler verilmiştir.

24 Ocak 1980 kararlarının alınması ve uygulamaya konulması, Özal'ı bürokrat olarak öne çıkardığı gibi ekonomide ve bürokraside büyük deneyim ve tecrübe kazanmasını sağlamıştır.

Özal'a göre "1980 yılında 24 Ocak'ta alınan parasal ağırlıklı tedbirler Türkiye'de uzun vadeli bir dışa açılma ve serbest piyasa ekonomisine istikrarın sağlanmasından sonra geçilmesi yönünde atılan önemli bir adımın başlangıcı oldu" (Özal, 1985-86:169).

Uras, 1980 "Yapısal Uyum Programın" nın uygulanmasıyla ekonomik politikaların esası olan 24 Ocak kararlarını şöyle ifade etmektedir:

- 1- "Döviz giriş çıkışları önündeki engellerin kaldırılması, ekonominin döviz üretebilir güce kavuşturulması ve dış ticaretin libere edilmesi
- 2- Fiyat ve faizin serbest bırakılması,
- 3- Mali piyasalarda çağdaşlaşmanın sağlanması,
- 4- Sermaye hareketleri serbestisi
- 5- KİT'lerin ekonomiye baskısının azalması, özelleştirme,
- 6- Yapısal değişimin finansmanını sağlayacak kaynakların bulunması,
- 7- Serbest piyasa ekonomisi düzeninin gelişmesini sağlamaya dönük biçimde kamu kesiminin (idari yapının) yeniden düzenlenmesi" (Uras, 1993:24).

Uygulamaya konan ekonomik politikaların, ekonomide yeniden yapılanmayı amaçlamaktadır. Kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişi ve ekonominin dünya ekonomik sistemiyle entegre olabilmenin yolları aranmaktadır.

Bu dönemde ekonomik istikrarsızlığın yanında bir de siyasi istikrarsızlığın sürekli artması devleti tehdit edici bir noktaya ulaşması, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine zemin hazırlamıştır. Ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık artması sonucunda, 12 Eylül 1980 yılında asker ülke yönetimine el koymuştur. Ülke yönetimine el koyan askerler, dünyadaki serbest ticaret sistemindeki gelişmeler karşısında ekonomiyi göz ardı edememişlerdir. Askeri yönetim, ülke ekonomisini, serbest ticaret sistemine uygun bir yönetimi sağlayabilecek birisine, ekonomiyi teslim etmek amacındadır. Tabi ki,

ekonomi yönetiminde ilk akla gelen 24 Ocak 1980 kararlarının mimarı olan Özal'dır. Askeri yönetim ekonomiyi dış dünyanın ve iş dünyasının desteklediği bir isme teslim etmek istemesi, askeri yönetimin Özal'a teklif götürmesini sağlamıştır. Yapılan teklif sonucunda Özal, verilen görevi kabul etmiştir.

Özal'a, askeri yönetim tarafından hem Başbakan Yardımcılığı hem de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevi verilmiştir. Özal'ın, askeri hükümet döneminde ekonomi yönetimini üstlenmesi, 24 Ocak 1980 Kararları kesintiye uğramadan, Anap'ın 1983'te iktidar olmasına kadar uygulamaya devam edilmesi, piyasa ekonomisinin gelişmesi açısından önemi büyüktür.

Turgut Özal, 1981 yılında 2.İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşma 24 Ocak 1980'den itibaren uygulamaya konulan iktisadi politikaların temel esaslarını şöyle ifade etmektedir;

“Ekonomik hayata devletin müdahaleci rolü yerine tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif menfaatleri telif edici ve bu suretle verimi arttırıcı rolü ağırlık kazanmalıdır...

Ekonominin tabi kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sistemi varken fiyat kontrollerine dayanmak karaborsa ve çifte fiyatı doğurmaktadır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe teşekkül edebildiği bir vasatta ekonomik sistemleri çökerten bu nevi hastalık görülmeyecektir” (Özal, 1981:26).

Özal, bu konuşmasında ülkede ekonomik sistemin serbest piyasa ekonomisi olduğunu belirtiyor. Açıklamaları 1980'li yıllar itibariyle piyasa ekonomisinden geri dönüşün olmayacağını söylemektedir.

Türkiye'de ciddi olarak liberalizmin uygulanmaya başlandığı Anavatan Partisinin 6 Kasım 1983 seçimleri ile iktidara gelmesi sonucunda başladığı söylenebilir.

Özal, yaptığı icraatlarla ekonomik zihniyetin değişmesini sağlamış, ekonomide korumacılık ve yasakların kaldırılması sonucunda ekonomik gelişmenin önünün açılmış olması, serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi açısından önemi büyüktür.

İthal yasakları ve kotalar kaldırılması, dış ticaret serbest hale getirilmesi, ithalatta alınan gümrük vergileri ve fonlar azaltılmış olması, ekonomik etkinliği arttırmıştır. Böylece devletçi ekonomi, rekabetçi bir yapıya kavuşturulması sağlanmıştır.

Bu dönemde ekonomik alanda en önemli değişimlerden bir tanesi, ekonomide yatırım politikasının değiştirilmesidir. Devlet sanayi ve ticaret sektörlerinde aktif olarak yatırım yapmaması, artık altyapı yatırımlarına yönelmesi sağlanmıştır.

Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununun kaldırılması, dış ticaretin serbest hale getirilmesi, KDV'nin uygulamaya geçirilmesi, tekel maddelerinin ithalinin serbest edilmesi ve özelleştirmenin ciddi olarak uygulamaya konulması, ekonomide yapılan reformların başında gelmektedir. Özellikle Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununun kaldırılması ekonomide gerçekleştirilen sessiz sedasız bir devrim olarak görülmektedir.

24 Ocak 1980 tarihi olarak, Türk ekonomisinde yeni dönemin başlangıcı olarak gösterilebilir. Bu ekonomik reform programında döviz kuru politikasının değiştirilmesi KİT'lerin ürettikleri ve hizmet fiyatlarının piyasa koşullarında oluşturulması ve dış ticaretin serbest hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Böylesine büyük bir önem taşıdığı için, "24 Ocak Kararları"na kısaca da olsa değinmekte yarar var. Bu kararlarla;

- "Türkiye'nin ithal ikamesi politikasını terk ederek dışa açılması gündeme geliyor.
- Faizleri hadleri yükseliyor.
- İthalatın serbestleştirilmesi,

- TL'nin aşırı değerlendirilmesine son veren "gerçekçi" esnek kur uygulamasına geçilmesi,
- İhracatın ve yabancı sermayenin teşviki, ihracatta sigorta ve finansmanla kurumsal destek sağlanması,
- Sübvansiyonların kademeli olarak azaltılması; fiyat kontrollerinin kaldırılması öngörülüyordu.

Aynı gelişmeler çerçevesinde 1 Temmuz 1980 tarihinde faiz hadleri serbest bırakılıyor ve 1 Mayıs 1981 tarihinde döviz kurunun her gün Merkez Bankası'nca açıklandığı günlük kur sistemine geçiliyordu" (Uras, 1993:167-168).

Şimdiye kadar "Türkiye'nin geleneksel ve kapalı ekonomisinin devamından çıkarı olan iş çevreleri ve onların müttefikleri olan bir kısım kamu bürokrati, Türk ekonomisinin dış dünyaya açılmasından tedirgin oldular. Çünkü, mevcut ekonomik yapı, kendi bilgi ve beceri girişim yeteneği yerine, kaynakları neredeyse tümüyle tekelinde bulunduran, devlete yanaşmak suretiyle ayakta kalabilen önemli bir grup iş adamının yerleşik çıkarlarını da adeta kurumsallaştırmıştır" (Erdoğan, 1995:123).

Uras, Özal'ın ekonomik alandaki uygulamasını şöyle yorumlamaktadır;

- "Serbest piyasa ekonomisine geçildi.
- Döviz girişi ve çıkışlarında tam serbesti sağlandıktan sonra bu serbest döviz giriş ve çıkışlarında ülkenin döviz dengesinin korunmasının mümkün kılacak sistem kuruldu ve işletildi.
- İç talebi karşıladıktan sonra, ihracatın devamlı artışına imkan verecek bir üretim kapasitesinin gerçekleşmesi sağlandı.
- Sanayide, tarımda çağdaşlaşma yolunda yapısal değişim teşvik edildi. Bunun sonucu olarak artan ihracatta sanayi ürünlerinin payı %20'lerden %80'lere yükseltti.

- Ülkenin temel altyapısı çağdaş düzeye çıkarıldı.
- Türk ekonomisinin tam ve mükemmel çalışmasının gereği olan mali aracı kurumlar kesiminin tüm müesseseleri kurulup işler hale getirildi.
- Yabancı sermayenin Türkiye'ye ilgisinin ve girişinin artması sağlandı.
- Değişimin peşinden sürüklediği hızlı şehirleşme ve çözüm için, konut üretimi artırıldı. İdari hizmetleri geliştirdi.
- Hızlı nüfus artışına rağmen işsizlik oranının artması sınırlandırılabilirdi.
- Ve bütün bunlar yılda ortalama %5 dolayında bir kalkınma içinde gerçekleştirildiğinden , sabit fiyatlarla kişi başı gelirin arttırılması, reel olarak refahın yükseltilmesi mümkün olabildi" (Uras, 1993:13-14).

Devlet ekonomik alandaki hizmetleri ve fiyatların kontrol etmektedir. İhracat ve ithalattaki korumacılık ve yasakların, ekonominin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Uygulanan olumsuzluklar ekonomide istikrarsızlığı ortaya çıkarmıştır. Ekonomideki istikrarsızlık kamu ve özel kuruluşların yatırım yapmasını olumsuz etkiledi.

Turgut Özal, kendi düşünce gücüne dayanarak ekonomik bir model ortaya çıkarmamıştır. Gelişmiş ülkelerde işleyen gayette başarılı olan bir modeli Türkiye'ye getirmeye gayret etmiştir. Uygulamaya çalıştığı modelin esası piyasa ekonomisi olup, Türkiye'de işlediği alanı yaygınlaştırmaya devletin ekonomide hantal ağırlığını, etkinliği azaltmaya yöneliktir. Cansen, Özal'cılığı şöyle ifade etmektedir:

“Özal'cılık denilen şey, Özal tarafından icat edilen değil, Özal tarafından Türkiye'de hayata geçirilmeye çalışılan bir ekonomik modeldir;

- 1- İstikrara getirme (stabilizasyon). Kamunun gelirlerini ve giderlerini eşitleme hareketleri. Amaç enflasyonun kaynağını kurutmak

- 2- Serbestleştirme (liberalizasyon): İç ve özellikle dış ticaretle ve bankacılıkta; izin, kota, narh sabit kur azami faiz, tahdit, teşvik, gümrük, yasak gibi mal ve para hareketlerini kısıtlayan engelleri ortadan kaldırarak, fiyat mekanizmasını işletmek
- 3- Özelleştirme (Privatizasyon): Devletin ekonomi içindeki mülkiyet ve müdahale haklarını küçül; izin, kota, narh, sabit kur, azami faizi tahdit, teşvik, gümrük , yasak gibi mal ve para hareketlerini engelleri ortadan kaldırarak, fiyat mekanizmasını işletmek. Mülkiyetin özel ellere geçmesi yoluyla iktisadi karar alma sürecini hızlandırarak verimliliği artırmak Kamu kaynaklarını siyasilerin tasallutundan korumak. Devlet eliyle kişi zengin etmenin ve asalak siyaset militanı yetiştirmenin yollarını tıkamak” (Cansen, Hürriyet, 17 Nisan 1994).

Özal, serbest piyasa ekonomisini “...ferdin önceline dayanan bir ilkeler bütünü- dür. Ferdin devletten daha önemli bir öncelikli olduğu hatta bir anlamda imtiyazlı olduğu, serbest pazar mekanizmasının işlerlik kazandığı bir sistem” (Çalık, 1992 : 9)dir.

“Serbest bir ekonomi..., kendi kendini düzeltme, kendi kendini tahsis etme yeteneğine sahiptir. Dışarıdan yapılan müdahalelerde sistemi sadece bozarsınız. Hatta en iyi bilenler dahi hatalar yapabilir. Bir kere bu prensipten asla vazgeçmememiz lazım” (Özal, 1989:322) dır.

Piyasa ekonomisinin herhangi bir güç tarafından oluşturulması değil, doğal düzen içerisinde oluşmasını ve işlenmesini sağlamaktır. Ekonomi sadece devletin faaliyet göstereceği bir saha olmadığı, öncelikli olarak bireyin ön plana çıktığı bir sistemdir. Devlet ekonomide özel girişimciden hiç kuşku duymadan yardımcı ve yol gösterici rolünü üstlenmelidir.

Özal, “aslında serbest ekonomi bünyemize uyan en uygun ekonomidir. Onu da söyleyelim. Hatta Avrupa’dan daha fazla bizim bünyemize uyar. Çünkü dikkat ediniz, bizde ta asırlardan beri toprağına sahip köylümüz var. Yani asilseniz elinde veyahut da falancanın esiri olarak çalışan insanlar yok. Herkes toprağına sahip, hayvanına sahip. Bir kere orada özel teşebbüs var. Ondan sonra hiçbir ülkede olmayacak kadar esnaf zanaatkar grubu var” (Özal, 1988:52). Buna rağmen piyasa ekonomisi ülkemizde

uygulanmadığı gibi, uygulanmaya başlandığı zaman kuşku, korku ve tepki hakimdi. Bunların çoğunluğu bilgisizlikten, diğerleri devletçi anlayışın hakim olmasından kaynaklanmıştır.

“1980’e gelirken Türk ekonomisi aşağı yukarı eski yılların birikimini tamamlamış, eski yılların görünümünü çıkmaz bir sokakta tamamlamış oluyor” (Özal, 1989:353).

Özal, olumsuzluklara rağmen ekonomide “ilk iş olarak Türk ekonomisinin içe kapalı ve bürokratik elite özel sektör elitlerinin adeta gizli bir anlaşmasına dayanan bir avanta paylaşımı mekanizması niteliğindeki geleneksel yapısını yıkmak üzere, dışa açılmayı, uluslar arası piyasalarla bütünleşmeyi sağlamaya dönük köklü değişiklikleri gerçekleştirdi. İşte ise bireysel girişimin önünü açarak Türk ekonomisini adeta prangalardan kurtarmaya ve rekabeti tesis etmeye çalıştı” (Erdoğan, 1995:112).

Özal, ekonomide yaptıkları, söyledikleri ve göstermiş olduğu hedeflerle, Türk milletine özgüvenini kazanmasını sağladı. Millet’in özgüvenini kazanması sonucunda, herkes kendi menfaatleri doğrultusunda ekonomide yatırım ve üretim yapmaya başlamış, hatta ihracat yapmanın bilincine varmıştır.

Özal, Türk ekonomisinde yapısal değişimi gerçekleştirmeye gayret göstermiş, bunu yaparken devletçi olan siyasetçiler ve bürokratlarla karşı karşıya gelmiş olmasına rağmen, hiç taviz vermeden piyasa ekonomisini uygulamaya devam etme cesaretini göstermiştir. Özal’ın yapmış olduğu gayretler boşa gitmemiş, Türk ekonomisi yavaş yavaş dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine girmiştir.

1977 yılı itibarıyla sürekli gerileyen büyüme hızı, 24 Ocak 1980 kararlarının alınması sonucu, sektörlerdeki büyüme hızları az da olsa artmaya başlamıştır. Sektörlerdeki büyüme hızları aşağıda Tablo 2. de gösterilmektedir.

Tablo: 2.

Büyüme Hızları		(Yüzde)									
Yıllar	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	
Tarım	1.7	0.1	6.4	0.1	3.5	2.4	7.9	7.1	8.0	-11.3	
Sanayi	-6.0	7.4	4.9	8.0	10.1	6.3	8.7	9.6	3.1	3.0	
Madencilik	-4.1	-7.3	-5.5	7.5	7.9	11.9	-6.3	4.2	8.7	-3.7	
İmalat Sanayi	-6.4	9.5	5.4	8.7	10.2	5.5	9.6	9.9	1.8	3.1	
Enerji	-4.5	7.0	11.6	2.2	11.0	7.8	15.5	10.9	9.8	7.1	
Hizmetler	0.8	3.7	3.5	3.9	5.3	4.0	6.4	6.8	4.1	3.9	
İnşaat	0.8	0.4	0.5	0.6	1.9	2.9	8.3	6.7	2.3	1.0	
Ticaret	-2.4	7.4	4.5	6.9	8.0	4.6	9.4	9.8	3.8	5.8	
Ulaştırma Ve Haberleşme	0.6	0.9	2.2	3.2	7.7	4.8	4.5	6.4	3.0	2.0	
Devlet Hizmetler	5.8	4.0	5.4	4.2	2.6	3.3	3.7	4.8	6.5	6.5	
Diğer Hizmetler	1.6	3.2	3.3	2.6	4.5	3.7	5.7	5.1	4.1	2.2	

Kaynak (DPT,1990 :27)

Tarımda, 1980 yılında yüzde %1.7, 1982 yılında yüzde %0.1, 1982 yılında yüzde %6.4, 1983 yılında yüzde %0.1, 1984 yılında yüzde %3.5, 1985 yılında yüzde %2.4, 1986 yılında yüzde %7.9, 1987 yılında yüzde %7.1, 1988 yılında yüzde %8.0 ve 1989 yılında yüzde %-11.3 olarak gerçekleşmiştir.

Sanayide 1980 yılında yüzde % -6.0, 1981 yılında yüzde % 7.4, 1982 yılında yüzde %4.9, 1983 yılında yüzde %8.0, 1984 yılında yüzde %10.1, 1985 yılında yüzde %6.3, 1986 yılında yüzde %8.70, 1987 yılında yüzde %9.6, 1988 yılında yüzde %3.1 ve 1989 yılında yüzde %3.0 olarak gerçekleşmiştir.

Hizmetlerde 1980 yılında yüzde %0.8, 1981 yılında yüzde %3.7, 1982 yılında yüzde %3.5, 1983 yılında yüzde % 3.9, 1984 yılında yüzde %5.3, 1985 yılında yüzde %4.0, 1986 yılında yüzde % 6.4, 1987 yılında yüzde %6.8, 1988 yılında yüzde % 4.1 ve 1989 yılında yüzde %3.9 olarak gerçekleşmiştir.

Enerjide, 1980 yılında yüzde% -4.5, 1981 yılında yüzde %7.0, 1982 yılında yüzde %11.6, 1983 yılında yüzde %2.2, 1984 yılında yüzde %11.0, 1985 yılında yüzde %7.8, 1986 yılında yüzde %15.5, 1987 yılında yüzde % 10.9, 1988 yılında yüzde %9.8 ve 1989 yılında yüzde %7.1 olarak gerçekleşmiştir.

1980 yılı itibarıyla enerjide, sanayide ve hizmetlerdeki gelişmeler serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla gerçekleşmiştir.

Özal “serbest pazar ekonomisinde iddiam şudur; demokrasinin olduğu yerde, serbest pazar vardır. İkisi birbirini tamamlar. Eğer serbest pazar ekonomisi yoksa, demokrasi de kaybolur. Serbest pazarı olmayan bir ülke sonunda demokrasiyi de kaybeder. Tabii demokrasi olduğu takdirde serbest pazara geçme şansı da vardır. İkisi de beraber gider”(Özal, 1991:39-40). Türkiye’de bu doğrultuda hem piyasa ekonomisini hem de demokrasiyi çağdaş normlar çerçevesinde oluşturması gerekir. Birini diğerine tercih edemediği gibi ülke koşulları bahanesiyle bunlardan birisinden dahi vazgeçmesi mümkün değildir.

Özal, uyguladığımız ekonomik model sonucunda artık “Türkiye’nin bir döviz meselesi kalmamıştır. Sistem kendi kendine çalışır hale geldi. Sistem o şekilde kurulmuştur. Eskiden bir hükümet değiştiğinde kurlar değişebilir, büyük darlıklar meydana gelir, beklentiye girerdi. Hayır bu gün öyle bir şey yok. İşte önemli bir değişiklik!... Kurlar normal olarak gidiyor. Çünkü her şey serbest. Zannetmeyiniz ki, hükümetler bundan sonra ekonomiyi kontrol ediyorlar. O 1980’deydi. Ekonomiyi bu gün kontrol eden esas itibarıyla fertler, şirketler ve özel teşebbüstür. Bunda devletin hiçbir rolü yoktur. Devletin rolü, sadece bütçe konusunda. Bütçe Türkiye’nin yönünü değiştiremez. Zaten bunların mühim bir kısmı borç ödemeleridir, değiştiremezsiniz. Büyük bir kısmı borç ödemeleridir. Bir kısmı devam eden yatırımlardır. Hangi nispetle bütçede değişiklik yaparak ekonomiye yöne vereceksiniz. O işler geçmiş artık, 1980’den 1990’a 1991’e gelinceye kadar işin serbest bırakılması ile ekonominin dümeni, özel teşebbüsün eline geçmiş”(Özal, 1991:17) durumdadır.

Özal, Türkiye ekonomini yeniden düzenleyebilmek aynı zamanda piyasa ekonomisini en iyi şekilde uygulayabilmek için, öncelikle “ekonominin dizginlerini biz ele aldık ve

serbest pazar ekonomisini tesis etmeye başladık. Dış ticaret ve döviz rejimini serbestleştirdik, kotaları ve sınırlamaları kaldırdık. Fakat kontrollerini ve devlet sübvansiyonlarını reddettik. Canlı bir özelleştirme süreci başlattık ve devlet tekellerine son verdik. Vergi sistemini basitleştirdik ve bir çok vergi oranlarında indirim yaptık. Doğrudan yabancı yatırımları büyük ölçüde teşvik ettik”(Özal,1986:1008).

Bu uygulamalar neticesinde “Türkiye yavaş kapalı bir kabuktan çıkarak geri kalmışlığın izlerini üzerinde atma mücadelesi veriyor.” (Özal, 1987:487) Böylece Türk insanı kendisine güvenmeyi ve mücadele etmeyi öğreniyor. Kendisine güven geldikçe dışa açılıp, dünya serbest ticaretine sistemi içersinde daha fazla faaliyet gösterme cesaretini kendin de buluyor.

Ekonomide “devlet rolünün engelleyici değil yönlendirici bir niteliğe kavuşturulması fiyat kontrollerinin açık finansmanla yapılan sübvansiyonların kaldırılması da bu kararlarla başlatıldı.” (Özal, 1986: 169).

Özal, piyasa ekonomisinin vazgeçilmez unsurlarında birisi olan ihracatın serbest bırakılmasını sağlamış, ihracatın geliştirilmesi için gerekli olan tedbirlerin alındığını şöyle ifade etmektedir:

1- “İhracatta iç ve özellikle dış finansman kaynaklarını arttırıcı tedbirlere ağırlık verilmesi,

2- Teşkilatlanma ve bilgi akımı

Dış pazarlar hakkındaki bilgilerin sağlam ve süratli bir şekilde temini ve ihracatçıya aktarılması için gerekli sistemin kurulması.

İhracatçıların kendi aralarında yurt içinde ve yurt dışında meydana getirecekleri kuruluşların desteklenmesi,

Devletin ilgili iç ve dış kuruluşlarının ihracatlarımıza dış ilişkilerde her yönüyle aktif destek sağlaması,

3- Kalite kontrolü, ambalajlama, nakliye, dış pazarlarda dağıtım ve satış sonra işle ve faaliyetlerin gelişmesini teşvik edecek tedbirlere öncelik tanınması” (Özal, 1993:30).

İhracat izninin çıkması için, yaklaşık 30 görevlinin imzasından geçmektedir. En erken çıkan izin yaklaşık bir aydır. Bu ihracat için bu uzun bir süredir. Özal, uygulanmakta olan formalitelerin ihracatı olumsuz yönde etkilediğini, ihracatı hızlandırmak için bürokratik formaliteleri basitleştirmek, hatta bir çoğunun ortadan kaldırılması için gayretleri olmuştur.

Özal, yıllardır “memleket ekonomisini duraklamaya, atalete ve açıkça ifade edeyim, biraz da işin kolayına kaçmaya teşvik eden ağır korumacılık duvarları kaldırılmıştır.” (Özal, 1986 : 95) Bu tür çalışmaların devam ettirilmesi sonucunda “Türkiye zaman içerisinde daha liberal bir politikaya gidecektir.” (Özal, 1986 : 138)

Türkiye’de şimdiye kadar ihracat alanında kendi kabuğuna çekilmiş, kendisine güvenmeyen Türk insanı vardır. İhracat ve ihracattaki serbestliğin getirilmesiyle Türk insanı yavaş yavaş kabuğunu kırmaya başlamıştır.

Bizim insanımız ihracatı ancak “yapsa yapsa batılı yapar, biz yapamayız biz hep geriyiz” Bir nevi yangınımız gibi bir şeydi bu ve bunu içerimizden nasıl atacağımızı hep düşündük, hep ıstırap çektik. Zannediyorum bu iş artık bitmiştir. Türkiye bugün ileri bir ülke konumuna çok hızlı bir şekilde yanaşmıştır” (Özal, 1991:17).

Özal, Türk insanında olmayan güveni sağlamış, yurtdışı gezilerinde kalabalık Türk iş adamlarını yanında götürerek, iş adamlarımızın hem dış pazarları tanımalarına hem de kendilerine güvenme cesaretini vermeye çalışmıştır.

Özal piyasa ekonomisi koşullarının sağlanması sonucunda, artık “Türkiye’nin ihracat potansiyeli çok büyüktür. Yeter ki, ihracatın önündeki mevzuat engelleri kaldırılınsın, yeterli ihracat yapacak herkesi teşvik edecek canla başla çalışmaya sevk edecek iktisadi avantajlar sağlarsın. Biz ihracatın önünde ne kadar füzuli mevzuat engeli varsa hepsini kaldırdık. Dışarıya mal satmak isteyen her vatandaşa bir tek beyanı ile dilediği malı satma kolaylığı tanıdık” (Özal, 1984:4). İhracatın serbest hale getirilmesi hem

ekonominin dışa açılmasını hem de özel teşebbüsün gelişmesine katkı sağlamıştır. İhracattaki bu serbestliği kötüye kullanarak “hayali ihracat” yapan iş adamları ortaya çıkmıştır. Bu iş adamları ihracat yapmadan haksız olarak devletten vergi iadesi almışlardır. Özal, ihracattaki bu düzenlemeyi bazı iş adamlarının zengin olması için değil, yabancı sermayenin ülkeye girmesi ve yatırım yaparak, ülke kalkınmasına katkı sağlaması için yapmıştır.

Özal, ülkemizde bugüne kadar “dışarıya mal satmasını bilmeyen ihracatı sadece yabancıların gelip kendilerinden mal alması şeklinde düşünen bir memleketten , bugün çantasını eline alıp dünyanın dört köşesine giden ihracatçılar meydana gelmiştir” (Özal, 1985:17). Özal, çabalarıyla özel teşebbüsün sorunlarının çözülmesine katkı sağlar.

İhracattaki yapılan değişiklikler sonucunda, Türkiye’de 1980’li yıllar itibariyle bir gelişme görülmektedir. Bu gelişmeyi aşağıdaki tablo 3. de gösterilmiştir.

Tablo: 3.

(Yüzde)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İhracat (Milyar \$)	2.9	4.7	5.7	5.7	7.1	7.9	7.4	10.1	11.7	11.6

Kaynak: (Parasız, 1998 :239)

1980 yılında 2.9 milyar dolar, 1981 yılında 4.7 milyar dolar, 1982 yılında 5.7 milyar dolar, 1983 yılında 5.7 milyar dolar, 1984 yılında 7.1 milyar dolar, 1985 yılında 7.4 milyar dolar, 1986 yılında 7.4 milyar dolar.1988 yılında 11.7 milyar dolar, 1989 yılında 11.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

İhracat, 1980-1989 yılları arasında yıllık ortalama yüzde %16.6 oranında artış göstermiştir.

“İthalatı serbest bırakmaktan ilk amaç işte bu genç sanayimizi serbest rekabet yoluyla kendini aşmaya, kalitesini geliştirmeye teşvik etmektir. Tüketicini, yani sizlerin hem kalite bakımından, hem fiyat bakımından menfaatlerinizi gözetmektir. Ve nihayet milli

ekonomi için en hayati unsur olan sınai ürünlerin ihracatında sanayimizin kendi pazarında tecrübe kazanmasını, bu bilinçle dış dünyaya açılmasını sağlamaktadır” (Özal,1986 :40).

“Ekonominin ana kuralına uyduk; ithalatı serbest bıraktık, rekabet yarattık. Nitekim, çarşı pazarda, her ne kadar istediğimiz bir duraklama noktasına gelmiştir. Fiyatların artış hızı dış rekabet sayesinde bir nispetle frenlenmiştir ve nihayet vatandaşın önüne kalitesi ve fiyatıyla çeşit ve seçme imkanı gelmiştir” (Özal, 1986:41)

“İthalatı serbest bırakmanın elbette ki sadece iktisadi anlamı yoktur. Sosyal, siyasi ve manevi anlamı da vardır. Mesele her şeyden önce batı toplumu ile batının ekonomik düzeni ile bütünleşme meselesidir. Orda her şey serbest olacak benim memleketimde gümrük duvarları , korumacılık, yasakçılık kalacak. Benim insanım batı insanına imrenecek, batı insanına gıpta ile bakacak. Olmaz öyle şey’ Türkiye’nin nesi eksik? Türk insanın nesi eksik?” (Özal, 1986:42-43).

“İthalatın serbestleşmesi sonucu Türkiye’de aşırı spekülasyon ve stokçuluk önlemiş, tüketici suni fiyat yükselmesine karşı korunmuştur” (Özal, 1984:13).

“Türkiye’ye yeni bir bakış açısı getirmiş, tüketicinin korunmasında, üreticinin teşvik edilmesinde yeni bir devir, yeni bir çağır açılmıştır” (Özal,1984:13).

“Geçmiş yıllarda havadan para kazanmayı önlemek için devamlı konuşulmuş bir sürü sözde tedbir alımı; fakat kaçakçılık, karaborsacılık, stokçuluk kesinlikle öncelenememiştir. Biz ekonomik ve akılcı tedbirlerle havadan para kazanması kaçakçılığı ve karaborsacılığı önledik. Bizim sistemimizde sadece çalışan, ter döken kazanır. Havadan para kazananlarda sistemimizde yoktur” (Özal,1984:13).

“Niçin ithalatı serbest bıraktık? Niçin kapsamını sürekli olarak genişletiyoruz? Mesele tek boyutlu değil, çok boyutludur. Mesele, ekonomiye yasakçılıkla değil akılcılıkla yön verme meselesidir. Şunu çok iyi biliniz ki, ekonomiye yasakçılıkla yön veremezsiniz. akan suyu kanun zoru ile tersine çeviremezsiniz.

Ekonominin kendi tabii kuralları vardır. Tek akılcı yok, bu kurallara uymaktır. Ekonominin ilk ve temel kuralı, bir memlekette hem yerli üretimle, hem ithalat ile, rekabeti teşvik etmektir. Çünkü ancak rekabet yoluyla sınai malların kalitesi yükselir, fiyatları nispi olarak daha az artar. Yasakçılıkla değil” (Özal, 1986:39).

“Biz dış ticaret rejiminde, ithalatı olabildiğince serbestleştirdik. İthalatı yasak ve müsaadeye bağlı istisna 150 kalem mal, söylediğiniz rakamın iznine bağlı...

Bu sisteme geçmek kolay değildir. Mal sayısı, talep tahmini belli değil. Biz o zaman fon sistemini getirdik... Liberasyona geçerken hem ithalatı kontrol, hem de lüks mallardan fon alıp bizim sosyal programımızı realize etmek için bu tonları koymadan libere etseydik, ithalat çok farklı olurdu. Serbest ama, fonlarla kontrollü bir serbesti. Dünyada fiyatların çok oynak olduğu bir dönemde her malın ayrı ayrı değerlendirilmesi çok zor Biz de deneyerek ve hata gördükçe düzelterek bir uygulamayı başlattık... İhracatla ise vergi iadelerini azaltarak bu müdahaleyi asgariye indiriyoruz. Şunu da söyleyelim, fonlarla fonlarla ithalatta dampingi önüyoruz” (Özal, 1986:474).

İthalatın serbestleştirilmesiyle, ekonomiye müdahale azalmış ekonominin tüm sektörleri özel teşebbüse ve yabancı sermayeye açılmıştır. Ülke ekonomisi içe dönük olmaktan kurtularak, uluslararası rekabete açık piyasa ekonomisine uyum sağlayabilecek tüm koşullar hazırlanmaya çalışılmıştır.

1980’li yıllar itibariyle ülkede gerçekleşen ithalattaki gelişmeler tablo 4. de gösterilmektedir.

Tablo: 4.

(Yüzde)

Yıllar	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İthalat (Milyar \$)	9.2	10.7	11.3	11.1	14.2	14.3	15.8

Kaynak (Parasız, 1998 : 239)

İthalat 1983’de 9.2 milyar dolar, 1984’te 10.7 milyar dolar 1985’te 11.3 milyar dolar, 1986’da 11.1 milyar dolar, 1987’de 14.2 milyar dolar, 1988’de 14.3 milyar iken 1989’a 15.8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

İthalat, yıllık ortalama olarak yüzde %8 oranında artış göstermiştir.

Özal, sormakta; “niçin bir anda ekonomimizde pek çok yasak duvarını kaldırdık? Türk ekonomisine her sahada serbestiyet tanıdık? İnsan ömür boyu sun’i teneffüsle yaşayamaz. İnsan sun’i teneffüsle gelişip güçlenemez, ekonomisinin kendi tabii kanunları vardır. Sağlıklı bir ekonomi ancak kendi tabii kanunlarına göre yürür. Nerede bir ekonomik yasak varsa, işte o sun’i teneffüsün ta kendisidir. Tüm yaptığımız her yönden ekonomimizin sağlıklı zemine oturtmaktır. Bütün ileri ülkeleri refaha kavuşturmuş sistemi ekonomimize getirmektir” (Özal, 1984:2).

1930’lu yıllarda dünyadaki ekonomik kriz nedeniyle, geçici olarak Türk Parasını Koruma Kanunu uygulamaya konulmuştur. Tek partili dönemde bu kanun daimi yasa olarak kabul edilmiştir. O günden sonra hiç kimse dokunamayarak, değiştirilemez bir tabu haline gelmiştir.

Özal, hiç çekinmeden “Türk Parasını Koruma mevzuatının ve bağlı olarak kambiyo rejiminin değiştirilmesiyle ithalatın liberazisyona dayanan dış ticaret rejiminin değiştirilmesi uygulamaları, Türk ekonomisi bakımından Reformdan da öteye adeta bir devri mahiyetinde bir ekonomik yapı değişikliği manasına gelmektedir” (Özal, 1987:19).

“Kambiyo ve Dış Ticaret Reformu ile ekonomide gerçek bir ihtilal yaptık, Döviz karaborsacılığının, döviz ve kota tahsislerinin ortaya çıkardığı haksız kazançları kökünden kazıdık. İhracatı teşvik ederken ithalatı da serbestleştirerek, tüketiciye kaliteli ve ucuz mal alma imkanı sağladık ” (Özal, 1987:2).

Bu dönemde ekonomideki dış göstergelerdeki gelişmeler tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo : 5.Dış Ticaret Göstergeleri

(Yüzde)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İhracatın İthalatı Karşılama oranı	36.8	52.7	65.0	62.0	66.3	70.2	67.1	72.0	81.4	73.8
İhracat /GSMH	5.0	7.9	10.6	11.1	14.2	14.8	12.7	14.9	16.5	14.4
İthalat/GSMH	13.6	15.0	16.3	17.9	21.4	21.1	18.9	20.1	20.2	19.6
Dış Ticaret Hacmi/GSMH	18.6	22.9	26.9	29.0	35.5	36.5	31.8	35.9	36.9	35.4
Sanayi Ürünleri İhracatın Toplam İhracat İçinde Payı	36.0	48.7	59.7	63.9	72.1	75.3	71.4	79.1	76.7	78.2

Kaynak: DPT,1990 :9)

İhracatın GSMH’ya oranı 1980 yılında yüzde %5.0, 1981’de yüzde %7.9, 1982 yılında yüzde %10.6. 1983 yılında yüzde %14.2. 1985 yılında yüzde %143.8, 1986 yılında yüzde %12.7, 1988 yılında yüzde %20.2, 1989 yılında yüzde %14.4’e yükselmiştir.

İthalatın GSMH’ya oranı ise 1980 yılında yüzde %13.6, 1981 yılında yüzde %15.0, 1982 yılında yüzde %16.3, 1983 yılında yüzde 17.9, 1984 yılında yüzde %21.4, 1985 yılında yüzde %21.1, 1986 yılında yüzde %18.9, 1987 yılında yüzde %20.1, 1988 yılında yüzde %36.9, 1989 yılında yüzde %35.4 olarak gerçekleşmiştir.

Böylece dış ticaret hacminin milli gelire oranı, 1980 yılında yüzde %18.6, 1981 yılında yüzde %22.9, 1982 yılında yüzde %26.9, 1983 yılında yüzde %29.0, 1984 yılında yüzde %35.5, 1985 yılında yüzde %36.5, 1986 yılında yüzde %31.8, 1987 yılında yüzde %35.9, 1988 yılında %36.9, 1989 yılında ise yüzde %35.4 olarak gerçekleşmiştir.

Dış ticaret hacmi içerisindeki sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında yüzde %18.6, 1981 yılında yüzde %48.7, 1982 yılında yüzde 59.7, 1983 yılında yüzde %63.9, 1984 yılında yüzde 72.1, 1985 yılında yüzde %75.3, 1986 yılında yüzde

%71.4, 1987 yılında %79.1, 1988 yılında yüzde 76.7, 1989 yılında yüzde %78.2 olarak gerçekleşmiştir.

Dış ticaret göstergelerindeki olumlu gelişmeler Türk ekonomisinin dışa açıldığını göstermektedir. Böylece Özal'ın Türk ekonomisini dünya ekonomisiyle bütünleştirme çabaları boşa çıkmamıştır.

Askeri yönetimin yerine gelen sivil yönetim uygulamaları devam ettirmiştir. Anap'ın sivil olarak yönetime gelmesi ekonomik alanda farklı bir uygulamayı getirmiştir. Çünkü askeri yönetim içinde ekonomiden tek sorumlu kişi Özal'dır. Büyük bir çoğunlukla güçlü olarak iktidara gelmesi, askeri dönemde başlatmış olduğu icraatları kesintisiz devam ettirmiştir. Bu icraatlar Anap'ın iktidarıyla sermaye yatırımlarında kendisini göstermektedir. Sabit sermaye yatırımları içerisinde kamu yatırımlarının oranı tablo 6'de gösterildiği gibidir.

Tablo : 6.

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Kamu Yatırımları	61.1	64.7	62.3	61.5	58.3	61.4	59.5	54.5	47.6	44.3

Kaynak: DPT,1990 :32

Anap'ın iktidar olmasıyla birlikte kamu yatırımlarındaki değişimler yıllar itibariyle, 1980 yılında yüzde % 61.1, 1981 yılında yüzde % 64.7, 1982 yılında yüzde % 62.3, 1983 yılı yüzde %61,5, 1984 yılı yüzde %58.3, 1985 yılı yüzde %61.4, 1986 yılı yüzde %59.5, 1987 yılı yüzde %54.5, 1988 yılında yüzde %47.6, 1989 yılında yüzde %44.3 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde sabit sermaye yatırımları içinde özel yatırımlardaki gelişmeler tablo 7'de aşağıda gösterilmektedir.

Tablo :7.

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Özel Yatırımlar	38.9	35.3	37.7	38.6	41.7	38.6	40.5	45.5	52.4	55.7

Kaynak: DPT, 1990. 32.

1980 yılında yüzde %38.9, 1981 yılında yüzde %35.3, 1982 yılında yüzde %37.7 olarak gerçekleşmiştir. Anap'ın ekonomi politikalarının uygulamaya geçmesiyle 1983 yılında yüzde 38.6, 1986 yılında yüzde %40.5, 1987 yılında yüzde %45.5, 1988 yılında yüzde %52.4 ve 1989 yılında yüzde %55.7 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde devletin ekonomik alandaki faaliyetlerini sınırlandırılması belirli biçimde en aza indirme çabaları, gerçekleştirilen kamu ve özel sektördeki yatırımlardaki değişimler, kamu yatırımlarının azalmasına, özel yatırımların artmasına neden olmuştur. Böylece ekonomik alandaki devletin faaliyetleri yavaş yavaş küçülmeye başladığını açıkça göstermektedir.

Şimdiye kadar ülkemizde yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkileyen vergi, kambiyo ve diğer mevzuatlarda önemli ölçüde değişiklikler yapılmıştır. Böylece yabancı sermaye yatırımları kolaylıkla ülkemize girmesi cazip hale getirmiştir. Yabancı sermaye girişlerindeki bürokratik formalitelerde kolaylık sağlanmaya başlanmıştır.

Özal, hem yabancı sermayenin ülkeye gelmesini hem de ülkenin alt-yapı yatırımlarındaki eksikliklerin giderilmesi için, “Yap- İşlet_ Devret” modelini uygulamaya koymuştur.

“Yap- İşlet- Devret” modeli nedir? Sorusuna Özal, şöyle ifade etmektedir:

“Yap- İşlet- Devret” modeli, “esas itibarıyla, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bazı yatırımların, ekonomik yatırımların yapılması işidir.” (Özal, 1988 :102) Bu modelle ülkenin altyapı hizmetlerinin daha hızlı yapılması için uygulamaya konulmuştur. En kısa sürede otoyol, baraj, telefon, köprü ve su vb. hizmetlerin yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar yabancı şirketler tarafından da yürütülmüştür, sonuçta kazanan Türkiye olmuştur.

1980 yılları itibarıyla uygulanan piyasa ekonomisi sonucunda yabancı sermaye yatırımlarında olumlu yönde gelişmeler olmuştur.

Bu dönemde yabancı sermaye yatırımlarını cazip hale getirmek amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemeler şöyle ifade edilebilir;

- 20.12 1985 tarih ve 85/10178 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yabancı yatırımcıdan orta kar payından alınan %20 oranda stopaj sifira indirilerek kaldırılmıştır.
- 4 Aralık 1985 tarih ve 3239 Sayılı Kanunla, dar mükellef kurumlarında yatırım indirimi istisnasından yararlanması sağlanmıştır. Ayrıca, merkezi yurtdışında bulunan kurumlar tarafından ödenen personel ücretleri gelir vergisinden muaf tutulmaları sağlanmıştır.
- 24.3.1988 tarih ve 3418 Sayılı kanunla, yabancı sermayedarın hisse satışlarında elde ettiği artış kazancından vergi alınması getirilmiştir.

Yapılan uygulamalar sonucunda izin verilen ve ülkemize giren yabancı sermaye yatırımları tablo 8’de gösterildiği gibidir.

Tablo:8.Yıllar İtibarıyla İzin Verilen ve Giren Yabancı Sermaye

Yabancı Sermaye İzinleri									(Milyon Dolar)
Yıllar	İmalat	Tarım	Madencilik	Hizmetler	Toplam	Giriş(1)	Çıkış	Net	Faaliyette Bulunan Firma Sayısı
1980	88.78	-	-	8.24	97.00	35	17	18	100
1981	246.54	0.86	0.98	89.13	337.51	141	46	95	127
1982	98.54	1.06	1.97	65.43	167.00	103	48	55	70
1983	88.93	0.03	0.02	13.76	102.74	87	41	46	85
1984	185.92	5.93	0.25	79.26	271.36	162	49	113	67
1985	142.88	6.37	4.26	80.97	234.49	158	59	99	21
1986	193.47	16.86	0.86	152.81	364.00	170	45	125	10
1987	273.75	6.69	6.86	249.18	536.48	171	65	106	39
1988	484.14	27.32	5.18	307.83	824.47	387	33	354	109
1989	900.00	9.80	10.63	549.04	1470.46	738	75	663	484
Toplam	2703.93	74.92	31.01	1595.65	4405.51	2152	478	1674	312

Kaynak (DPT. 1990 : 49.)

Fiili Giren Yabancı Sermaye Olup Sermayeye İlave Edilen Karların Kapsama Noktasıdır.

1980 – 1989 döneminde fiili yabancı sermaye girişi 2.2. milyar dolar, net yabancı sermaye girişi ise 1.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine bu dönem faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirket sayısında büyük artış olmuştur. 1980 – 1989 döneminde 100 olan şirket sayısı 1484’e kadar çıkmıştır.

Özal, ekonomide devletin etkinliğini en aza indirebilmek için, KİT’lerin özelleştirilmesini gündeme getirmiştir.

Özal, KİT'leri ekonomik gelişmenin önünde en büyük engel olduğunu düşünerek, KİT'lerin ekonomik alandaki faaliyetlerini piyasa koşulları içerisinde bir reform yapılması gerekliliğine inanmaktadır. Bu reformun “ Kamu İktisadi Teşebbüsleri ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak verimlilik ve karlılık ilkeleri doğrultusunda kendi aralarında ve milli ekonomi ile ahenk içinde çalışarak sermaye birikimlerine yardım etmeleri ve serbest piyasa ekonomisine uygun olarak çalış” (Özal, 1988 : 128) maları için 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlemeler yapılmıştır.

“Kamu İktisadi Teşebbüslerinin piyasa ekonomisi prensiplerine göre karlılık esasına göre çalışmasında personel katılımını teşvik etmek için sözleşmeli personel işyerinin üretim, karlılık, verimlilik, kalite, satış, ihracat ve “diğer hususlarda başarılı olması halinde ve başarıya katkısı oranında değişen bir sistemle prim verilmesi öngörülmüştür. Bu yolla başarılı personel teşvik edilmiştir.” (Özal, 1988 : 129)

Bu uygulamalar sonucunda, KİT'lerin bütçeden destek verilerek ayakta kalması değil piyasadaki kaynak temin edilerek ayakta kalması önerilmiştir. Devletin doğrudan KİT'ler tarafından üretilen mal ve hizmet fiyatlarına müdahalesi kaldırılmıştır. Mal ve hizmet fiyatlarının piyasa kuralları içerisinde oluşmasına imkan verilmiştir.

Bu düşünceler doğrultusunda KİT'lerin 1984 yılında yürürlüğe giren 2983' ve 1986 yılında yürürlüğe konulan 3291 Sayılı Kanununun 132. maddesi gereği, ihtiyaçları halinde hukuki olarak özelleştirilmeleri gündeme getirilmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmesindeki temel amaçlar şöyledir:

- Rekabete dayalı bir piyasa mekanizmasının oluşturulması
- Devletin ekonomideki sanayi ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi
- Devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması
- Sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması

- Bütçeye gelir temin ederek bunların alt yapı yatırımlarına kanalize edilmesi.

(Uras, 1993 : 142-143)

Sonuç olarak baktığımızda bu amaçlar tam olarak gerçekleşmemiştir. Ama özelleştirmenin yasal bir başlangıcı yapılmış sayılabilir. Kamuya yük olan KİT'ler satılamamış, özelleştirme gelirleri günün şartlarına göre düşük seyretmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmesi istenilen düzeyde bir türü gerçekleştirilememiştir. Genellikle devletçi siyasetçiler ve bürokratların karşı çıkmaları bu süreci yavaşlatmıştır. Devletin elinden KİT'ler çıkarıldığı zaman devlet yoksullaşır, fakirleşir anlayışı kafalarda yer etmiş olması KİT'lerin ekonomiye yük olmaları ortadan kaldırılamamıştır.

Özal, Kamu İktisadi Teşebbüslerin günün şartlarına göre yapılanması için yapılması gerekli tedbirleri şöyle özetlemektedir;

“Kamu İktisadi Teşebbüslerinde tecrübeli, bilgili ve yetenekli yönetici kadroların teşekkülü,

Bu kadroların başarılı olabilmeleri için yönetimde uzun süre kalmalarını sağlayacak bir sistemin geliştirilmesi,

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin idari, mali ve işletmecilik açısından müstakil çalışabilmelerini ve politik müdahalelerden uzak tutulmalarını sağlayacak bir yapının oluşturulması,

Vatandaşlarımızın kendi güçleriyle veya makul teşvik tedbirleri ile gerçekleştirilebilecekleri yatırım alanında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeni yatırım yapmamaları, “Ekonominin kronikleşmiş bir meselesini halleden “KİT Reformu”nu yaparak KİT'lerin karlı ve verimli çalışmalarını sağladık” Özal, 1987:3)

“Serbest piyasanın kendi kaideleri içinde daha iyi çalışabilmesi için Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede 1986 yılı içinde

Özelleştirme Kanunu yürürlüğe konulmuş ve bu kanuna dayanarak KİT'lerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması ve işletme haklarının devri konularında gerekli çalışmalar Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi bünyesinde sürdürülmesi kararlaştırılmıştır.” (Özal, 1986:55) Çünkü, KİT'ler Türkiye'nin kamburudur.”(Özal, 1986 : 155)

Kamu İktisadi Teşebbüslerin verimlilik ve karlılık ilkesi doğrultusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar “KİT'lerin kuruluş kanunlarında yer alan muafiyet, istisna ve imtiyazları, yürürlüğe giren ana statüleri ve diğer düzenlemelerle ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanında görev zararı ve sübvansiyon uygulaması daraltılarak personel ve iştirak politikalarının tespitinde teşebbüslere insiyatif tanıyan bir dizi kararlar alınmıştır. (Özal, 1986:55)

Günümüz dünyasında ekonomik yapılanma içerisinde KİT'lerin faaliyet alanlarının tespiti ve piyasa koşullarına entegre olabilecek bir alt yapı hazırlamaya çalışılmıştır.

29/02/1984 tarih ve 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kanunu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun, özelleştirmeye yönelik hükümleri içermektedir. 2983 sayılı yasanın I. maddesinde "istikrarlı ve güvenilir gelir verilmesi suretiyle tasarrufları teşvik ederek sağlanacaktı finansman kaynakları ile kamu yatırımlarını süratle gerçekleştirmek" olarak belirtilmektedir.

Türkiye'de KİT'lerin özelleştirilmesine, 03/06/1986 tarih ve 3291 sayılı "özelleştirme yasası"nda yer almıştır. 3291 sayılı yasa gereği, Bankalar Kanunu, Merkez Bankası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kanunlarında değişiklikler yapılmıştır. Bunların yanında 1177 sayılı "Tütün Tekeli Yasası"nı da yürürlükten kaldırmıştır.

Özal dönemi, Kamu İktisadi Teşekküllerine piyasa ekonomisi kuralları doğrultusunda yeniden yapılanmaları için aşağıdaki düzenlemeler yapılmıştır.

- 1984 yılında 233 ve 308 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile işletme politikaları yeni esaslara bağlanmıştır.

- -Katma Bütçeli kuruluş olan TEKEL, ORÜS ve TİGEM 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamı içersine dahil edilmiştir.
- 11/ 9 / 1987 tarih ve 87/ 12184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile özelleştirmelerine karar verilen PETKİM ve SÜMERBANK 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamı dışına çıkartılarak Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığına verilmiştir.
- 31/1 / 1984 tarih ve 2974 sayılı “ Bazı Kamu kurum ve Kuruluşlarının Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun” gereği kurum ve kuruluşların borçlarını tahkime tabi tutulmuştur.
- 2 / 4 / 1987 tarih ve 3346 sayılı Kanunla Kamu İktisadi Teşebbüslerin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından amaçlarına uygun olarak denetlenmesi şartı getirilmiştir.”

Özelleştirme sonucunda, yönetim anlayışının değişmesi, rekabete dayalı yeni bir yapılanmanın yetersizde olsa ortaya çıkarılmasıdır.

“KIT’lerin halka açılması ile devletin gelirleri azalmayacak, tam tersine artacaktır. Bu kuruluşlar şu anda gelirlerinden çok daha fazla yatırım yaparak hazine kaynaklarını kullanmaktadırlar. Oysa özelleştirme sonucu yatırım kaynağı piyasadan sağlanacak, üstelik verimliliğin ve üretimin artması sonucu vergi gelirleri de artacaktır.” (Özal, 1987: 724)

Özal, KIT’lerin özelleştirilmesiyle şu sonuçların ortaya çıkacağını şöyle özetlemektedir:

- 1- “Ekonomik kararların çoğu piyasa tarafından verilecektir.
- 2- Sermaye tabana yayılacak, halk altın ve gayrimenkule yaptığı pasif yatırımları doğrudan ekonomiye kanalize ederek aktif hale getirecek ve bunun nemasını toplayacaktır.

- 3- Devletin kaynakları KİT yatırımları yerine, halkın öncelikli ihtiyaçlarını karşılayacak alt yapı yatırımlarına ayrılacaktır.
- 4- Şimdiye kadar mevduat, tahvil gibi tasarruf araçlarıyla verdiği borç karşılığı gelir elde eden ya da bir yatırımın gelirine ortak olan halkımıza ilk defa mülkiyete ortaklık imkanı geniş bir şekilde tanınacaktır.
- 5- Kamu İktisadi Teşebbüsleri; daha verimli çalışacak olan anonim şirketler haline gelecek, ekonomiye katkıları daha da çok artacaktır.
- 6- Piyasada kurulacak olan gerçek rekabet ortamı, şimdilik KİT'leri kendine rakip görmeyen diğer firmaları daha kaliteli ve ucuz üretime yönleltecektir.
- 7- Satılacak hisse senetlerinden elde edilen gelir, yeni yatırımlara ve hizmet sahalarına harcanacak, bu da işsizliği azaltacak, hayat standardını yükseltecektir.
- 8- Ekonomi yeni bir dinamizm kazanacak, atalet, verimsizlik gibi kavramlar ekonomi gündeminden silinecek, halkımıza daha kaliteli ürün ve hizmet verilecektir.
- 9- Ülkeye yeni teknoloji transferi hızlanacak, dış rekabet gücü ve ihracat artacaktır.
- 10- Halkın mülkiyeti ortaklığı demokrasiyi güçlendirecektir.” (Özal, 1987: 725)

3291 Sayılı yasayla Özelleştirme yöntemleri şöyledir:

- Kiralama Yöntemi,
- Hisse Senetlerinin Satışı Yöntemi,
- İşletme Hakkı Devri Yöntemi,
- Devir ve Tasfiye Yöntemi,

- KİT'lerin yada müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimleri varlıklarının tamamı yada bir kısmının satışı yöntemi. (Doğrudan Satış Yöntemi)

Özelleştirmedeki sonucun “ yönetim zihniyetinin değişmesi, rekabete dayalı yeni bir anlayışın yerleşmesidir.” (Özal, 1987 : 724)

Özal'a göre, “ KİT'lerin halka açılması ile devletin gelirleri azalmayacak, tam tersine artacaktır. Bu kuruluşlar şu anda gelirlerinden çok daha fazla yatırım yaparak hazine kaynaklarını kullanmaktadırlar. Oysa özelleştirme sonucu yatırım kaynağı piyasadan sağlanacak, üstelik verimliliğin ve üretimin artması sonucu vergi gelirleri de artacaktır.” (Özal, 1987 :724)

Yapılan özelleştirme gelirleri tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo :9.

Özelleştirme Gelirleri		
Yıllar	Bir Dolar	Milyon TL.
1986	1.223	847
1987	711	597
1988	59.000	84.415
1989	186.488	419.958

Kaynak (Özal, 1988 :390)

1986 yılında 1223 bin dolar, 1987 yılında 711 bin dolar, 1988 yılında 59.000 bin dolar ve 1989 yılında 186.488 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Özelleştirmenin bir başlangıcı yapılmış,ama kamuya yük olan KİT'ler satılamamıştır. Özelleştirme gelirleri günün koşullarına göre düşük olduğu görülmektedir.

Özal,özelleştirme çalışmalarında istediği desteği bulamamış, özelleştirmeyi piyasa koşulları doğrultusunda gerçekleştirememiştir. Ama KİT'lerin piyasa koşullarına göre

çalışmasını, üretim, yatırım ve fiyat politikaları serbest bir ortamda olmasını en azından sağlayabilmiştir.

KİT'lerin özelleştirilmesinin gündeme getirilmesi liberalizm açısından sevindirici bir başlangıç olmasına rağmen, istenilen oranda özelleştirilememesi, ekonomik hareketliliği olumsuz etkilemiştir.

Ekonomik sistemde devam edip giden, sübvansiyonlar, korumacılık, devlet müdahalesi ve direkt yönlendirmek hayatın normal sayılan bir parçası haline gelmiştir. Bu anlayışı reddedip dünya ekonomisiyle entegre yollarını çıkış noktası olarak görse dahi, gerekli olan çalışmalara kimse yanaşmamıştır.

Özal'ın ekonomide yapmış olduğu yeniliklerden bir tanesi, devletin yatırım politikasını değiştirmesidir. Şimdiye kadar devlet, sanayi, altyapı ve hizmet sektörlerine yatırım yapmıştır. Ama bundan sonra altyapı yatırımlarını acil gerekli olan yerlere yapılması, sanayi ve hizmet sektörlerine yatırım yapmayı teşvik sistemiyle bu hizmetlerin yerli ve yabancı özel sektörün yapması dile getirilmiştir.

Ekonomide devletin ağırlığını azaltmak ve piyasa ekonomisinin uygulanması amaçlanmıştır. Cesareti ve kararlılıkla radikal ekonomik tedbirleri uygulamaya koymuştur. Türkiye'de ekonomik zihniyeti değiştirmeyi başarmıştır. İktisadi gelişme ve değişimin önündeki engelleri kaldırarak, önünü açmıştır.

Türk dış ticaret rejimi, hala 1960'lı yılların kısıtlayıcı, koruyucu özelliklerini taşımaktadır. Aslında 1983 yılı döneminde ihracatın artması, rekabet gücünden dolayı değil, ihracata verilen özel teşviklerin verilmesiyle gerçekleşmiştir.

Türkiye'de "şimdiye kadar izlenmiş devletçi ekonomik bir sistemden, serbest piyasa ekonomisine geçmek kolay değildir. Bir sistemden diğer bir sisteme geçmek risk üstlenme işidir. Uygulamak için öncelikle bir altyapısı olması gerekir. Ülkemizde ekonomik alanı sıkı denetimi altında tutan devlet, milletin piyasa ekonomisinde altyapı yetersizliğinden dolayı etkili olması imkansızdır. Öncelik için geliştirilmesi için millete ve öncelikle mevcut sistemin çıkışının olmadığını anlaşılması gerekir. Bu dahi kafi

değildir. Çıkış yolunu bulmaya ve kamu oyunu bu yöne çekmeye hazır bir elit tabaka bulunması lazımdır. (Özal, 1988 : 47) Ama ülkemizde piyasa ekonomisine geçiş yönünde elit tabaka bulunmamaktadır. Bu eksikliğin yanında bir taraftan da aydınların muhalefeti ortaya çıkmıştır.

Özal, dünyadaki gelişmeler Türkiye'nin ve serbest bir ekonomik sistemde yürümesi (Özal, 1989 : 278) gerektiğini, piyasa ekonomisine yürürken bazı "sıkıntılar olacaktır. Değişiklik kolay değildir. Değişiklik yapıldıkça tabi bunun karşısında insanlarda olacaktır."(Özal 1989 : 278)

Artık "Türkiye de serbest bir ekonomik politikaya, serbest pazar ekonomisine gidiş başlamış ve bundan da geriye dönüş de yoktur." (Özal, 1989 : 177) Piyasa ekonomisinin ilk uygulaması faizlerin serbest bırakılması ve altının serbest bırakılmasıdır.

Özal, "1980'den sonra Türk ekonomisi yepyeni bir istikamette büyük bir değişiklik ihtiva eden yeni bir politikaya geçmiştir. Üç önemli sahada, ...dışa açılması politikası, gümrük duvarları, ithalat, ihracat rejimi Türk parasını koruma mevzuatı baştan aşağı düşünülerek Türkiye'nin serbest rekabete dayalı Pazar ekonomisine geçmesi temin edilmiştir." (Özal, 1989 : 121)

"Bugün Türkiye dünyadaki bu gelişmelerden nasibini alması gerekir. Ancak serbest piyasa ekonomisi alanında göstereceği performansla bağlıdır. Performansın net bir şekilde ortaya çıkması için "Ekonomiyi devlet denetiminden çıkartıp pazar ekonomisi durumuna getirmesidir."(Özal,1989 :246)

"Türk ekonomisi bundan evvelki dönemde serbest bir ekonomi değil, devlet tarafından büyük şekilde müdahale edilen bir ekonomi idi... Daha ziyade sosyalist ekonomiye yakın devletin ağır müdahalesi içerisinde olan bir ekonomi vardı. Fiyatların bütün fiyatları dahi kontrol edilmeye başlanmıştır." (Özal,1989:402) Ekonomik gelişmenin önündeki engel bir fiil olarak hep devlet olmuştur. Ama "Biz karma ekonomiyi tanımıyoruz. Yani devlet bir taraftan sanayide bulunan ondan sonra aynı sahada özel sektör bulunsun, hatta devletle özel sektör işbirliği yapsın hayır, bunun yanında değiliz." (Özal,1989 :179)

"Serbest bir ekonomik sistem içerisinde müteşebbislerin hareketleri tarafından müdahale edilmediği takdirde para, kredi ve faiz sistemleri serbestçe meydana geldiği takdirde en iyi tesisler, en verimli tesisler kurulur."(Özal,1989: 74)

Herkes kendi çıkarını en iyi takip ederek, istediği alanda faaliyet göstermesi gerekir. Devlet bireysel yatırımlara engel olmayıp, bilakis bireylere yardımcı olarak, teşvik etmesi şarttır. Yıllarca, devlet kendi alanı dışında yatırımlara istenilen bir düzeyde izin vermemiştir.

Bugün "Devletin yapacağı iş, ortamın serbest bir rekabet içerisinde çalışmasını temin etmektir. Yani birtakım uyumsuzlukların birtakım lüzumsuz müdahalelerin ortadan kaldırılmasını temin etmektir." (Özal ,1989 : 481)

"Ben esas itibariyle, serbest bir ekonomiden yanayım. İleride gümrük duvarlarımız, ekonomik sınırların, kalkacağına inanıyorum. Siyasi sınırlar kalacak ama, ekonomik sınırlar kalkacaktır." (Özal,1989 : 46)

Özal, şimdiye kadar görmezlikten gelinen piyasa ekonomisinin gerçeklerini görmüş, piyasa ekonomisinin uygulanması için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması gerekliliğine inanmıştır. Bu çalışmaların başında, fiyat kontrolleri kaldırılmış, döviz ve faizler serbest bırakılarak piyasalarda oluşması sağlanmıştır. Dış ticaret serbest hale getirilmiştir. Türk Parasını Koruma Kanunu kaldırılarak, ekonominin geliştirilmesi için gerekli uygulamalar yapılmıştır.

Özal, başlatmış olduğu uygulamalardan hiçbir şekilde kuşku duymadan, kararlarından taviz vermeden, millet tarafından "öncelikle mevcut sistemin çıkışının olmadığına anlaşılması gerekir. Bu dahi kafi değildir. Çıkış yolunu bulmaya ve kamuoyunu bu yöne çekmeye hazır elit tabaka bulunması lazımdır." (Özal, 1988 :147) Özal, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde aydınları yanında bulamamıştır. Devletçi aydınlar sessiz kalmadıkları gibi, acımasız, hak etmediği eleştirileri yapmışlardır. Milleti, Özal'ın karşısında olmaları için sürekli telkinde bulunmuşlardır.

Piyasa ekonomisini gerçekleştirmek ve dış dünya ile bütünleşme çabaları içinde yabancı sermaye mevzuatından değişiklik yapılarak, bürokratik engeller kaldırılarak serbestlik getirilmiştir.

Böylece "Türkiye, 1980'in başından itibaren, ithal ikameci ve müdahaleci bir ekonomiden, dışa açık, ihracata dayalı bir piyasa ekonomisine başlamıştır. Ortaklık anlaşmalarına göre, 1986'ya kadar tedricen tasfiyesi öngörülen ithalat depoziteleri ve miktar kısıtlamaları hemen kaldırılmış, dış ticarete geniş bir liberalizasyona gidilmiştir." (Özal, 1988 : 140)

Ekonomiye "devletin müdahalesi makro-ekonomik düzeyde tutulmuş sosyal alan ve altyapı dışında yatırımlar özel sektöre bırakılmıştır. ....döviz ve kambiyo isimlerindeki kısıtlamalar giderilmiş, uyuşturucu maddeler, silah gibi birkaç madde dışında ithalat kısıtlamaları tamamen kaldırılmıştır. İhracat formaliteleri asgariye indirilmiştir. Bir yandan iç talep istikrar tedbirleri sayesinde sınırlandırılmış, öte yandan gerçekçi kur uygulamasıyla ihracatın artışı ve dış ticaret dengesinde iyileşme sağlanmıştır." (Özal, 1989 : 156)

Günümüzde dünyasında ekonomi ile siyaset birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Ülkemizde 1980 öncesi siyasi istikrarsızlıklar doğrudan ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Olumsuz etkilenen ekonomi, dış dünya ile bütünleşmesini sağlayamadığı gibi, ülke olarak dış yatırımcılar için güven vermeyen bir görüntü ortaya çıkarmıştır.

Özal, bu görünümü zayıflatmak, dış yatırımcılara güven vermek, ülkeyi yatırımcılara cazip hale getirmek için icraatlar gerçekleştirilmiştir. Bunların bazen de Türk Parasını Koruma Kanununu kaldırılmış, döviz ve faiz serbest bırakılmış ihracat ve ithalat serbest hale getirilmiş ve ithalatta korumacılık kaldırılıp serbest bırakılmış, büyük oranda liberal politikalar izlenmiştir.

Böylece, "Türk ekonomisinin tabuları, ayak bağıları birer birer ortadan kaldırılmaya başlanmıştır. Artık ithal ikamesi iddiasıyla güdük sanayicilerle iktifa edilmeyecek, Türk Parasını Koruma iddiasıyla döviz kaçakçılığına yol açılmayacak, her çeşit tekelleşmeler ve yanlışlıklarıyla ekonominin önü tıkanmayacaktır."(Özal, 1984: 28)

Böylece "...serbest bir ekonomik sistem içerisinde müteşebbislerin hareketleri devlet tarafından müdahale edilmediği takdirde para, kredi ve faiz sistemler serbestçe meydana geldiği takdirde en iyi tesisler, en verimli tesisler kurulur."(Özal, 1989 :74) Devlet şimdiye kadar ekonomik alanda tüm yatırımları yapması, yaptığı yatırımların başarılı olmayışı, ekonomik gelişmeyi sekteye uğratmıştır.

Özal, "Türkiye'nin artık devlet eliyle değil, millet gücüyle"(Özal, 1987 : 723) gelişmesini tamamlayacağına inanmaktadır. Ekonomik gelişmeyi sağlamak için, ekonomik kararların devlet tarafından değil, "ekonomik kararların çoğu piyasa tarafından verilecektir."(Özal, 1987 : 725)

Piyasa ekonomisini doğal ortam içerisinde gelişmesi, devletin sadece bu gelişmeleri yakından izleyerek hakem rolünü üstlenmesi gerekir. Piyasa ekonomisinin istikrarlı bir şekilde çalışması için, devletin görevi güvenliği sağlamaktır. Yasalarla güvence ortamı sağlanmadığı sürece, piyasa ekonomisinin gerçekleşmesi ve düzenli olarak işlemesi mümkün değildir.

Özal, "Türkiye, liberal piyasa ekonomisine geç girdi. İki yüzyıl batılılaşma reformu olarak her şeyi yaptık, ama batının üstünlüğünün liberal ekonomiden geldiğini anlayamadık. 1980'e kadar ekonomimiz içi dönük, müdahaleci ve ithal ikameci niteliğini muhafaza etti. Müteşebbislere, piyasa ve piyasa güçlerinin işbirliğine kuşkuyla baktık. Savunmacı refleksle, ithalata karşı kendimizi koruduk ve ihracatı artırmaktan karşı kendimizi koruduk ve ihracattan kaçındık. Bu nedenlerle, kamu sektörü aşırı güçlendi; merkezi planlama büyük ölçüde piyasanın yerine geçti. Fiyat; kambiyo ve dış ticaret kontrolleriyle sübvansiyonlar kaynak tahsisini temelden çarptılar."(Özal, 1988: 180- 109)

Piyasa ekonomisinin oluşması bir süreçtir. Bu süreç işlerken sabırlı olunması şarttır. Uygulamanın başlatılmasıyla hemen sonuçlarının beklenmesi büyük gaflettir. Özal, kararlılıkla ve cesaretle piyasa ekonomisini uygulamaktan vazgeçmemiştir.

"Türkiye, serbest bir ekonomik sistemde yürümelidir. Sıkıntılar olacaktır. Değişiklik kolay değildir. Değişiklik yapıldıkça tabi bunun karşısında insanlar da olacaktır."(Özal,1989 : 278)

Özal, Türkiye'deki sosyal yapının istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi, sosyal tabakalar arasındaki zıtlaşmayı en aza indirmek, ekonomik ve sosyal istikrarın sağlanması için "Orta direk" kavramını ekonomimize kazandırmıştır.

Ekonomik gelişmeyi sekteye uğratan "yasakçı, engelleyici ve korumacı iktisadi politikalarla ekonomimiz kurtarılmaktadır."(Özal, 1984 : 13) Devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmaya çalışılması sonucu, düzenleyici rolü ön plana çıkarılmıştır. Piyasa ekonomisinin oluşturulması için gerekli altyapı hazırlanmıştır.

Piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla birlikte sübvansiyonlar belirli ölçülerde azaltılması, ihracatın artırılması için, "dış ticareti ve kambiyo rejimini libere ettik. Gerçek kur ve pozitif faiz uygulamasını benimsedik."(Özal, 1988 : 72)

"Faizlerin serbest bırakılması, hisse senetleri piyasasının mevcudiyeti belki tasarrufları bu tarafa doğru kaydıracak ve ekonomi daha çok kendi kendine tabi kanunları içerisinde dengeye gelecektir."(Özal, 1989 : 277)

Özal, "1980'li yıllara tıkanmış bir ekonomiye ve tırmanan enflasyon "(Ulugay, 1989 : 27-28)'u belirli oranda dizginlemeyi başarmıştır.

Enflasyon en fazla sabit gelirli insanları olumsuz etkilemektedir. Enflasyonun yüksek olması bu insanların günden güne fakirleştiğini, zenginlerin ise haksız bir şekilde varlıklarına varlık kattıkları görülmektedir.

Türkiye'de enflasyonun yüksek olması, rant ekonomisini ortaya çıkarmıştır. Rant ekonomisinin ortaya çıkması, yatırımları azaltmış, bu ekonomi dışında kalanları sürekli fakirleştirmiştir.

24 Ocak 1980 kararlarının temel açılarından birisi, enflasyonu belirli oranlarda aşağıya çekmektir. Ama bu hedefler gerçekleştirilememiştir. Çünkü, enflasyona sebep olan faktörler ortadan kaldırılamamıştır. KİT açıklarının devlet bütçesi tarafından karşılanmaya devam edilmesi, istenilen oranda özelleştirmenin yapılmadığını göstermektedir. Enflasyon göz ardı edilerek yatırımların yapılması, enflasyonu yükseltmiştir.

Yıllara göre Özal, dönemi enflasyon oranları tablo 10'da gösterildiği gibidir.

Tablo :10.

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Enflasyon Oranı(%)	107	36,8	27,0	30,5	50,3	43,2	29,6	32,0	70,5	63,9

Kaynak: (Parasız, 1998 :186)

1980 yılında enflasyon %107 olarak gerçekleşmesi 1983 yılına kadar oran olarak bir azalma görülmektedir. Enflasyon oranı 1983 yılında %30 olup, sonraki yıllar yine bir yükselme göstermiştir. 1984 yılında %50.3, 1985 yılında %43.2, 1986 yılında %29.6, 1987 yılında %32.0, 1988 yılında %70.5 iken 1989 yılında ise %63.9 olarak gerçekleşmiştir.

Özal'ın ekonomik politikasının hedefi, ekonomide devletin ağırlığını azaltmak piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Bu amaçla, Özal'ın ekonomiye yaptığı en önemli değişimlerden bir tanesi yatırım politikasını değiştirmesi olmuştur. Devletin esas olarak altyapı yatırımlarını yapması ve sanayi ve hizmet sektörlerinde yatırım yapmaması esas alınmıştır. Sanayi ve hizmet sektörlerinde getirilen teşvik sistemiyle yerli ve yabancı özel sektörün yatırım yapması öngörülmüştür.

Böylece "...serbest bir ekonomik sistem içerisinde müteşebbislerin hareketleri devlet tarafından müdahale edilmediği takdirde para, kredi ve faiz sistemler serbestçe meydana geldiği takdirde en iyi tesisler, en verimli tesisler kurulur."(Özal,1989:74) Devlet

şimdiye kadar ekonomik alanda tüm yatırımları yapması, yaptığı yatırımların başarılı olmayışı, ekonomik gelişmeyi sekteye uğratmıştır.

Özal, "Türkiye'nin artık devlet eliyle değil, millet gücüyle gerçekleşebileceğini, (Özal,1987:723) ekonomik kararların devlet tarafından değil, "ekonomik kararların çoğu piyasa tarafından verilecektir."(Özal, 1987:725)

"Piyasaya dayalı, rekabete açık, en ileri teknolojileri ve yönetim biçimlerini alan ve uygulayan; korumacılığı sıfırlamış bir ekonomi politikası Türkiye'nin seçeneksiz ihtiyacıdır." (Özal, 1993 : 185) Ülkemizde yıllardır bir türlü yapılamayan, korumacılık kaldırılmıştır. Ülke ekonomisine büyük katkısı olan, sınır ticaretini yasal duruma getirmiştir. Sınır bölgelerinde serbest ticaret merkezlerinin kurulmasını gerçekleştirmiştir. Ekonomide korumacılığa şiddetle karşı çıkma cesaretini göstermiştir.

Korku ve kuşku ile ekonominin yönetilemeyeceği inancını taşımaktadır. "Serbest bir ekonomik sistem meydana gelinceye kadar, değişen Türkiye'de muhtelif problemler de olacaktır. Ama biz bu problemleri büyütüp, sanki bütün mesele buymuş gibi davranırsak, yanlışlar yaparız."Şunu da tıkayalım, bunu da tıkayalım, şu yanlış da olmasın, bu da olmasın" gibi sözler sistemi çalışamaz hale getiririz."(Özal, 1993 : 21) Bu ikilem içinde bulunmalı, piyasa ekonomisinin oluşmasını engellemekle kalmayıp, kapalı, devletçi bir ekonominin düzenli bir şekilde yürütülmesini sekteye uğratabilir. Özal'ın tek düşüncesi "Ekonomiyi devlet denetiminden çıkartıp Pazar ekonomisi durumuna getirmek"(Özal, 1989 : 246)tir.

"Uyguladığımız ekonomik politikaların tutarlı ve gerçekçi olması kadar devamlı olmasında da zaruret vardır. Bir ekonomik yapıdaki en büyük sıkıntı, izlenen ekonomik politikadaki kararsızlıktır. Hangi hedefe hangi ölçüde ve ne gibi vasıtalar kullanarak varılacağı yolunda alınmış kararların sonuçları beklemeden, bir müddet uygulandıktan sonra değiştirilmesi, ülkenin kaynak ve zaman israfına yol açacağız gibi, tepedeki kararsızlığı, iktisadi hayatın tamamına yansıtır ve ciddi bir güvensizlik ortamı meydana getirir. Geçirdiğimiz acı ve büyük tecrübeler ekonomik politikalarımızda devamlılık özelliği olmasında kaynaklanmaktadır." (Özal,1989:314)

Ekonomik politikaların, tereddüt etmeden, korkmadan kesintisiz olarak uygulanması sonucu, Özal, "Bugün, ekonomimizde gerçekleştirilen yapısal değişikliklerle 1980 öncesinin her on yılda bir ekonomik bunalım-sosyal ve siyasal çalkantı-askeri müdahale şeklinde tekerrür eden olaylar zincirini, kronik ödemeler dengesi darboğazını aşarak kırmış bulunuyoruz. Özlemine çektiğimiz siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'nin uluslararası finans çevrelerinde güvenirliliği şimdiye kadar ölçüde artmıştır." (Özal,1989:143)

Piyasa ekonomisini gerçekleştirmek ve dış dünya ile bütünleşme çabaları içinde yabancı sermaye mevzuatından değişiklik yapılarak, bürokratik engeller kaldırılarak serbestlik getirilmiştir.

Böylece "Türkiye, 1980'nin başından itibaren, ithal ikameci ve müdahaleci bir ekonomiden, dışa açık, ihracata dayalı bir piyasa ekonomisine başlamıştır. Ortaklık anlaşmalarına göre, 1986'ya kadar tedricen tasfiyesi öngörülen ithalat depoziteleri ve miktar kısıtlamaları hemen kaldırılmış, dış ticarete geniş bir liberalizasyona gidilmiştir." (Özal,1988:140)

Yasal düzenlemelerin yapılmasıyla, öncelikle ekonomik problemlerden kurtulmanın yolları aranmıştır. Özal, ekonomik problemlerden "kurtulmanın yolunu fertlerde olduğunu biliyorduk ve zincirlerinden kurtardık. Bu amaçla eskiden yapılanların tam tersini yaptık. Piyasa güçlerini serbest bırakarak, nispi fiyatları saptamalarına imkan verdik. Gerçekçi, döviz kurları, müspet faiz hadleri saptadık. Dış ticaret ve kambiyo rejimlerini büyük ölçüde liberalize ettik." (Özal, 1989 :147) Ekonomik alanda yasadışı ve korumacılık anlayışının ağırlıkta olması sonucu, fiyat kontrolleri faiz ve döviz kurların baskı altında hakim devam etmesi, merkezi planlı ekonomik sistemin yürütülme çabaları, uluslararası ekonomik gelişmelere ve değişikliklere ayak uyduracak esnekliğe sahip olamayışdır. Bu uygulamalar sonucunda Türkiye'nin uluslararası platformlarda arka planda kalarak, etkili bir gücü yakalayamamıştır.

Özal, Türk ekonomisinin istikrara ulaşması, dünya ekonomileriyle entegre olabilmesi için, öncelikle ekonomiye "devletin müdahalesi makro-ekonomik düzeyde tutulmuş sosyal ve altyapı dışında yatırımlar özel sektöre bırakılmıştır. Fiyat kontrolleri kaldı.

Süspansiyonlar azaltılmıştır. Dış ticarete geniş bir liberalizasyona gidilmiştir. Döviz ve kambiyo isimlerindeki kısıtlamalar giderilmiş, uyuşturucu maddeler, silah gibi birkaç madde dışında ithalat kısıtlamaları tamamen kaldırılmıştır. İhracat formaliteleri asgariye indirilmiştir. Bir yandan iç talep istikrar tedbirleri sayesinde sınırlandırılmıştır. Öte yandan gerçekçi kur uygulamasıyla ihracatın artışı ve dış ticaret dengesinde iyileşme sağlanmıştır.” (Özal,1989:156)

Özal, ülkemizde bürokrasinin fazla olması sebebiyle, ekonomik yatırımları gecikmesinden yakınan Özal, fonların harekete geçirilerek bu olumsuzlukların önüne geçmek için, fonları aktif olarak çalıştırmaya başlamıştır.

Özal, “ fonlar, hem iktisadi hem de sosyal bakımdan çok önemlidir. Türkiye'nin bazı meselelerini bazı meselelerini daha köklü çözümlere kavuşturmak için getirilmiştir. Fon'ların hareket kabiliyeti yüksektir; dinamik bir yapıya sahiptirler. Teşkil edilen fon'ların hepsi de kanunlara dayalıdır. Teşkil edilen fon'ların hepsi de kanunlara dayalıdır ve denetimleri yetili mercilerce yapılmaktadır.” (Özal, 1985 : 22)

Özal'a göre fon sistemi “yeni bir şey değildir. Yıllardır süregelen bir durum. Bizim yaptığımız bunlara işlerlik kazandırmaktır.” (Özal, 1986 :523)

Anavatan iktidarı döneminde en çok bilinen fonlar şunlardır:

Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu: 79-1960 sayılı kanunla kurulup, 83/7508/1983 Bakanlar Kurulu Kararıyla düzenlenmiştir. Akaryakıt satış fiyatlarından kesilen miktarlarla beslenmektedir. Amacı, fiyat istikrarının sağlanması yanında gerekli görüldüğünde ithalat yapılması ön görülmüştür.

Geliştirme ve Destekleme Fonu: 84/8800/1984 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulmuştur. İthalattan yapılan kesintiler gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ülkemizde tarım ve hayvancılığın desteklenmesi ve geliştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Ama daha sonra dış ticaretin desteklenmesi, eğitim, konut, turizm ve mülteci iskanı ve KİT açıklarının finansmanına kadar kullanılmıştır.

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu: 84/8860 sayılı kanunla kurulup bankacılık faaliyetlerinden yapılan kesintiler gelirlerini oluşturmaktadır. Teşvikli yatırımlara yönelik amaçları bulunmaktadır.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu: Savunma sanayiinin desteklenmesi amacıyla kurulmuştur. Alkollü içki ve tekel mamullerinin satışlarından bir bölümü, talih oyunları, silah satış gelirleri, bedelli askerlik gelirleri, akaryakıt tüketim vergisinin bir kısmı ve yıllık bütçe transfer ödeneklerinden kesilen miktarlardan oluşan bir kaynağı vardır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu: 32/94/1986 sayılı kanunla kurulmuştur. TRT reklam gelirleri, trafik para cezaları, diğer fonlardan yapılan aktarmalar, petrol ürünleri satışı ve yıllık bütçe transfer ödeneklerinden meydana gelen bir kaynağa sahiptir. Ülkemizde yardıma muhtaç olan kişilere maddi ve manevi yardımlarını yapmak temel amaçtır.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu: Türk Parasının Kıymeti Koruma Hakkındaki Bakanlar Kurulu kararına Ek, 25/1980 sayılı karar ile kurulmuştur. İhracat ve ithalat işlemleri üzerinden yapılan kesintiler finansman kaynağını oluşturmaktadır. Amacı, ihracatın geliştirilmesi, iç piyasaların düzenlenmesidir.

Kamu Ortaklığı Fonu: 2985/1984 sayılı kanunla kurulmuştur. Akaryakıt Tüketim Vergisinin bir kısmı, gelir ortaklığı senetleri satış hasıla ve hisse senedi satışı hasılatlarından oluşan bir kaynağa sahiptir. Özelleştirme giderleri ek kaynakla kamu yatırımlarının finansmanı ve istihdamı artırıcı yatırımlara finans sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Serbest piyasa ekonomisinin olduğu yerde fon sisteminin yeri olmadığı halde, Özal, hem piyasa ekonomisini hem de fon sistemini birlikte yürütmeye çalışmıştır. Kendisi de fon sisteminin yanlışlığını bildiği halde, bürokratik formalitelerin yoğun olması, yapılacak yatırımların gecikmesini gidermek maksadıyla, geçici olarak fon sistemini uygulanmaya koymuştur. Çoğu fonların kaynağı, kaçak lüks tüketim malların ithalinden aktarılan kaynaklardır. Önceden bu paralar kaçakçıların cebine girmekteydi. İşte bu uygulamayla kaçakçının cebine giren paralar ülkenin altyapı hizmetlerinde kullanılmak üzere, fonlara kaynak sağlanmış oluyordu. Kaynaklarda toplanan paralarla köprü, baraj,

otoyol, telefon ve konut yapımında kullanılarak, bütçeye yük olmadan en kısa sürede bu hizmetler tamamlanmaya başlanması, millete en iyi ve en kısa yoldan hizmetlerin ayağına götürülmesi, liberalizm açısından olumsuz bir uygulamayı millete hizmet verilmesi ön plana çıkarılması nedeniyle, yapılan hatayı hafifletmektedir

3.3. Devlet ve Bürokrasi Anlayışı

3.3.1.Devlet Anlayışı

Tarihi olarak devlet, merkeziyetçi bir yapılanma içerisinde olmuştur. Devletin merkeziyetçi yapılanması sonucunda, devlet her yerde ve her zaman toplumu kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

Özal, devletin her kademesinde görev almış, aldığı tüm görevlerde de başarılı olmuş bir devlet adamıdır. Özal, devletin merkeziyetçi yapısının çağın şartlarına uygun olmadığını çağın şartlarına uygun devlet yapısının ortaya çıkarılmasını dile getirmiştir. Devlet hakkındaki düşüncelerini Haziran 1979 yılında Milliyetçiler Kongresinde bir tebliğ olarak sunmuştur.

Özal, bu tebliğde devlet anlayışını şöyle ifade etmektedir:

- Güçlü devlet memurları çok değildir.
- Güçlü devlet, memurlar az fakat kabiliyetli ve seçkin kimselerden müteşekkil olan devlettir.
- Güçlü devlet harcamaları hak ölçüleri içerisinde fakat hazinesi dolu olan devlettir.
- Devlet bir mabut ve baba değildir.
- Devlet bir itibar müessesesidir.

- Asıl olan, devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır”.

Özal, devletin “kutsal” olmadığını, devletin zenginliği yerine milletin zenginliğini, devlet kademesinde görev alan memur sayısının az olması gerektiğini ve devlet harcamalarındaki israfın önüne geçilmesi gerektiğini ciddi olarak dile getirmiştir.

Özal’ın, bu dönemde devlet hakkındaki düşünceleri sadece bir temenniden ibarettir. Çünkü kendisi bir bürokrattır, bir bürokrat olarak devletin çağın şartlarına uygun “küçültülmüş ve güçlü” bir devletin ortaya çıkarılmasından yana olması, o “küçük ve güçlü” devleti savunurken, dönemin siyasetçilerinin ne böyle düşünceleri ne de ciddi bir çalışma içerisinde olmadıkları görülmektedir. Özal, “Yeni Görüş” bir gün iktidara gelecektir” sözüyle, kendisinin iktidara gelmesini değil “Yeni Görüş” düşüncesinin iktidara geleceğine işaret etmiştir.

Türkiye 1980’li yıllara 12 Eylül müdahalesiyle girmiştir. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle birlikte devlet yönetimi askeriye’nin elindedir. Askeri yönetim tarafından oluşturulan teknokratlar hükümetinde Özal’da yer almıştır. Özal oluşturulan hükümette hem Başbakan Yardımcılığını hem de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığını üstlenmiştir. Özal’ın bu görevi almasıyla hem devleti daha yakından tanınmasına hem de askeri konsey üyeleri ile ilişkilerini sıcak tutmasına, bu dönemde yapmış olduğu faaliyetler onun iktidara yürüyüşünün bir başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Demokrasiye geçişle birlikte Özal’ın Anavatan Partisi siyasette yerini almıştır. Partinin devlet anlayışı, geleneksel partilerden çok farklı görüše sahip olması, liberal temaları dile getirmesi devletin yeniden yapılanması açısından büyük önem taşımaktadır. Anavatan Partisi Programında devlet anlayışı şöyledir;

“Devlet, Başta vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünün korunması olmak üzere, yurdun savunması, emniyet ve asayişin sağlanması, adaletin temini, sosyal ve iktisadi faaliyet ve hizmetlerin en verimli bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla gene millet tarafından kurulu müesseselerden meydana gelir. Devlet millet için vardır. Devletin

millet ile bütünleşmesi esastır. Sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal yapının düzenlemesi ve devletin başlıca görevleri arasındadır. İktisadi faaliyetlerde devlet genel düzenlemesi ve devletin başlıca görevleri arasındadır. İktisadi faaliyetlerde devlet genel olarak bütün millete hitap edecek altyapı mahiyetindeki hizmetlere yönelmelidir. Asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği müessir, sürekli ve verimli bir şekilde yürütülmesidir. Bunun için açık, basit ve kolayca anlaşılır olmalıdır. Devlet ve faziletin hakim kılınması verimin geliştirilmesi hedefimizdir.”

Burada devlete şimdiye kadar verilmemiş bazı fonksiyonlar dile getirilmiştir. Bunların başında adalet, iç ve dış güvenlik ön plana çıkarılmış, artık devletin millet için var olduğu, devletin ekonomiden elini çekmesi gerektiği, devlet yatırımlarının altyapı yatırımlarına yatırım yapması bundan sonra ticaret ve sanayi yatırımlarına girmemesi, artık devletin yönlendirici ve yol gösterici olması gerektiği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ona göre devlet “bir milletin kendi hür iradesiyle kendi yaşama biçimini seçmesi yaşam biçimini kendi iradesiyle zapt-ü rapta olmasıdır.(Özal, 1986:101).

Özal, geleneksel kutsal devlet anlayışına karşı çıkararak “devlet millet için” var olduğunu yüksek sesle dile getirmiştir. Özal “devleti vatandaşın işlerini kolaylaştırıcı, ona destek olucu, onu teşvik edici bir varlık olarak (Özal, 1984;9) olarak görmektedir.

Özal’ın devletin insanlar için bir hizmet aracı olarak görmesi, şimdiye kadar devleti amaç olarak gören kesimleri tarafından eleştiriye uğramıştır. Hatta Özal’ı bu kesim devleti ayağa düşürmekle suçlamıştır. Buna rağmen Özal devleti tartışmaya açarak “kutsal devlet” tabusunu yıkmaya çalışmıştır.

Ona göre devletin görevi; “tanzim edici hak dağıtıcı esas rolüdür. Emniyet asayiş, milli müdafaa ana hizmettir (Özal, 1984:204).

Özal, ayrıca “bireylerin önündeki engelleri kaldırmak” ve “bireylerin önünü açmak” olduğunu ciddi bir şekilde dile getirmiştir.

Özal'ın devlet anlayışının temelini, devleti küçültmek ve güçlü hale getirme oluşturmaktadır. Dünyadaki klasik liberalizmin devlete yüklemiş olduğu asli görevlerin adalet, iç ve dış güvenliği sağlamasını Özal aynen bu düşünceyi kabul etmiş, bu düşüncenin öngörmüş olduğu doğrultuda sınırlı devlet anlayışını benimsemiştir.

Özal, bunları düşünmesine rağmen devletin merkezîyetçi yapısı ve devletçi zihniyetinin güçlü olarak muhalefet etmesi Özal'ın iktidarda güçlü olmasına rağmen devletin asli görevlerini yerine getirebilecek bir ortamı sağlayamamış, ama geleneksel “kutsal devlet” anlayışını zayıflatmıştır.

Özal, devletin, bir iş kapısı olmadığını, müdahaleci olmaktan çıkıp yönlendirici, tanzim edici rolü üstlenerek küçük ve güçlü devlet olmanın gerekliliğine inanmıştır.

3.3.2.Devletin Küçültülmesi

Türkiye’de devletin merkezîyetçi yapılanması, hantal, hizmet veremeyen, büyük ama güçsüz bir devleti ortaya çıkarmıştır. Büyük ama güçsüz olan devlet, siyasi, sosyal ,ekonomik ve kültürel alanlara hükmetmeye çalışmış, her alanda faaliyetlerini sürdürmüştür. Devletin bu faaliyetlerini sürdürebilmesi için müdahaleci yönü ön plana çıkmıştır. Devletin müdahaleci olması birey ve toplumun faaliyet alanlarını sürekli daraltmıştır.

Özal, büyük ama güçsüz devlete karşı bir tavır takınmıştır. İlk defa bu tavrı Haziran 1979 yılında Milliyetler Kongresindeki tebliğinde dile getirmiştir. Özal, burada devletin baba olmadığı, devletin “istihdam kapısı” olmayacağını “küçük ama güçlü devlet” oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

Özal'ın devletin büyük ama güçsüz yapısına karşı tavır alması liberalizm sınırlı (küçük) devlet anlayışına inanmasıdır.

Özal devletin küçültülmesi yönünde kararlı olması devletin faaliyetlerini sınırlayıp, “küçük ama güçlü” devlet yapısını oluşturmaya gayret göstermiştir. Devleti küçültmek devleti zayıflatmak değildir. Aksine küçük ama daha dinamik güçlü bir devletin ortaya çıkmasını sağlamaktır.

Özal, devleti küçültmeyi, daha güçlü bir devletin ortaya çıkarılması taraftardır. Öncelikli olarak devletin küçültülmesi ve güçlü hale getirebilmesi için devletin ekonomik alandaki faaliyetlerini ve müdahaleciliğini en aza indirilmesi gerekir.

Devletin “yalnızca ekonomik sistemin daha etkin dağıtım aracı olmaktan çıkarılması, siyasal yozlaşma v çürümenin önlenmesi açısından da büyük önem taşımaktadır” (Çalık, 1992:186).

Devleti bir yatırımcı olmaktan çıkartıp piyasa ekonomisinin tarafsız bir şekilde işlemlerini ve gerekli güvenliği sağlamasında, hazırlamasında yetkili kılınması gerekir.

“Devlet geniş, büyük bir devlet, her şeye müdahale eden bir devlet değil, devlet, güçlü parası olan, ama her şeye müdahale eden bir devlet değil, yol gösteren ve destekleyen bir devlet olsun” (Özal, 1989:62).

Özal, devleti ekonomik alandan çekip, düzenleyici ve yol gösterici olmasının zamanı geldiğini düşünerek ekonomide devletin rolünün şöyle ifade etmektedir.

“ -Ekonomik kalkınmada devletin esas rolü, tanzim edici ve gelişmeyi teşvik edici olması, fertlerin, kuruluşların ekonomik münasebetlerini düzenleyici, ihtilafların halli, ekonominin rahat çalışmasını için sık sık değişmeyen kaideler koyması ve engellerin kaldırılarak randımanın yükseltilmesidir. Devlet kaideleri koyarken esas olarak makro seviyede olmalı ve detaylara müdahale etmemelidir.

- Devletin ekonomik kalkınmada bir diğer rolü de genel manada bütün millete hizmet veren, esas itibariyle de alt yapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır.

- Devlet sanayi ve ticarete esas prensip olarak girmemelidir. Çok istisnai olarak sanayide geri kalmış bir bölgede ilk hızı verebilmek için girilebilirse de ilk fırsatta bu teşebbüsler millete devredilmelidir.
- Sanayi ve ticarete devletin esas rolü tanzim ve teşvik edici olmasıdır” (Barlas, 1986:208-209).

Özal, devlet sanayi kursun, devlet alınan malları kontrol etsin düşüncesini ortadan kaldırarak devleti küçültmeye çalışmıştır.

Özal, devletin hala hizmet verdiği, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve altyapı hizmetlerinden ülke şartları elverdiği ölçüde devletin bu alanlardan çekilmesini savunmuştur.

Özal, piyasa ekonominin eksiksiz olarak uygulanmasını istemiştir. Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasını, ilk defa özelleştirme uygulamasını 1986 yılında Özelleştirme Kanunu yürürlüğe koyarak, KİT’leri özelleştirme kapsamı içerisine alara fiili uygulamayı başlatmıştır.

Özal’a göre; “KİT’lerin halka açılması ile devletin gelirleri azalmayacak, tam tersine artacaktır. Bu kuruluşlar şu anda gelirlerinden çok daha fazla yatırım yaparak hazine kaynaklarını kullanmaktadırlar. Oysa özelleştirme sonucu yatırım kaynağı piyasadan sağlanacak, üstelik verimliliğin ve üretimin artması sonucu vergi gelirleri de artacaktır.” (Özal, 1987: 724)

KİT’lerin özelleştirilmesiyle ekonomik kararlar piyasa tarafından alınacak sermaye tabana yayılması sağlanacaktır. Bundan sonra devlet bütçesinden KİT açıklarının kapatılması önlenmiş olacaktır. Özelleştirme uygulamasının başlatılmasıyla artık, devletin ekonomideki tek patronluğuna son verilmeye başlanmış oluyordu. Ekonomide devletin patronluğuna son verilmeye başlanması, ekonomide özel teşebbüsün önü açılmış, istediği alanda faaliyet yapma imkanı sağlanmaya başlanmıştır.

Yapılan özelleştirme gelirleri tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo :11.

Özelleştirme Gelirleri		
Yıllara	Bir Dolar	Milyon TL.
1986	1.223	847
1987	711	597
1988	59.000	84.415
1989	186.488	419.958

Kaynak: (Özal, 1988 :390)

1986 yılında 1223 bin dolar, 1987 yılında 711 bin dolar, 1988 yılında 59.000 bin dolar ve 1989 yılında 186.488 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönem özelleştirmenin bir başlangıcı yapılmış,ama kamuya yük olan KİT’lerin tamamı satılamamıştır. Özelleştirme gelirleri günün koşullarına göre düşük olduğu görülmektedir.

Özelleştirmeyele ekonomiyi tabana yaymak, devletin ekonomideki müdahalesi en aza indirmektir. Özelleştirme yapılarak devletin yavaş yavaş küçültülmesi sağlanmıştır.

Ayrıca, ekonomide özel teşebbüsün etkili olabilmesi için, Özal, devletin yatırım politikasını değiştirmiştir. Devletin sanayi ve ticarete girmeyeceğini, artık altyapı hizmetlerine yöneleceğini dile getirmiştir. Böylece ekonomide devlet payının küçültülmesine, özel sektör payının artırılması hedeflenmiştir.

Ekonomide yatırım politikasının değiştirilmesiyle kamu ve özel yatırımlardaki gelişmeler tablo 11’de gösterilmiştir.

Bu değerler içerisinde kamu yatırımlarının oranı tablo 12’de gösterildiği gibidir.

Tablo :12.

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Kamu yatırımları	61.1	64.7	62.3	61.5	58.3	61.4	59.5	54.5	47.6	44.3

Kaynak: DPT,190 :32

Anap'ın iktidar olmasıyla birlikte kamu yatırımlarındaki değişimler yıllar itibariyle, 1980 yılında yüzde % 61.1, 1981 yılında yüzde % 64.7, 1982 yılında yüzde % 62.3, 1983 yılı yüzde %61,5, 1984 yılı yüzde %58.3, 1985 yılı yüzde %61.4, 1986 yılı yüzde %59.5, 1987 yılı yüzde %54.5, 1988 yılında yüzde %47.6, 1989 yılında yüzde %44.3 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde sabit sermaye yatırımları içinde özel yatırımlardaki gelişmeler tablo 13'de gösterildiği gibidir.

Tablo :13.

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Özel Yatırımlar	38.9	35.3	37.7	38.6	41.7	38.6	40.5	45.5	52.4	55.7

Kaynak: DPT, 1990 :32

1980 yılında yüzde %38.9, 1981 yılında yüzde %35.3, 1982 yılında yüzde %37.7 olarak gerçekleşmiştir. Anap'ın ekonomi politikalarının uygulamaya geçmesiyle 1983 yılında yüzde 38.6, 1986 yılında yüzde %40.5, 1987 yılında yüzde %45.5, 1988 yılında yüzde %52.4 ve 1989 yılında yüzde %55.7 olarak gerçekleşmiştir.

Devletin ekonomik alandaki faaliyetlerini sınırlandırılması belirli ölçülerde en aza indirmeye çalışılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen kamu ve özel sektör yatırımlarındaki olumlu yöndeki değişimler, kamu yatırımlarının azalmasına, özel yatırımların artmasına

olarak görülmüştür. Böylece ekonomik alandaki devletin faaliyetleri yavaş yavaş küçülmeye başladığını açıkça göstermektedir.

Ayrıca Özal, ülke yatırımlarında “Yap-İşlet” ve “Yap-İşlet-Devlet” modellerini uygulamaya koyması, yabancı sermayeyi ülke kapılarını sonuna kadar açması sonucunda ekonomi ve hizmet alanlarında devletin dışında özel teşebbüsün yer alması, devletin küçültmesine yönelik uygulamalardır. Yapılan uygulamalar sonucunda devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmış, az da olsa devlet küçültülmüştür.

Ayrıca; Özal, devleti idaresini dinamik ve verimli hale getirmek için 35 olan bakanlık sayısını birkaç bakanlığı birleştirerek 21’e indirmiştir. Bakanlık sayısının azaltılmasıyla hizmetler aksamamış, bilakis hizmetler daha verimli çalışması sağlanmıştır.

Türkiye’de ilk defa kadro reformu yapılmıştır. 8000’in üzerinde olan unvan miktarını 900’e kadar indirilerek devlet küçültülmeye çalışılmıştır.

Özal’ın yapmış olduğu reformlar, Büyükşehir Belediyeleri Hakkında Kanun, Belediye Gelirleri Kanunu, İmar Kanunu ve Gecekondu Kanunu ile merkezi yönetimin yükü hafifletilmiş, ayrıca merkeziyetçi yönetimin gücü kırılmıştır. Böylece devlet imkanlar ölçüsünde küçültülmüştür.

Özal, bürokrasinin azaltılmasını bakanlıkların sayısını düşürmeyle sınırlı tutmuyor. “Devletin vatandaş tarafından daha iyi tanınmasını daha iyi hizmet alabilmesi için sadece bazı bakanlıkların birleştirilip, sayılarının azaltılması meselesi değildir. Türk idaresi başlı başına değişik bir modele oturtulmuştur. Devletin vatandaşa daha iyi hizmet vermesini sağlamak maksadıyla, kamu hizmetlerinin düzenli , süratli, tesirli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürümesini temin edilmesi idari yapıyı dinamikleştirerek ve mümkün olduğu kadar küçülterek israfın önlenmesi ve devlet teşkilatının herke tarafından tanınarak kolayca basit bir yapıya kavuşturulmasıdır” (Özal, 1985:820).

Özal’ın devleti küçültme çabaları; KİT’lerin özelleştirmesi yapılarak bütçe açıklarının devlet bütçesinden temin edilmesine son verilmeye çalışılmış, KİT’lerin imkanlarını

kullanarak güçlü olmaya çalışan bürokrat ve siyasilerin bu tutumlarına son verilmeye başlanmış, artık KİT'lerin devlete yük olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır.

Hem KİT'lerin özelleştirilmesi, hem piyasa ekonomisine geçişle, kamu yatırımlarındaki düşüşün, özel yatırımlardaki artış, ihracat ve ithalatın serbestleştirilmesi ve ekonomideki yatırım politikasındaki yapılan değişikliklerle devletin ekonomik alandaki faaliyeti sınırlandırılarak, devlet küçültülmeye çalışılmıştır.

Kısaca, bürokratik formaliteler kırtasiyecilik en aza indirilerek, bakanlık sayısı 35'ten 21'e indirilmesi, 8000 kadro unvanını 900'e indirilmesi, İmar Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Gecekondu Kanunu ile de devlet yapısındaki olumsuzlukların giderilmeye çalışılması, daha dinamik ve daha az bürokrasi uygulamasına gidilme gayretleri, istendiği gibi olmasa da devlet küçültülmüştür.

3.3.3. Devletin Fonksiyonları:

Tarihsel olarak devlet fonksiyonları sürekli tartışma konusu olmuştur. Her sistem kendi görüşleri doğrultusunda devlete görevler yüklemiştir. Sosyalizm her şeyi devletin kontrolünde olması gerektiğini söylerken, klasik liberalizm ise devletin görevlerinin sınırlı olması gerektiğini vurgulamıştır. Klasik liberalizm, devletin görevlerini, iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet olarak kabul etmiş, devlete verilen görevlerin kanunlar çerçevesinde güvence altına alınması gerektiğini dile getirmiştir.

Türkiye'de devletin merkeziyetçi ve bürokratik bir yapıda olması siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda faaliyet sürdürmüştür. Her alanı kendi kontrolünde tutmaya çalışması, devletin üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirmesini engellemiştir.

1982 Anayasası'nın 5. Maddesinde Devletin amaç ve görevleri şöyledir:

“Türk Ulusunun bağımsızlığının, bütünlüğünün, Cumhuriyetin ve demokrasinin korunması yanında; kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması,

kişinin temel hak ve özgürlüklerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlayan engellerin kaldırılması, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulların hazırlanması devletin temel amaç ve görevleri arasındadır.”

Devlet yıllarca ekonomide hem üretim yapmış hem de fiyatları kontrol etmiş ama, her ikisini de başarılı olarak yürütememiştir. Ayrıca devlet ekonomik alanda yatırım yaparak ekonomiye müdahale etmiştir. Devlet özel teşebbüsün ekonomide güçlü bir şekilde faaliyet göstermesine izin vermemiştir.

Özal, devletin küçültülmesini her alanda faaliyet yürütmemesini dile getirerek, devletin ekonomideki yerini şöyle ifade etmektedir.

- “Ekonomik kalkınmada devletin esas rolü, tanzim edici ve gelişmeyi teşvik edici olması, fertlerin, kuruluşların ekonomik münasebetlerini düzenleyici, ihtilafların halli, ekonominin rahat çalışmasını için sık sık değişmeyen kaideler koyması ve engellerin kaldırılarak randımanın yükseltilmesidir. Devlet kaideleri koyarken esas olarak makro seviyede olmalı ve detaylara müdahale etmemelidir.
- Devletin ekonomik kalkınmada bir diğer rolü de genel manada bütün millete hizmet veren, esas itibariyle de alt yapı mahiyetindeki işlerin yapılmasıdır.
- Devlet sanayi ve ticarete esas prensip olarak girmemelidir. Çok istisnai olarak sanayide geri kalmış bir bölgede ilk hızı verebilmek için girilebilirse de ilk fırsatta bu teşebbüsler millete devredilmelidir.
- Sanayi ve ticarete devletin esas rolü tanzim ve teşvik edici olmasıdır” (Barlas, 1986:208-209).

Özal, klasik liberalizmin devlete vermiş olduğu görevleri benimsemiştir. Devletin küçültülmesini ve güçlü hale getirilmesini savunmuştur. Ona göre devletin görevi, ”tanzim edici hak dağıtıcı esas rolüdür. Emniyet, asayiş, mili müdafaa ana hizmetidir.”(Özal,1984 :204)

Özal, devletin sanayi ve ticarete girmemesini ve ekonomide özel teşebbüse yardımcı ve yönlendirici görevi üstlenmesini dile getirmiştir. Ekonomide devletin yatırım yapmamasını, şayet yatırım yapması gerekiyorsa, altyapı yatırımlarını yapması gerektiğini dile getirmiştir.

Özal, devletin güçlü olmasını istemektedir. Devletin güçlü olabilmesi için asli görevlerini en iyi şekilde yerine getirmesi gerekir. Devletin yetkileri çoğaldıkça asli görevlerini yerine getiremez. Aslında devletin yetkileri azaldıkça devlet daha iyi hizmet verme imkanına kavuşur. Yetkilerin azalması devlet idaresini dinamik bir yapıya kavuşturur.

3.3.4. Kutsal Devlet Anlayışından Uzaklaşma:

Devlet, tarihsel süreç içerisinde merkezi otoriter yapısını koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Devlet hiçbir zaman bu yapısını kaybetmek istememiştir, aksine Tanzimat'ta, Meşrutiyet ve Cumhuriyetle merkezi gücünü koruduğu gibi, ceberrut ve müdahaleci yönünü daha da öne çıkmıştır.

1982 Anayasası'nın ikinci maddesinde devlete kutsallık verilmiştir. İkinci maddeye göre devlet, “ Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” hükmü ihtiva etmektedir.

Devlet “Türk, vatan ve milletin bütünlüğüne ve kutsal Türk devletinin varlığı” (Kuzu, 1995 :21) ve “ Kutsal Türk Devleti”(Kuzu, 1995 :21) olarak 1982 Anayasasında olarak kabul edilmesi devleti kutsallaştırmıştır.

1982 Anayasasında devlet, bir amaç haline getirilmiş olup, birey ve topluma hizmet aracı olmaktan çıkarılmıştır. Böylece “birey için devlet” değil, “devlet için birey” anlayışı hakim kılınmıştır. Böylece milletin devlete ait olduğu düşüncesinin hakim görüş olması devleti kutsallaştırmıştır.

Yıllardır devlet, toplum üzerinde vesayetini kurmuş, toplumsal alanın her sahasını kontrol etmeye çalışmıştır. Türkiye’de “devlet, kontrolü dışındaki her alana devletin ve milletin bütünlüğü ve muasırlaşmak açısından müdahil olagelmıştır.” (Durgun, 1997 : 221) Devlet, milletin kendisi için var olduğunu düşünerek sürekli toplumdan istek ve talepleri olmuştur. Toplumun istek ve taleplerine kulak vermemiş, taleplerin ülke menfaatini zedeleyici olarak algılanması, bunu sebep göstererek kendisine ulaşan talepleri geri çevirmiştir. Böylece devlet millete “sen adam olmazsın, ben seni adam ederim” düşüncesi doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.

Millet devletin yaptıklarından hiçbir zaman hesap soramamıştır. Çünkü kutsal olanın doğası gereği sorgulamak mümkün değildir. Millet için devlet kutsaldır, yaptıklarından dolayı hesap sorulmaz. Onlar için devletin yapmış olduğu faaliyetler doğrudur. Bu anlayış yıllardır devletin “hikmetinden sual olunmaz” düşüncesi doğrultusunda hareket edilmesini sağlamıştır. Türkiye’de devletin kutsal görülmesi sonucunda, bireyin önemi azalmıştır. Birey devletin istek ve talepleri doğrultusunda kendisinin şekillendirilmesine razı olmuştur. Aslında devletin birey ve toplumu şekillendirme gibi bir fonksiyonu yoktur. Devlet bu yetkiyi toplum iradesinden değil, toplumun üstünde bir anlayıştan almaktadır.

Hala Türkiye’de “... bürokratik merkezîyetçi geleneğiyle devleti toplumun üzerinde gören ve buna bağlı olarak demokratikliği şekliyetçilikten kurtulamayan bir siyasal toplum yapılanması ve süreci bugün hala ağırlığını koruduğu” (Karaman, 1997 : 208) görülmektedir.

Özal, geleneksel “kutsal” devlet anlayışına ve merkezîyetçi bürokratik yapısını eleştirmiştir. Devletin amaç değil, insanlara hizmet etmek için bir araç olduğunu söylemiştir. Özal’ın, geleneksel ve kutsal devleti tartışmaya açması, devleti kutsallıktan çıkarmış, böylece bir tabuyu yıkmıştır.

Özal, devleti kutsal olmaktan çıkarmak için öncelikle devletin asli görevlerini yapmasını gerektiğini söylemesi, devletin ekonomideki müdahalesinin en aza indirilmesi, adalet ve asayîşi sağlması gerektiğini vurgulamıştır.

Özal, “seçilmişlerin atanmışlara önceliği”ni dile getirerek devletin bürokratik yapısını değiştirmeye, bürokratların gücünü sınırlamaya çalışmıştır. Bu gücün sınırlanması için devlet gücünün kullanılması, bürokratik yapıyı değiştirmeye yeterli olmamıştır.

3.3.5. Vatandaşı Esas Alan Devlet:

Türkiye’de devletin merkezi otoriter yapısı içerisinde güçlü bir bürokrasi vardır. Yıllarca devlet kendi yapısını esas alarak toplumu kontrol ederek tahakkümü altına almaya çalışmıştır. Devlet sürekli kendi istek ve talepleri doğrultusunda yaptırım uygulamıştır. Toplumdan gelen istek ve taleplerin arka plana itmesi devletin toplumu esas almadığı görülmektedir.

Devlet, vatandaşa şüpheyile bakıp, vatandaşa güven duymamıştır. Böylece vatandaş devlete istek ve taleplerini ulaştıramamıştır. Özal ise; “Devletin vatandaşı ile ilişkilerinde itimat esastır” düşüncesini esas almıştır. Şimdiye kadar, “millet devlete ait” olduğu düşüncesi yıllarca bu yönde uygulamalar yapılmıştır. Özal ise, anlayışa karşı tavır alarak, “devlet millet içindir” anlayışını hakim kılmaya çalışmıştır.

Özal, vatandaşı esas almaya çalışmıştır. Devletten çok vatandaşın yanında olmaya çalışmıştır. Vatandaşa karşı cephe alarak, devlet zırhını vatandaşa karşı kullanmamıştır.

Özal, bürokrasideki “bu gün git yarın gel” anlayışını kaldırmaya çalışmıştır. Bürokratların vatandaşa keyfi tutumlarına karşı çıkarak, bürokrasiyi sadeleştirmeye çalışmıştır.

Özal, artık “devlet kapısı vatandaş için korkulu, ürkeklikle başvurulacak bir duvar değil, rahatlıkla, güvenli girilen bir yer olmalıdır” (Özal, 1983:42). Bu anlayışın hayata geçirilmesi için “devlet hizmetlerinin aşırı formaliteler ve teferruat keşmekeşinden kurtarılması zorunludur” (Özal, 1983:41).

Özal, bürokrasideki formaliteleri en aza indirmeye çalışmıştır. Verilen bilgiyi doğru kabul edilerek vatandaşın devletten almış oldukları hizmetleri hızlandırmaya çalışmıştır. Vatandaşın ehliyet, pasaport ve evlenme işlerinde formalitelerin çoğu kaldırılmıştır. Özal, “Devleti, vatandaşın işlerini kolaylaştırıcı, ona destek olucu onu teşvik edici bir varlık görüyoruz” (Özal, 1984: 9).

Bürokratik uygulamaların katı bir tutum içerisinde olması vatandaş-devlet arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Özal, devlet vatandaş arasındaki olumsuzlukları gidermek için, vatandaşa güvenmeyi ilke olarak kabul etmiştir.

Özal, devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir.

Özal, “devletin gücü ile milletin gücünü birleştirmeli ve bütünleştirmeliyiz. Ne milletsiz bir devlet ve ne de devletsiz bir millet tasavvur olunamaz. Etle turnak gibi birbirinden ayrı düşünilemeyen iki asli unsurun, iktisadi faaliyetlerde de birbirini tamamlamaları, teşvik etmeleri, ahenk içerisinde bir arada bulunmaları sağlanmalı ve milletin teşebbüs gücünün bütünüyle ortaya çıkarılması temin edilmelidir. (Barlas, 1996:240).

Devletin her şeyi kontrol etmesine gerek olmadığı bireyin önünü açarak, ona yardımcı ve yönlendirici olması gerektiğini gerçekleştirmeye çalışılmıştır.

3.3.6.Bürokrasi Anlayışındaki Değişme:

Devletin olduğu yerde bürokrasi olmak zorundadır. Bürokrasi işleri yavaşlatan değil, işleri kolaylaştıran bir yapıda olması gerekir. Türkiye’de devlet yapısının merkeziyetçi olması, bürokrasinin güçlü ve işleri yavaşlatan bir yapının olduğu görülmektedir.

Türkiye’de “Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden başlayarak zaman zaman mevzuatta yapılan değişiklikler ile bürokrasi de genişlemiş ve Devlet ile vatandaşın münasebetleri gittikçe daha girift hale gelmiştir. Bu durumu düzeltmek için, muhtelif zamanlardaki kalıcı ve tesirli sonuçlar alınamamıştır” (Özal,1984:133) Devlet-vatandaş

arasındaki ilişkilerin olumlu bir şekilde gelişmemesi, devletin vatandaşına karşı takınmış olduğu tavırdan kaynaklanmaktadır.

Özal, Osmanlıdan beri süregelen güçlü ve işlemeyen bürokrasiyi, çağın şartlarına uyum sağlayabilen dinamik bir yapıya kavuşturmak amacındadır. “Şimdiye kadar bürokrasiyi artıran önemli sebeplerden birisi hep şüphecilik zihniyeti...” (Özal, 1985:836-837) olmuştur.

Özal, bürokraside oluşmuş şüpheciliği ortadan kaldırmak, şüpheciliğin yerini, güven ve itimada bırakılmasını sağlamaya çalışmıştır. Bürokrasideki katı tutumun, daha yumuşak bir bürokrasiye bırakması için gayretleri olmuştur.

Özal, biz toplum olarak yıllardır “bürokrasiye “mevzuat hazretleri demişiz. Vatandaş ile Devlet arasındaki ilişkileri tanzim eden, tanzim etmesi gereken kaidelerin gündelik hayata, günün gerçeklerine, giderek, insan aklı- mantığının ters düşen taraflarını bu deyimle ifade etmişiz. Ta Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalmış, gelişen, kalkınan Türkiye gerçeklerinin gerisinde kalmış bir mevzuat ile modern, çağdaş bir toplum olmanın imkanı var mıdır? Bürokrasi ile mücadele prensibimiz, elbette ki vatandaş ile Devlet arasındaki işleri düzenleyen mevzuatı, bir anda, toptan ortadan kaldırmak değildir. Bizim mücadelemiz de, prensibimiz de mevzuatı “hazret” olmaktan çıkarmaktadır” (Özal, 1986:52).

Özal, bürokrasiden en fazla verimi almak ve bürokrasiye güven duygusunun en üst düzeyde ortaya çıkarmanın gayreti içerisinde olmuştur. Özal, bürokraside kırtasiyecilik ve formalitelerden kurtulabilmek için “çıkardığımız toplam 50 civarındaki kanun hükmünde kararname ile devlet teşkilatını, belli bir felsefe ve organizasyonu olan köklü bir yapıya kavuşturduk.

Yapılan idari reformla, basit, dinamik ve rasyonel bir teşkilat yapısı öngörülmüştür. Kamu yönetiminde değişik ünitelerde aynı gayeyle yürütülen hizmetler tek hizmet merciinde toplanmış, görev, yetki ve sorumluklar açık ve net bir şekilde ortaya

konulmuştur. Koordinasyon ihtiyacı asgariye indirilmiş ve hiyerarşik kademeler yarı yarıya azaltılmıştır” (Özal, 1984:10)

Özal’ın bürokrasiye karşı olması, bürokratik yapının değiştirilmesi yönünde icraatlar yapmıştır. İlk icraatı “önceki dönemlerde 35’e kadar yükselen bakanlı sayısını 21’e indirmiştir” (Özal,1984:16).

Bakanlık sayısının düşürülmesiyle Türkiye’de hizmetler aksamamış, aksine birçok formaliteler ortadan kalkıp, daha sistemli ve faydalı hizmetlerin verildiği ortaya çıkmıştır.

Özal, bürokrasinin azaltılması, devletin kamu hizmetlerini daha etkin çalışması için uygulanan ve uygulamaya devam edilecek tedbirleri 25 Aralık 1987 hükümet programında şöyle ifade edilmiştir.

“Devletin vatandaş ile ilişkilerinde itimat esastır.

Bürokratik işlemleri kısa zamanda asgariye indirmek maksadıyla genel bir yetki kanunu çıkarılmıştır. Bürokratik işlemlerin en fazla ve en gereksiz olduğu alanlarda başlamak üzere ilgili kanun, tüzük, kararname, yönetmelik ve tebliğlerde gerekli değişiklikler yapılmaktadır.

Devlet idaresi yetki ve sorumluluğun ahenkli bir şekilde paylaşıldığı bir karar ve uygulama sistemi içerisinde başarılı olabilir. Kararların en üst noktalarında teşekkül ettiği bir sevk idare sisteminin etkili ve verimli olması düşünülemez. Bu itibarla Bakanlar Kurulu kararların doğrudan hükümet sorumluluğunu gerektiren hallere inhisar ettirilerek, sadece ilgili ve sorumlu bakanlar ile Başbakanın imzalayacağı ikili veya üçlü karar mekanizması geliştirilecektir. Bakan onayı asgariye indirilerek, konuları önemine göre müsteşar, genel müdür, daire başkanı ve diğer seviyelerde sonuçlandırılmasını dağlamak üzere yetki ve sorumluluklar yeniden tespit edilecek, taşra kuruluşların yetkileri arttırılacaktır.

Son dört yılda nüfus işlemi, adalet, milli, emniyet, milli eğitim, vergi idaresi ve daha pek çok kamu kurumu bilgisayara geçmiştir. Bunun sonucu işlemler hızlanmış, bekleme süreleri tamamen kalkmış veya büyük ölçüde azalmıştır.

Ehliyet, pasaport, nüfus dahil çok çeşitli alanlarda bürokratik işlemler, formaliteler basitleştirilmiştir.

Bürokrasi, kırtasiyecilik ve formalitelerle mücadele programına devam edilecek”tir.

Türkiye’de bürokrasi formalitelerin çokluğu nedeniyle hizmetlerin aksadığını, vatandaşa kolaylık sağlanması gerekirken, aksine vatandaşın işlerini zorlaştırmıştır.

Özal’ın “bürokrasiyi yok etme arayışında radikal bir tedbir alarak çok sayıda formalite basitleştirildi veya kaldırıldı”(Uras, 1993:56).

Vatandaşların yıllardır bürokrasiden hizmet alamadığı “ehliyet işlemleri azaltılmıştır. Nüfus işlemleri de basitleştirilmiş çocuklarımız okullara kayıtları sırasında istenen evrak sayısı büyük ölçüde azalmış, işçi ve memurların emeklilik işlemleri, zirai krediler ile esnaf ve sanatkarlar kredilerin muameleleri basitleştirilmiştir. Yatırım ve teşvik muameleleri büyük ölçüde kolaylaştırılmış, tohum ve aşı ithalatı basitleştirilmiş televizyon ve radyo ruhsatı kaldırılmıştır” (Özal 1984:17-18).

Böylece vatandaş bürokrasiden alamadığı hizmetleri almaya başlaması, bürokraside “bu gün git yarın gel” düşüncesi ortadan kaldırılmıştır. Bürokrasi işleri engelleyen, yavaşlatan değil, vatandaşların işini kolaylaştıran bir yapıya kavuşturulmuştur. “Devlet kapısı vatandaş için korkulu, ürkeklikle başvurulacak bir duvar değil, rahatlıkla, güvenli girilen bir yar olmalıdır” (Özal, 1983:42). Bu anlayışın hayata geçirilmesi için “devlet hizmetlerinin aşırı formaliteler ve teferruat keşmekeşinden kurtarılması zorunludur” (Özal, 1983:41).

Türk Parası Kıymetini Koruma hakkında 1567 Sayılı Kanun 3196 ve 3521 Sayılı Kanunlarda tadil edilmiştir.

20.02.1930 tarihli 1567 Sayılı Kanun 3 ve 4 maddelerine değiştirilip, bir Ek bir de Geçici madde eklenmiştir.

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile Kanuna yapılan ekler ve değişiklikler şoyledir;

-1983 tarih ve 83/7541 Sayılı Karar eki 28 Sayılı karar değiştirilip, Türkiye’de insanların döviz bulundurmaları serbest bırakılmıştır.

-1984 tarih ve 85/9323 Sayılı Karar eki, 30 Sayılı Karar ile, liberal kambiyo politikası uygulamak amacıyla 28 sayılı karar yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra 30 Sayılı Kararın hükümlerindeki değişiklikler şoyle sıralanmaktadır;

-1985 tarih ve 85/9323 Sayılı karar eki 31 Sayılı Karar ile yatırımların döviz kazandırıcı faaliyetlerin finansmanı için hükümet ve banka aracılığıyla, dış kaynaklardan sağlanan kredilerin banklar ve kullanılan kişiler açısından bir maliyet unsuru haline getirmek için Merkez Bankası kontrolünde bir fon kurulması öngörülmüştür.

-1986 tarih ve 86/11125 karar ile dövize ilişkin bankaların dışında döviz büroları tarafından yapılmasına imkan verilmiştir.

-1987 tarih ve 87/11694 Sayılı Karar ile Türkiye’deki kişilerin bankalar aracılığı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetine serbestçe Türk Lirası gönderebilme imkanı sağlamıştır.

-1988 tarih ve 88/12564 Sayılı karar ile ihracatlara kazandırdıkları dövizlerinin serbestçe kullanma imkanı getirilmiştir.

-1988 tarih ve 88/13135 sayılı karar ile döviz işlemlerinin Merkez Bankası, Bankalar ve Bakanlıkça tespit edilen kurallar çerçevesinde faaliyette bulunmak üzere tayin edilmiş olan kurumlar ve özel finans kurumlarınca yapılmasına imkan sağlanmıştır. Merkez Bankası bünyesinde döviz –efektif ve altın borsaları kurulmaya başlanmıştır.

-1989 tarih ve 89/14391 Sayılı Karar eki 32 Sayılı Karar ortadan kaldırılarak , kambiyo mevzuatı serbest hale getirilmiştir. Türk parasının konvertibiliteye geçişinin altyapısı hazırlanmıştır.

Yapılan uygulamalar sonucunda bürokraside bazı formaliteler ve kırtasiyecilik kaldırılarak, bürokraside zihniyet değişimi sağlanmıştır.

Özal, bürokrasideki değişimi yine devlet gücüyle yapmaya çalışması, istediği değişimi tam olarak gerçekleştirememiştir.

3.3.7.Siyasal İktidarın Güçlendirilmesi:

Bir ülkede siyasal iktidarın güçlü olabilmesi için demokrasinin tam olarak işlemesi gerekir. Demokrasinin olmadığı ülkelerde de siyasi iktidarların güçlü ve başarılı olma ihtimali de vardır. Ama bu başarı kısa sürelidir, çünkü yasaların açık olmaması ve demokrasinin olmayışı güçlü ve başarılı olmayı olumsuz etkiler. Siyasal iktidarların güçlü olabilmesi için demokrasinin olması ve yasaların açık ve herkese eşit olarak uygulanmasına bağlıdır.

Ülkemizde demokrasi olmasına rağmen, demokrasimiz askeri muhtıra ve askeri darbelerle kesintiye uğramıştır. Demokrasideki bu kesintiler demokrasimizin gelişmesini ve siyasal iktidarların güçlü olmasını engellemiştir.

Demokrasi tarihimizdeki askeri müdahalelerin yanında devletin bürokratik ve merkezîyetçi bir yapıda olması siyasal iktidarı güçsüz bırakmıştır. Devlet yapısı içerisinde sivil ve askeri bürokratların devletçi olmaları siyasi iktidarların hareket alanlarını daraltmıştır.

Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte siyasal iktidarı güçlendirme gayretleri olmuştur. Özal'ın, öncelikle geleneksel "kutsal devlet" anlayışına karşı tavır takınması, devletin

merkeziyetçi bürokratik gücünü zayıflatmak, hem bürokrasinin gücünü kırmak hem de demokrasi içinde siyasal iktidarı güçlendirmektir. Özal'ın bu çabaları, bazen kendi iktidarını sağlamlaştırma girişiminde olması, bu anlayışın etkili olmasını gecikmesine sebep olmuştur.

Siyasal iktidarı güçlendirmek için “seçilmişlerin atanmışlara önceliği”nden söz etmiştir. Bu düşünce doğrultusunda hem demokrasinin işlemesine hem de yerel yönetimlerin güçlendirilmesine katkı sağlamıştır.

Yerel yönetim seçimlerine kadar belediyelerdeki yöneticiler emekli askerlerdir. Özal, merkezi iktidarın sivil, yerel yönetimlerin asker yönetici olmaları merkezi yönetim ve yerel yönetim arasındaki ilişkilerin sağlıklı olmayacağını düşünerek, yerel seçimlerin yapılmasında kararlıdır. 1984 yılında yerel seçimlerin yapılması sonucunda yerel yönetimler milletin seçmiş olduğu sivil yöneticilere devredilmiştir. Böylece siyasal iktidarların güçlendirilmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır.

Özal, bürokrasiden gelmesine rağmen bürokrasiye karşı tavır almıştır. Bürokrasiyi kontrol etmeye çalışmış, bürokrasinin seçilmişlerin kontrol ve denetimleri altında olduğunu ve onların denetimleri altında çalıştıklarını ifade etmiştir.

Özal, siyasi iktidarın askeri bürokrasiye karşı yapmış olduğu uygulamalar verilen yetkiler doğrultusundadır. Özal askeri bürokrasinin siyasi iktidarın emrinde olduğunu anayasal çerçevede göstermiştir. Yapılan bu uygulamalar siyasi iktidar ile askeri bürokrasi arasında bir çatışma olarak gösterilmemesi gerekir. Yapılan uygulama yasal bir uygulamadan ibarettir.

“Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir hükümet genel kurmay başkanını hiçbir hükümet seçememiştir; genel kurmay başkanları daima silahlı kuvvetlerin kendi iç mekanizmaları tarafından tayin edilmiş ve sivil hükümetlere de aynın kabul ettirilmiştir. Bu usul de sarsılmaz zannedilen tabulardan biriydi ve yine ilk kez bizim zamanımızda fiilen değişti, fiili durum resmi görünüşe uygun hale getirildi. Ve bu tabu da yıkılıp gitmiş oldu. Bu gün artık Genel Kurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanıp bağlanmaması çok önemli bir konu değildir. Esas olan Genelkurmayın sivil

otoriteyi, seçimle işbaşına gelmiş sivil iktidarın otoritesini tanımış olmasıdır. Bu sağlanmıştır. Demokratik sistem içinde bu mesele hallolmuştur. Seçimle gelen sivil otoritenin tayinle oluşan her nebi güç ve otoritenin üzerinde olması ve bu durumda uygulama ile teyit etmesidir esas mesele; bu başarılmıştır.” (Çalık; 1992: 10)

Yapılan bu uygulamalar sonucunda “sivil kuvvetler arasındaki ilişkiler yıkılmaz zannedilen bir takım tabuların ipoteğinden kurtarılmış ve resmi-hukuki hiyerarşideki yeri neyse fiiliyatta da o çerçeveye oturtulmuştur.” (Çalık, 1992 : 10)

Böylece askeri bürokratlar tarafından daraltılan siyasal iktidarın faaliyetleri biraz olsun genişletilmiş, askeri bürokrasinin yeri yasal çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır.

Özal, sivil bürokratların gücünü sınırlayarak siyasal iktidarı güçlendirmek istemiştir. Bürokratların gücünü sınırlamak için Özal, yine devlet gücünü kullanmış ama, sonuçta başarılı olamamıştır. Özal, bürokraside formaliteleri ve kırtasiyeciliği azaltmış, sözleşmeli personel uygulamasına geçmiş olmasına rağmen yine de bürokrasinin gücü tam olarak kıramamıştır.

Ayrıca Özal, bürokrasinin gücünü zayıflatmak için KİT’lerin özelleştirilmesine giderek, KİT’lerden güç alan bürokrasinin kaynaklarını kurutmaya çalışmıştır. Ama, KİT’leri istediği gibi özelleştirilemeyince bu girişimlerinde de başarılı olamamıştır.

Özal, siyasal iktidarı güçlendirme girişimlerinde pek başarılı olamamıştır. Kendisi de siyasal iktidarın güçlendirilmesine bazen pragmatik olarak yaklaşmıştır. Ama siyasal iktidarın güçlü olması gerektiğini zihniyet olarak kabul edilmesine katkı sağlamıştır.

3.3.8.Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi:

Türkiye’de kamu yönetimi merkezi ve yerel yönetimler olarak yapılanmıştır. Bu yapı içerisinde merkezi yapı güçlü, yerel yönetimler güçsüz kalmıştır. Yerel yönetimlerin güçsüz, merkezi yönetimin güçlü olması yerel yönetimleri merkezi yönetimin güdümünde bırakmıştır. Böylece yerel yönetimler kendi ayakları üzerinde durmayı bir türlü elde edememişlerdir.

Türkiye’de yerel yönetimler hala 1930’lu yıllarda çıkarılan yasalarla hizmet vermektedir. Yerel yönetimlerin vermiş olduğu hizmetler çağın şartlarına uygun olmadığı görülmektedir. Türkiye’de ilk defa merkeziyetçi yönetimden yerel yönetime geçişi Prens Sabahattin ileri sürmüştür. Amacı ise; yerel yönetimleri merkeziyetçi yönetimin güdümünden kurtarılmasıdır.

Özal, hem Prens Sabahattin’in Adem-i merkeziyetçi düşüncesini benimsemiş, hem de dünyadaki gelişmelerin bir yansıması olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesini gerektiğini iyi anlamış olması lazım ki, bunu gerçekleştirmeyi amaç edinebilmiştir.

Özal, öncelikle yerel yönetimleri güçlendirebilmek için 12 Eylül askeri müdahalesiyle, yerel yönetimlerin başında asker kökenli yöneticilerin olması, Özal’ın, yerel yönetimleri güçlendirme çabalarını zorlaştırmaktadır.

Özal, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi düşüncesinin, önünü açmak için zaman ve koşulların elverdiği ölçüde en kısa sürede yerel seçimlerin yapılmasını istemiştir. 1984 yılında yerel seçimlerin yapılmasına karar alınarak, ülkede sükun içerisinde yerel seçimler başarıyla tamamlanmış, seçim sonucunda yerel yönetimler siyasi seçilmişlere teslim edilmiştir. Böylece yerel yönetimlerde yapılması düşünülen değişimlerin bir başlangıcı yapılmaya başlanmıştır.

Özal, merkeziyetçi bürokratik yapıdan şikayetçidir. Onun için, “Bürokratik karakteri ağır basan merkeziyetçi idari yapımız mutlaka ıslah edilmeli, mahalli idarelerin

görevleri yeniden belirlenmeli, gelişen Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak bir yapıya kavuşturulmalı.” (Özal, 1989:149) diyerek şikayetlerini dile getirmiştir.

Türkiye’de “yıllardır merkezi idare belediyeleri bir nevi vesayet altında tutmuştur. Belediyeler vesayet altında tutulunca “para için Ankara hizmet için Ankara” durumu ortaya ..” (Özal, 1985:656) çıkarmıştır.

Bu yapı merkezi yapıyı güçlendirmiş, yerel yönetimleri güçsüz bırakmıştır. Yerel yönetimlerin toplum tarafından talep edilen hizmetleri yürütme imkanı tanımamıştır. Özal, bir an önce mahalli idarelere yetki ve sorumluluk verilmesini kendi kendilerine serbest karar almalarını sağlayarak merkezi yönetimin güdümünden kurtarılmasını istemiştir. Özal böyle düşünmesine rağmen bu değişimi istediği gibi gerçekleştirememiştir.

Özal’a göre “mahalli idareler millete en yakından hizmet götüren müesseselerdir” (Özal, 1985:825-826). Merkezi yönetimin ülkenin dört bir yanına hizmet götürmesi mümkün değildir. Tüm bölgelere en iyi hizmeti o bölgedeki yerel yönetimlerin götüreceği bir gerçektir.

Özal, “demokratik sistemin Türkiye’de sağlam bir daha kesintiye uğramadan yerleşmesi meselesi, Biz bunun mahalli idarelerden geçtiğini biliyoruz. Mahalli idareler sağlam olursa, mahalli idareler de siyaset söylediğimiz manada olur ise (ki olması lazım) o taktirde demokratik sistem tam yerine oturur”(Özal, 1985:825). Halkın yönetime etkin bir şekilde katıldığı yerlerin başında yerel yönetimlerde görülmektedir. Vatandaş yönetime en kısa ve en verimli bir ortamda yerel yönetimlerle ulaşabilmektedir. Yerel yöneticilerin partizanlık yaparak yerel yönetimlerde hizmet yapmaları mümkün değildir.

Özal’a göre iktidar “biz mahalli idarelerimize demokrasinin bir nevi ilk mektepleri, liseleri gibi bakıyoruz. Bunlarda demokratik siyasi hayatımızın unsurları yetişecektir. Onun için buraya daha fazla yetki vermek mecburiyeti vardır” (Özal, 1985:825-826). Bu sözde kalmayıp, 15.05.1984 tarihinde çıkarılan 3004 Sayılı Kanunla Belediyelere

maddi kaynak imkanı sağlanmıştır. “Türkiye’nin idaresi artık sadece Ankara’dan olamaz. Mahalli idarelerin çok güçlü olması lazımdır.” (Özal,1986:210).

Merkezi yönetim yetkilerini yerel yönetimlere devretmesinde şüphe etmemesi gerekir. Çünkü “mahalli idarelerde merkezi idare bir dışlinin çarkları gibidir. Bu çarklar da uyum varsa, dişli makine iyi çalışır.” (Özal, 1989:56). Yönetimlerin uyum içerisinde çalışması, ülkenin kalkınması için büyük bir şanstır.

Yerel yönetimler sadece yetkileri merkezden alması açısından değil demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yerel yönetimleri bürokrasinin tekelinden kurtarılması gerekir. Bu düşünerek “taşra teşkilatlarına önem ve ağırlık verilmiş, hizmetin mahallinde götürülmesini temine matuf önemli tedbirler alınmıştır” (Özal, 1984:10).

Özal mahalli idareye gerekli önemi verdiklerini dile getirmektedir.

1987 hükümet programında mahalli idarelerle ilgili düşünce şöyle özetlenmektedir.

- Mahalli idareleri görülmemiş ölçüde mali imkanlara kavuşturduk. ... Bu imkanların kullanılmasıyla Türkiye’mizin çehresi değişti.
- Mahalli idarelerin yetkilerini arttırdık. Çeşitli mevzuat düzenlemeleri ile mahalli idarelere çalışma serbestliği sağladık. Böylece mahalli hizmetlerin vatandaşın ihtiyaçlarına arzu süratlendi ve kolaylaştı.
- Mahalli idareleri güçlendirerek demokrasinin en küçük birimlere kadar uzanmasını ve bir hayat tarzı olarak yerleşmesini sağladık.
- İl Özel İdaresi Kanunu ile idari sistemimizdeki gerçek bir reform yaptık. Hizmetlerin tespitini ve harcama yetkisini mahalli idareye vererek, idare sistemimiz aşırı merkeziyetçi yapısından kurtarılmıştır.

- Büyük şehir belediye idaresini kurduk ve büyük şehirlerdeki problemlerin çözümlenmesine ayrı bir önem ve ağırlık verdik.
- Önümüzdeki dönemde mahalli idareler belirli esaslar dahilinde yetki ve kaynak yönünden daha fazla desteklenecek, kaynakların daha verimli kullanılması için gerekli tedbirler alınacaktır.

Özal, yerel yönetimleri merkezi yönetime karşı serbest hareket etmesini sağlamak için Büyük şehir yönetim uygulamasını getirmiştir. Büyük şehir uygulanması için şu düzenlemeler yapılmıştır.

-23 Mart 1984 tarihinde yürürlüğe konulan 195 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin (bilahare 27 Haziran 1984 tarihi itibarıyla 3030 Sayılı Kanun olarak TBMM de kabul edilmiştir.)

İlk olarak 5 Haziran 1986 gün ve 3306 Sayılı Kanunla İstanbul, Ankara ve İzmir’de 18.6.1987 gün ve 3391 Sayılı Kanunla Bursa’da 20.6.1987 tarih ve 3399 Sayılı Kanunla Konya’da Büyük şehir yönetim uygulamasına geçilmiştir.

Büyük şehir belediyeleri muhafazası altında İstanbul’da (19), Ankara’da (5), İzmir’de (4), Adana’da (2), Bursa’da (3), Gaziantep’te (2) ve Konya’da (3) belediyeleri kurulmuştur.

- Şehir imar planı tasdiki planların yerinde uygulanması, merkezi idare tarafından yürütülmektedir. 1985 yılı itibarıyla 3194 Sayılı Kanunla birlikte bu yetkilerin tasdiki ve uygulaması belediyelere devredilmiştir.

-Hukuki ve idari yapı düzenlemesinin yanında Anayasanın 127. Maddesindeki “Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır” Hükmüne yeni eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler şöyledir;

2 Şubat 1981 tarihli 2380 Sayılı Kanunda değişiklik 2 kanunla (9 Mayıs 1984 3004 Sayılı Kanun ve 14 Aralık 1985 tarih ve 3239 Sayılı Kanunla) birlikte Devlet Bütçesi Vergi Gelirlerinden Mahalli idarelere ayrılan hisseler arttırılmıştır.

1981 yılında %5 olarak belirlenen hisse, daha sonra 1984 yılında %7.15, 1985 yılında %8.15 , 1986 yılında %8.55, 1987 yılında %9.15 olarak şekillenmiştir. Bunlara paralel olarak il özel idare bütçeleri arttırılmaya başlanmıştır.

-Büyük şehir Belediyelerinin Yönetimi hakkında bulunan KHK, nun değiştirilerek Kabulü 27 Haziran 1984 tarihli ve 3030 sayılı Kanunla değiştirilerek metropoliten kent belediyesi sınırları içerisinde tahsil edilen Devlet Bütçesi Vergi gelirlerin %5'i bu belediyeye ayrılmıştır. 5-7 Kasım 1984 tarih ve 3074 Sayılı Kanunla Akaryakıt tüketiminden alınan verginin %55'i ile oluşturulmakta olan fonun %30'u belediyelere tahsis edilmiştir. Aynı Kanunda 24.03.1988 tarih ve 3418 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, akaryakıt tüketim fonunda toplanan miktarın, akaryakıt vergi hasılatlarının %2.60'ına tekabül eden kısmının Bakanlığınca birlik hazırlanacak yönetmelik hükümleri doğrultusunda belediyelere %4.50'sine tekabül eden kısmın 2380 Sayılı Kanun gereği Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesinde bulunan İller Bankasındaki "Belediyeler Fonuna" yatırılması sağlanmıştır.

- Devlet tarafından tahsil edilen Emlak Vergisi 3329 Sayılı Kanun gereği 1986 yılı itibarıyla belediyelerce tahsil edilmeye başlanmıştır.

- 2464 Sayılı Belediye Hakkında Kanunla, 18.05 1977 tarih ve 3365 Sayılı Kanun yapılan değişiklikle, Meslek Vergi ile ilgili maddeler kaldırılarak, esnaf ve sanatkârların vergi yükü azaltılmıştır.

Yapılan yasa değişiklikleriyle, temel düşünce vatandaşa daha iyi hizmet verilmesini, vatandaşın yönetime yakından katılmasını, etkin faaliyetlerde bulunması amaçlanmıştır. Böylece mahalli idarelerin ekonomik olarak daha güçlü olması, demokrasinin daha sağlıklı ve etkili gelişmesi için

Özal, Adem-i merkeziyetçi anlayış doğrultusunda yerel yönetimlere idari bir reform getirememiştir. Ama yerel yönetimlerin bulunduğu bölgelere hizmet götürebilmesi için gerekli olan finans kaynaklarını sağlamıştır. Finans kaynaklarının sağlanmasıyla yerel yönetimlerin merkezi yönetime bağımlılıkları zayıflamıştır.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi için Büyükşehir Belediyesi uygulaması, İmar Kanunu, Gecekondu Kanunu ve Emlak Vergisi gibi uygulamaları getirerek belediyelere ek gelir temin edilmiştir. Böylece ekonomik açıdan yerel yönetimler el verdiği ölçüde güçlendirilmiştir.

Özal, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki etkisi azaldıkça, Türkiye'nin hızlı gelişme göstereceğine inanmaktadır.

3.4. Özgürlüklerin Alanının Yeniden Düzenlenmesi:

3.4.1.Siyasal Özgürlükler Alanı:

Düşünce, insanoğlunu diğer canlılardan ayıran, canlılar içerisinde ona kutsallık yükleyen bir olgudur.

Düşünce hürriyeti, insanoğlunun doğal haklarından birisidir. Herkes istediği gibi düşünüp, istediği gibi bir düşünceye sahip olma hakkına sahiptir. İnsanın sahip olduğu bu hakkı hiç kimse tarafından ihlal edilmesi mümkün değildir. Düşünceler insanın iç dünyası ile ilgilidir. Düşünceler dışa vurulmadığı, insanın iç dünyasında kaldığı sürece, bir müdahale etme imkanı yoktur. Çünkü düşüncelerin doğruluğunu veya yanlışlığını öğrenme imkanı yoktur. Ancak, açıkça ifade edilen düşüncelerin doğruluğu ve yanlışlığı hakkında bilgi sahibi olunabilir. Düşünceye bir yasaklama olmayabilir ama önemli olan düşüncenin açıkça ifade edilmesidir. Düşünce hürriyetinin var olabilmesi için her ikisinin birlikte olması gerekir.

Bu gün hala ülkemizde Batı standartlarında düşünce ve fikir hürriyetinin olmadığı, totaliter ve otoriter rejimlerde olduğu gibi de yasaklamanın olmadığı bir gerçektir.

Türkiye’de düşünce hürriyeti anayasal çerçevede ele alınarak sıkı bir yasaklamanın olmadığını görmekteyiz. Tarihi olarak düşünce hürriyeti anayasamızda şöyle yer almaktadır.

1924 anayasasında düşünce ve ifade hürriyetine karşı bir herhangi bir yasaklama yoktur.

1936 yılında Türk Ceza Kanununun 1411 –142 maddelerinde 3038 Sayılı yasayla değişiklik yapılmıştır. Buna göre; düzeni yıkmaya veya bir sınıfın diğerine tahakküm esasına dayalı düşünce örgütlenme tamamen yasaklanmıştır.

1938 yılında Türk Ceza Kanunu’nda suçun oluşumunda aranan “zor” kullanma unsuru 3531 Sayılı yasayla maddeden çıkarılmıştır.

Bazı gelişmeler sonunda 4934, 5435 5844 Sayılı yasalarla genişletilerek cezaların artırımına gidilmiştir.

1930 yıllarda devletçi politikaların izlenmesiyle düşünceye katı sınırlamaların getirilmesi hem siyasi açıdan hem de sosyal açıdan sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Devlet ideolojisi dışındaki düşüncelere izin verilmediği gibi farklı düşüncelere yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde farklı düşüncelerin devlete karşı yıkıcı bir faaliyet olarak gösterilmeye çalışılması, hem karşılıklı bloklaşmayı hem de devlet millet arasındaki zıtlaşmayı ortaya çıkarmıştır.

Düşünce ve ifade hürriyetine karşı getirilen yasakların tavizsiz olarak uygulamaları sonucunda devlet millet yakınlaşmasını olumsuz yönde etkilenmiştir. Devlet adına yapılan bu uygulamalardan ne devlete ne de uygulayan kimselere bir yararı olmamıştır.

Demokrat partinin iktidara gelmesiyle düşünce alanında bir serbestlik yaşanmaya başlanmıştır. Tabii ki sadece bu Türkiye’de yaşanan bir serbestlik değil, bütün dünyada

yaşanan bir serbestliğin getirmiş olduğu bir ortamdır. 1960 askeri ihtilaliyle tekrar ülkemizde meydana gelen bu serbestlik fazla sürmemiştir. Bu serbestlik 1960 askeri ihtilalle birlikte bir anda ortadan kalkmıştır. Askeri iktidar toplumu yeniden düzene sokabilmek amacıyla, 1961 Anayasası hazırlanmıştır. Bu Anayasada düşünce özgürlüğü ile ilgili düzenleme şöyledir;

“Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.”(m.20)

“Kanun, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebepler de olsa, bir bakın ve hürriyetin özüne dokunamaz”(m.11/2).

1961 yılında itibaren tekrar demokrasiye dönmüş ama tam anlamıyla düşünceye serbestlik getirilmemiştir. 1960 lı yıllar dünyada ideolojik fikirlerin etkili olduğu bir dönemdir. Daha çok sol ideolojinin en etkili olduğu bir dönem olup bu gelişmelerden Türkiye olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Sol ideoloji sadece düşüncede kalmayarak devleti ele geçirmeye çalışması hem devleti hem de milliyetçi düşünceyi karşısına alarak fikri çatışmayı, fiili çatışmaya dönüştürmeye başlamıştır.

1982 Anayasasında temel hürriyetlerden olan düşünce hürriyet şöyle yer almıştır:

“Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel kaynakların yoğunlaşmasının sonucu olarak, 1980 Askeri ihtilaline yapılmasına gerekçe olmuştur. Askeri iktidar, ideolojiyle çatışmaları sona erdirerek ekonomiyi ve demokrasi tekrar inşa etme çabasının olması, 1982 Anayasasının hazırlanıp halka sunulması, askeri yönetimi sağlığın korunması amacı ile ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde ön görülen sebeplerle, Anayasasının özüne ve zırhına uygun olarak sunulabilir”(m.13/1)

“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yazma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak yad vermek serbestliğini kapsar” (m.26)

“Herkes düşünce kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”(m.25)

Özal, fikir hürriyetini şöyle ifade etmektedir;

Fikir hürriyeti “fikirlerin serbestçe oluşmasıdır.” (Özal, 1989:8). Fikirler serbest bir ortamda gelişmediği sürece fikir hürriyetinde söz etmek değildir. “... fikir hürriyeti konusunda... asla tercih veya seleksiyon mantığıyla davranamazsınız. Şu fikir hürriyeti layıktır: beriki layık değildir veya şu fikir doğru falanca yanlış gibi bir takım peşin hüküm ve tabulara itibar ettiğimiz müddetçe her zaman sınırlandırılacak yasaklayacak fikir ve tartışmalar bulabilirsiniz.” (Özal, 1992:11)

Bireyin doğal olarak sahip olduğu temel ve özgürlüklerin kısıtlanması, kullanılmaz bir duruma getirilmesi, demokratik toplum yapısına aykırı olduğu gibi insan haklarına da aykırıdır. Devlet düşüncelerin doğal bir ortamda olgunlaşmasını kanunlarla sağlanması gerekir. Aksine farklı düşünceleri birini diğerine tercih edildiği zaman toplumda bloklaşmalara ve çatışmalara zemin hazırlanmış olur. Böylece hem toplum hem de farklı düşünceler olumsuz etkilenmesi sonucunda, birlik beraberlik ortamını ve ülke kalkınması olumsuz etkiler.

Sosyolojik olarak düşünce sosyal hayatı yakında ilgilendirmektedir. Düşüncenin sosyal hayatı ilgilendirmesi düşünceyi toplumsal norm ve değerleri açısından ön plana çıkarmaktadır. Toplumsal norm ve değerler doğrultusunda farklı düşünceler oluşabilir. Ortaya farklı düşüncelerin sosyal yaşamı olumsuz yönde etkilemiyorsa, farklı düşüncelerin tehlike olarak görülmesi, kuşku ve keyfi uygulamadan başka bir şey değildir. Farklı düşünceler toplumsal yaşamı olumsuz etkiliyor, toplumsal gelişmeyi engelliyorsa elbette ki bu olumsuz düşüncelere belli standartların getirilmesinde bir

sakinca yoktur. Bu standartlar düşünleri kısıtlayıcı değil sosyal hayatın istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi için gereklidir. Toplumdaki farklı düşünceleri bir tehlike olarak görmek yerine kültürel bir zenginlik olarak görmek daha doğru olanıdır.

Düşünceye getirilen sınırlama Anayasanın 13. maddesinde şöyledir:

“Devletin ülkesi ve bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzenin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca anayasanın ilgili maddelerinde ön görülen özel sebeplerle anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzenin gereklerine aykırı olamaz ve ön görüldükleri amaçlar dışında kullanılamaz.”

Türkiye Cumhuriyeti farklılıkların oluşturduğu kültürel zenginliğin tarihi olarak günümüze kadar taşımıştır. Fakat bu kültürel zenginlik içerisinde düşünce hürriyetini hoş görü ortamı içerisinde bir türlü çözüme kavuşturamamıştır.

Ortalıkta bazen yanlış fikirler olabilir, ama bunları da tavsiye edecek serbest bir ortamdır. Hoşgörü ve demokratik ortam olmadığı sürece yanlış düşünceler doğru, doğru olan düşünceler yanlış olarak empoze edilebilir. Bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması düşüncenin serbestliğine bağlıdır.

“İnsanların fikirlerine hürmet edildiği karşılıklı saygı ve sevginin olduğu, fikirlerin zorla değil ikna yoluyla kabul ettirildiği, kavganın yerini tatlı bir münakaşanın aldığı bir Türkiye hayal ediyoruz (Özal, 1985 :46).

Düşünceleri yasaklayan yasaları kaldırmakla “zannetmeyiniz ki, bu yüzden Türkiye batar. Yanlış şeyler söylerler, kavgaya düşülür. Hayır, değil. Hürriyetlerin kısılması çok daha büyük problemdir ve o yüzden lüzumsuz kavgalar çıkar.” (Özal 1991: 28). Aslında farklı düşüncelerin açıkça ortada olması, bir kısıtlama gerilmeden ifade edilmesi, birlikte yaşamın bir gereğidir. Farklı düşüncelerin ifade edilmesi yasaklanıyorsa, belli kısıtlamalar getiriliyorsa, açıkça ifade edilemeyen düşünceler yasal olmayan yollardan ifade edilme yolları arayacaktır. Böylece doğru olmayan fikirler cazip hale gelerek daha

da tehlikeli hale gelebilir. Devlet bu olumsuz ortamların oluşmasına imkan tanımadan düşüncelere sudan bahanelerle bir kısıtlama ve sınırlama getirmemesi lazımdır.

Özal'a göre "düşünceleri serbest bırakırsanız, tencere kapağı açılırsa, tazyik birikir mi? Düdüklü tencerede tazyik birikiyor. Burada birikmez. Açarsanız kapağı, her şey çıkıyor ortaya ve mesele bu kadar basit" (Özal, 1991:28) Düşünceye bir yaptırım uygulanırsa etki-tepki kuralı gereği ne kadar baskı yapılırsa o derece kadar tepki oluşur. Baskı yapılarak bir düşüncüyü ortadan kaldırmak mümkün değildir. Uygulanan baskıların zayıflamaya başlamasıyla birlikte ortadan kaldırılmak istenen düşünceler aynen ortaya daha radikal bir şekilde çıkar.

Radikal düşüncelerin aktif bir şekilde ortaya çıkması toplumun dengesini olumsuz bir yönde etkileyebilir. Düşünceye yasaklamalar getirerek, düşüncüyü insanın içinden söküp çıkarmak mümkün değildir. Gelişmenin temelinde serbest düşüncenin olduğu bir gerçektir. Türkiye gelişmesini tamamlayabilmek için özgürlükleri çağın koşullarına göre düzenlemesi gerekir. Fikirlerin doğruluğunu ve yanlışlığına önceden karar vermek, birini diğerine tercih etmek insanlığa karşı işlenen bir suçtur. Fikirlerin doğruluğu ve yanlışlığı konusunda ne devlet ne de herhangi bir güç tarafından, herhangi görüş hakkında yaptırım uygulama hakkı yoktur. Düşüncelerin baskı altında değil serbest bir ortamda kendiliğinden şekillenmesi en doğru olanıdır.

Tarihi olarak bakıldığında, düşüncelerin kısıtlanması ve yasaklanması devlet tarafından uygulamaya konulmuştur. Aslında devlet düşünceleri seçmek değil, farklı düşüncelere aynı mesafede olması gerekir. Devletin üstlenmesi gerekli olan rolü, düşünceleri bir fikir zenginliği olarak kabul etmesi, düşüncelerin kanunlar karşısında eşit tutulması ve kanunlarla devlet güvencesinin olduğunu göstermelidir.

Özal ülkemizde "fikirler söylene söylene muhakkak daha iyi olur ve bunun başka da yolu yoktur. Bir fikri beğenmeyebilir, ama o fikir ortadan kalkabilmesi, gene o fikir pazarına gelip, münakaşa edilmesine bağlıdır. Aynen serbest pazar gibi mallar nasıl geliyor, en iyi nasıl bulunuyorsa, fikirler de öyle bir pazara gelecek, o fikir pazarında bir en iyisini bulacağız. Bazen bir takım en iyi fikirlerle ideolojik bir takım baskılarla maalesef bunların başında oluyoruz." (Özal,1988:24)

Özal, düşüncenin tam olarak serbestliğinden yanadır. Türkiye’de henüz “düşünce hürriyeti, daha tam değil. Bunu zaman içerisinde daha iyi hale getirmemiz lazım. Standardını yükseltmemi lazım. Çünkü düşünemeyen, düşüncesini söyleyemeyen, tabularla kilitlenmiş bir ülkede gelişme olmaz.” (Özal, 1989:619). Çünkü “gelişmenin temelinde” (Özal, 1989:619) düşünce hürriyeti yatmaktadır.

Artık günümüz dünyasında ülkelerin gelişmesi sadece iktisadi alanda değildir. Gelişmeyi bir bütün olarak görmek daha doğru olanıdır. Bu bütün içerisinde, teşebbüs hürriyeti düşünce ve ifade hürriyeti ve din ve vicdan hürriyetinin olması gerekir. Hürriyetlerin olmadığı yerde sağlıklı bir gelişmenin olmayacağı bilinmelidir.

Özal, öncelikle düşünce hürriyeti ile serbest rekabet sisteminin ilişkisine dikkat çekmektedir. Ona göre, “serbest rekabet sisteminin olmadığı hiçbir ülkede fikir ve düşünce hürriyeti gelişmemiştir. Bu günkü dünyamızda buna hiçbir istisna gösterilemez.” (Özal, 1983:10) “Hangi ülkede kontrollü, hangi ülkede aşırı devletçi bir ekonomi varsa, o ülkede gerçek fikir ve düşünce hürriyeti yoktur.” (Özal, 1983:10)

Özal günümüz dünyasındaki gelişmeleri yakından takip etmesi, düşünce hürriyeti ile ilke kalkınmasının ayrılmaz bir bütün olduğunu her defasında ifade etmiştir. Yıllardır düşünceye getirilen yasaklamalar sadece ülke içerisinde olumsuzluklarla kalmayıp Batı dünyasıyla da ilişkilerimizi olumsuz etkilemiştir. Acilen Türkiye bu olumsuzluklara bir önce son vermesi gerekir. Batının ülkemize karşı bu kartı kullanmasına izin verilmemesi gerekir.

Özal, “Türkiye, tabii hala tabular içerisinde bir ülke” (Özal, 1989,386) dir. Ortada oluşmuş olan bu tabuyu bir hamlede ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ama Özal, “o tabuları birer birer yıkacağız ve memleketimizin insanların düşünmelerini, bir şeyler meydana getirmelerini, bir teşvik edeceğiz” (Özal, 1989:389).

Özal, bu çalışmalarımıza rağmen bu “ülkede hala bir münakaşa konusu haline getirilen bir ayrılık konusu haline getirilen” (Özal,1989:386) fikirler üzerinde hiçbir oynama yapmadan serbest bir ortam sağlanıncaya kadar çalışmalarını devam ettirileceğini ifade etmektedir.

“Konuşma, bir fikri ifade etme, bir düşünceyi söyleme netice itibariyle de sibobun açılması, basıncın kalkması demektir. Düdüklü tencere misalini söylüyorum. Fazla kapalı bırakırsanız buhar gelir bir sürü tazyik yapar. Ama düdüğünü biraz açarsanız buhar gelir tazyik yapar. Ama düdüğünü biraz açarsanız, imkan verirsiniz fikirleri söylensin diye, patlama tehlikesi ortadan kalkar” (Özal’dan, Aktan,1996:18)

Biz, fikirler ve “insanlar arasında ayrıcalık yapmadık. Serbest düşünceye bütün iktidarlardan çok daha önem verdik. Bunun sloganını da yapmadık, icraatını yaptık. İşte “(Özal, 1988:322) Avrupa İnsan Haklarına “ferdi müracaat hakkı” (Özal, 1988:322) işte imzalamış olduğumuz “İşkence Sözleşmesi” (Özal, 1988,322) nin hayata geçirilmesidir.

Özal’ın, yapmış olduğu icraatlardan yola çıkıldığında, düşünce hürriyetini herkese eşit olarak sağlanması, herkesin bu haklardan eşit olarak yararlanmasını sağlamıştır.

Bir ülkede düşünce hürriyeti sağlanıp, herkes bu haklarda eşit olarak faydalanamıyorsa sağlanmış olan bir hürriyet değil, belli bir kesime verilen ayrıcalık olarak değerlendirilmelidir.

Birey, toplumun bir üyesi olarak düşünce ve kanaatlerini serbestçe öğrenme, öğretme ve yayma hakkına sahip olmalıdır. Bu hak evrensel bir hak olup, bireyin bu alanlarda istediği gibi faaliyet yapması hem doğru düşüncelerin ortaya çıkmasına hem de ülke kalkınmasına katkı sağlar.

“Zaten fikir hürriyetiyle serbest pazar mekanizmasını bir arada düşünmek lazımdır. Bir tarafta serbest Pazar mekanizması işleyecek, diğer tarafta fikir ve tartışma hürriyetine yer vermeyen kapalı bir toplum yapısını devam ettireceksiniz böyle bir şey mümkün değildir.” (Özal, 1992:11). Özal, hürriyetleri bir bütün olarak görmesi, birinin olmasını yeterli görmemektedir. Hürriyetlerin, serbestliğin ülke standartlarını yükseltmek amacıyla bir şeyler yapmaya çalışmıştır. Hürriyetlere gerekli önem verilerek, sağlıklı bir ortam oluşturulması ile, değişimin ve gelişimin önündeki engeller ortadan kalkmış olur. Özal, ülkesine ve insanına çağın şartlarına uygun bir hürriyet sağlamak gayreti içinde olmaya çalışmıştır.

Bugün fikir ayrılıklarını ön plana çıkarıp, kavga etmek isteyenler olabilir. Özal, artık “o devir geçti. O işler bitti artık. Bundan sonraki sistem şudur; münakaşa edelim, doğru tartışalım , ama bunları hoşgörü içinde yapalım. Başkasının fikrine de saygı gösterelim. Beğenmeyebiliriz, kabul etmeyebiliriz, ama saygı esastır. Ancak böyle olduğu zaman cemiyet ileriye gider ve belki de sizin hiç beğenmediğiniz bir fikir. Bir gün bir noktada kafanıza takılır. “Acaba hakkı var mı?” diye düşünmeye başlarsınız, belki o noktadan başlayarak bir takım yeni şeyleri geliştirme imkanı bulursunuz. Öyle düşünmemiz lazım” (Özal, 1991:9-10) dır.

Fikir ayrılıklarını bahane ederek, ülkenin geleceğini olumsuz yönde gelişmesine katkı sağlamaya çalışanlar olabilir. Bu yönde çaba harcayanlara prim vermeden, aynı geçmiş ve geleceği paylaşan insanlar olarak “memleketimizde birbirimize sarılalım, birlik olalım. Beraberlik olsun,ü kavga olmasın. İnsanlar arasında farklı fikirler olabilir. Ama bu farklı fikirler için kavga etmeyelim, silaha sarılmayalım. Yapacağımız iş hoşgördür” (Özal, 1989:62).

Özal, “bizim ananelerimizde ve İslamiyette çok geniş bir hoşgörü var. İnsanlara kıymet verme var. İnsanların fikirlerine hürmet etme var. Ben senin fikrini kabul etmem ama senin fikrini açıklamana yardımcı olurum. Karşı çıkmam, memleketimiz böyle gelişecektir (Özal, 1989:62). İnsanı insan olduğu için sevmeli, düşüncelerini de kendi görüşünün dışındaki görüşlere kapalı kalmak, reddetmek gibi bir hata içerisinde olmamak gerekir.

Özal, dünya ülkeleri arasında “bir şeyler bulabilen, keşfedebilen, bir şeyler icat edebilen ve birtakım yenilikler getiren ülkelerin hepsinde, belki bir iki tane, belki iki üç tane bu ülkelerdeki en önemli hususiyet serbest düşünce ve düşünceyi ifade hürriyetinin olduğunu gördüm. Her şey münakaşa edilebiliyor”(Özal,192:24) Kalkınmanın temel unsurlarından birisi de düşünce ve ifade hürriyetinin sağlanmasıdır.

Düşünceye getirilen sınırlamalar teorik fikir ve görüşler de, serbest pazara çıkarılan çeşitli ve farklı mallar gibidirler, öyle olmalıdırlar, dileyen dilediğini, beğenen beğendiğini alabilmelidir. (Çalık, 1992:11). Herkes kendisine istediğini kabul edebilme imkanına sahip olmalıdır. Yanlış düşüncelerin doğru olarak kabul edilmesini ortadan

kaldırma imkanına sahip olur. Onun için “mallar gibi fikirlerinde serbestçe sergilenebilecekleri rekabete ve yarışmaya dayalı bir pazarı olabilmelidir”(Çalık, 1992:17)

Görülüyor ki, gelişmiş ülkelerde düşüncenin kısıtlanması veya yasaklanması söz konusu değildir. Düşüncenin yasaklandığı ülkeler genellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdir. Düşüncenin yasaklandığı ülkelerde ekonomik gelişmenin yanında, düşünce hürriyeti ortamının tam olarak sağlandığını görülmektedir. Gelişmenin temelinde düşünce hürriyeti bulunmaktadır.

Özal, “... düşünce kabiliyeti çeşitli yollarda engellenen, düşündüğünü söylemeyen, düşünceye saygıyı öğrenemeyen bir toplumun ilerlemesine, imkan ve ihtimal yoktur. Her ferdin, her kurumun bir diğerinin düşüncesine saygı gösterdiği toplumlar, milli birliklerini koruyan mütecanis toplumlardır”(Özal, 1992:162).

Bir toplumda farklı düşüncelerin çokluğu bir tehlike değildir. Farklı düşüncelerin çokluğu bir kültürel zenginliktir. Farklı düşüncelere saygı ve hoşgörü olmayan toplumlarda, birlik ve beraberliği sağlamanın mümkün olmadığı bir gerçektir. Düşüncenin yasaklanması “tabular altında bir ülkenin ezilmesi, tehlikeli ve korkulacak bir husustur. İnsanların düşüncelerinin elde edilmesi tehlikelidir. Benim gördüğüm ileri ülkelerin en önemli tarafı budur. Hakikaten ileri ülkeler, araştırma yapabilen, daha fazla serbest tartışma ortamı sağlayabilen ülkelerdir” (Özal, 1991:34).

Toplumlarda farklı “fikirlere söylemekten ne zarar gelir. Mühim olan eyleminiz kötü olmasın, Eyleme girmedikten sonra fikirlere konuşmak hatta kötü eylemleri önlemek bakımından bir nevi de sübap olma bakımından faydalı. Ama bazen insanlar diyor ki, “hayır bu konu konuşulamaz.” Bu konu konuşulur. Siz ne kadar yasak etseniz de konuşular. Yasaklayacak kanunları bile koymak doğru değil (Özal, 1992:49) dir.

İnsanların sosyal yaşam süresi içerisinde, sosyal norm ve değerler doğrultusunda düşünceleri şekillenmektedir. Bu şekillenme her bireyde aynı standartlarda olması, aynı düşünceyi oluşturması söz konusu olamaz. Ama farklı fikirlerde olması o toplum için bir tehlike olmayıp, toplumun gelişmesi için bir ön koşul oluşturmaktadır.

Özal, “biz serbest tartışmadan yanayız. Türkiye’de daha fazla fikirlerin ortaya konulmasından yanayız” (Özal, 1987 :115) Bundan hiçbir şekilde korkmuyoruz.

Özal, fikir hürriyetinin önündeki engelleri kaldırmıştır. 21. yüzyıla güçlü olarak girmesini, temel hürriyetlerin tam olarak sağlanmasına bağlanmaktadır. Özal, hiçbir zaman temel hürriyetler üzerinde pazarlık yapılamayacağını ifade etmiştir.

Türkiye’de düşünceyi yasaklayan 141, 142 ve “63 maddelerin kaldırılmasıyla, ortaya yasaksız bir ülkenin oluşturduğunu, Özal şöyle ifade etmektedir.

Artık ülkemizde “hakikatleri olduğu gibi konuşalım. Bundan hiç korkumuz yok. Ama hadiseleri saptırmaya dikkat edelim. Yoksa bazı tabuları olduğu gibi önümüze koyarak. “Bu tabudur, münakaşa etmeyelim” diyemeyiz.” (Özal, 1987:Basın toplantısı)

“Dünkü Türkiye’de konuşulması mümkün olmayan ne varsa bu günün Türkiye’sinde rahatlıkla konuşulup tartışılır hale gelmiştir” (Özal, 1992:12).

Biz “daha serbest bir düşünce ve tartışma ortamı meydana getirdik. Fikir hürriyeti terimini, teorik ve soyut bir kavram olmaktan çıkartıp hayatın içine kattık, fiili ve yaşanan bir gerçeklik kazandırdık. Bu süreç belki çok sesiz sedasız işledi. Türkiye’de biz bu sürecin sağlık biçimde işleyeceği bütün şartları bir bir oluştururken bu siyasi ve yahut şahsi bir reklam vesilesi haline getirmediğimiz.” (Özal, 1992:9). Çünkü bu mesele bütünüyle ülkeyi ilgilendirmektedir. Ülkenin gelişmesi için serbest fikir ortamının sağlanması gerekir.

Özal, “Türkiye’de serbest fikir ortamının sağlanması için öncelikle yasaksız Türkiye’de komünistler de, din kisvesi altında İran’dakine bezer totaliter bir molla otokrasisi kurma heveslileri de hızla itibar kaybetmişlerdir. Çünkü daha önce sahip oldukları kısmi ve bir nevi hale edilmemiş itibar, daha ziyade onlara yönetilen bu yasaklamaların kışkırttığı, beslediği fantastik meraktan ileri geliyordu. Yasaklar kalkınca, söylediklerinin ve söyleyeceklerinin merak edilecek, itibar edilecek bir tarafı olmadığı kısa zamanda anlaşıldı. Yani bir anlamda yasakların örttüğü şal kalkınca büyü bozuldu ve lüzumsuz yere yasaklanan bu anlayışların aslında hiçbir cazibesinin olmadığı

ortaya çıktı. Toplumun çok büyük çoğunluğu bunlara dönüp bakmadı bile”(Özal 1992,12).

Devletin şimdiye kadar yasaklamış olduğu islamcı ve sosyalist düşünceleri kendi yapısına karşı tehlike olarak görmesi, bu yasaklanan fikirlerin anlam ve içeriği tam anlamıyla bilinmesi, bu ideolojik fikirleri cazibe haline getirmiştir. Çünkü insanoğlunun yasaklara karşı bir ilgisi ve zaafi olması sonucu, bu ideolojileri hep gündemde tutarak, canlı kalmasına yardımcı olmuştur. Bu fikirlerin yasaklanmasıyla devlete karşı yıkıcı fikir ve faaliyetlerin sona ereceği hesaplanmıştır. Bu hesapların yanlışlığı zamanla ortaya çıkmıştır.

Özal, Türk Ceza Kanunu'ndaki 141, 142 ve 163. cü maddelerin kaldırılmasında bir sakınca görmeyerek, komünizm ve İran Rejiminin Türkiye'yi bir tehlike olmaktan çıkartarak bu düşüncelere sahip olan insanların birer kahraman olmasına imkan tanımamıştır. Bu tehditleri bahane ederek düşünce ve ifade hürriyetine getirilen yasaklamayı normal karşılayan siyasetçiler ve aydınlar bulunmaktadır İşte bu görüşün hiç normal dile getiren Özal, Türkiye'de düşünce ve ifade hürriyetinin sağlanmasıyla ve asla Türkiye'nin parçalanmayacağını ve batmayacağını bilmektedir. Bunun aksine düşünceye baskı ve yasaklar getirmek ülke için tehlike taşımaktadır.

Özal, “milli birliğimizin korunmasının vazgeçilmez gereği, düşünce hürriyeti, ifade hürriyeti ve düşünceye saygı bilincidir” (Özal, 1989:2) Düşünce saygı ve hoşgörünün olmadığı toplumlarda milli birlik ve beraberliği korumak imkansızdır.

Ülkemizde “bazen yanlış fikirleri olabilir, ama bunlar da tesviye edecek gene serbest fikir ortamıdır” (Özal, 1989:34). Doğru ve yanlış fikirlerin ortaya çıkması serbest düşünce ortamını olmamasına bağlıdır.

“Farklı ve zıt fikirler olsa bile bu toplum kavga etmeden münakaşa etmesini, netice olmasını, uzlaşmaya varmasını muhakkak bilmelidir. Ama uzlaşmaya varabilmenin yolu münakaşa edebilmekten geçiyor. Bunlar olmadıktan sonra hakikaten uzlaşmaya varmak mümkün değil” (Özal,1992:24) dir.

Türkiye’de düşünce farklılıkları gündeme gelmeden, uzlaşmanın olabilmesi için, fikirler üzerinde doğruluğu ve yanlışlığı üzerinde çekinmeden görüş bildirecek, açık bir toplum oluşması gerekir.

Özal, farklı fikirlerin ortaya çıkardığı “... bir çok meselenin çözümünde kolaylık sağlayan bir ortamdır” (Özal, 1992,47). Özal çeşitli odaklardan “hiç kimse bize baskı yapmasın. Bizim namımıza da karar vermesin, biz kendi kararımızı, kendi düşüncemizi ifade ederiz diye düşünüp, bunu söyleyebilmemiz lazım” (Özal, 1992:47) dır. “Maalesef görüyorum ki, bazıları bizim namımıza konuşuyor, sizlerin namına konuşuyor, böyle insanlar var” (Özal,1992:47) Sizin namınıza konuşanlar elde ettikleri fikir hürriyetlerini hiçe sayarak, bazı kötü düşüncelerini belli hedeflere yöneltmektedir. Ülkemizde bu gün hala “böyle düşünceler var” (Özal, 1992,47). Özal, onların olması önemli değil olmayıp, önemli olan “Serbest fikir ortamı, bu söylediğiniz kötülükleri, zaman içerisinde ortadan kaldırmakta önemli bir araçtır.(Özal,1992:47).

Günümüz dünyasında “yasaklar hiçbir şeyi korumuyor. Kanunla da hiçbir şey korunmaz. Hele düzen değişiyorsa, insanlara çok önem veren bir devreye giriyorsak, insan önem verdiğimizize göre, böyle yasakları insanların önüne koymamız lazım. Bir arada yaşamasını öğrenelim. Kavga etmesini değil, fikrimiz zorla kabul ettirmek değil, onun fikrini de kendisine has bir fikir olduğunu kabul edelim. “benim fikrim de kendime has bir fikirdir” diyelim. Münakaşa edebiliriz. Kavga etmeyiz. Bir hoşgörü içinde bir arada yaşarız. Çünkü bu toplum bir imparatorluk bakiyesidir” (Özal,1991:12)

Bu günkü geldiğimiz seviyeyi Özal, “Dünkü Türkiye’de konuşulması mümkün olmayan ne varsa bu günün Türkiye’sinde rahatlıkla konuşup tartışılır hale gelmiştir” (Özal, 1912:12).

Özal, “serbest düşünceler doğrultusunda, netice itibariyle, bir memlekette münakaşalar yapılı, en doğrusu, en faydalısı ortaya çıkar” (Özal, 1991:159).

Bir ülkede serbest düşünce ortamı olmadığı sürece, hangi fikrin doğru ve faydalı, hangi fikrin yanlış ve zararlı olduğunu değerlendirmek mümkün değildir. “Serbest fikir ortamı

o zihniyetin değişmesine yardım eder” (Özal, 1991:174). Öncelikle zihniyetin kalıplardan kurtulup, düşüncenin doğal ortam içerisinde oluşmasını sağlamak gerekir.

Bir ülkede “düşünceye saygı bilici oluşmazsa, işte o zaman kutuplaşmalar, kamplaşmalar, bölünme ve parçalanmalar da doğar. (Özal, 1989,2) Bir toplumda yaşam insanları kutuplaşmaların yerine bir bütünlük içerisinde yaşamaktadırlar. “Bir toplumun bütünlüğünün temel taşı her ferden, her kurumun bir değerinin düşüncesine saygı göstermelidir” (Özal, 1989:2).

“Ülkemizde son yıllarda oldukça geniş bir serbest düşünce ve fikir ortamı meydana geldi. Bu ortamın gelişmesinde daha fazla katkı sağlamak istiyorum. Bazı tabuların yıkılması lazım. Bir kere hoşgörü bir münakaşa ortamını herkesin kabul etmesi lazım. Hele gençlerin ben her zaman söylüyorum. Bir hadiseyi hafızanızda filme alında of filmi banyo etmeyin, çünkü sabitleştirirsiniz. O film gördüğümüz gibi değildir. Siz bir taraftan görürsünüz. Hadisenin bir başka tarafı daha vardır. Çok boyutludur. Bir çok şeyler zamanla bazı şeyleri çok iyi değerlendirmek imkanına kavuşacaksınız...” (Özal, 1992 : 24)

Düşünce insan beyninde şekil alan bir unsurdur. Somut bir şekilde izlenme durumu olmadığından dolayı düşünce hürriyetinin istenmesi ve verilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Düşünce hürriyetinin bir ihtiyaç olarak çıkması düşünceyi “ifade etme” veya “yaşatma” isteklerinin kanunlarla güvence altına alınması gereklidir.

Düşünce hürriyetinin çağın şartlarına uygun kendi dışında kalan düşüncelere müdahale ortamının olmadığı karşılıklı hoşgörü ortamının sağlanması bunun dışında kalan düşüncelere hakları kısıtlayıcı değil, sağlıklı bir toplumun oluşması için belli kısıtlamalar getirilmelidir.

Günümüz dünyasında “Berlin Duvarı”nın tarihe karıştığı bir dönemi yaşamaktayız. Dünyada hayal edilemeyen durumların yaşanması , ideolojik bloklaşmaları bitirmiştir. Türkiye bu gelişmelere kayıtsız kalamaz.

Türkiye farklı düşünceleri bünyesinde bulunduran, ama birlikte yaşamaya her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Özal dünyadaki gelişmeleri yakın takip ederek düşüncenin suç olmaktan çıkarılması için gerekli icraatları zamanın şartlarına göre yapmaya çalışmıştır. 1980 öncesi fikir ayrılıklarının ortaya çıkarmış olduğu bloklaşmalar Türkiye'yi siyasi ve ekonomik bunalıma sürüklemiştir. Ayrıca binlerde gencin ölmesine sebep olmuştur. Farklı düşünceleri olduğu gibi kabul edilmeyişi çalışmaları beraberinde getirmiştir. Türkiye içinde bulunduğu ortamdan çıkış yollarını ararken kendisini ihtilalin içinde bulmuştur. Devlet kendi dokusuna zarar vermeyen bir ortamın hazırlanması için kendi ideolojik yapısının dışında hiçbir düşünceyi kabul etmemiştir. Aslında devletin bu tutumu demokratikleşmeye aykırı olduğu gibi dış dünyadan yavaş yavaş kendisini dışlanmaya başlamıştır.

Dünyadaki gelişmeler insan hakları, demokratikleşme ve piyasa ekonomisi doğrultusundadır. Türkiye ya bu gelişmelere ayak uydurarak ya da dünyadan tecrit edilmeyi kabul edecektir. Bu açıdan acilen bu gelişmelere uygun adımların atılması gerekir. Tabi ki, bir siyasetçi olarak gereken adımların atılması büyük bir risktir. Çünkü ülke askeriye hazırlamış olduğu bir anayasa ile yönetilmektedir. Dünyadaki gelişmeleri takip ederken ülke koşullarını iyi değerlendirmesi söz konusu gerekir. Millet bu gelişmelere destek verirken anayasayı değiştirme çabaları güçsüz kalmıştır.

Özal, düşüncenin yasaklanmasına şiddetle karşı çıkarak ülkenin dış dünyadan dışlanmasına razı olmamıştır. Düşüncenin önündeki engellerin kaldırılması için gerekli ortamın hazırlanması için çalışmaları başlatmıştır. Düşünce sınırsız değildir. Elbette düşüncenin bir sınırı olmalıdır. Bu sınır devlet ve toplumun müşterek uzlaştığı bir zeminde olması, böylece düşünce özgürlüğü güvence altına alınarak teyit edilmesi gerekir.

Türkiye'de yıllardır düşünce ve ifade hürriyetine getirilen kısıtlama ve sınırlamalar, farklı düşüncelerin ideolojik olarak bloklaşmayı ortaya çıkarmıştır. Zıt ideolojilerin aktif olarak faaliyete geçmesiyle, ülkemizde binlerce insanımızın hayatına mal olmuştur. Ortaya çıkan çatışmaların sürekli olarak devam etmesi, siyaset hayatımızın önünü kesen bir askeri müdahale ile karşı karşıya kalınmıştır.

Özal, bugün “bu toplum kavga etmeden, münakaşa etmesini, netice almasını, uzlaşmaya varmasını muhakkak” (Özal, : 1992 :24) öğrenecektir. “Uzlaşmaya varabilmenin yolu münakaşa edebilmekten geçiyor, fikrini söyleyebilmekten geçiyor, fikre saygı duymaktan geçiyor. Bunlar olmadıktan sonra hakikaten bir uzlaşmaya varmak mümkün değil” (Özal, 1992 : 24) ir.

Özal, öncelikli olarak ülkedeki farklılıkları kabul ederek bu farklılıkları bir arada tutarak, hoşgörü ve uzlaşarak yaşanabileceğini dile getirmektedir.

Özal, “ memleketimizin insanların çok değişik köklerden geldiğini, Anadolu’nun göç yolları üzerinde bulunduğunu ,bu ülkenin insanların Osmanlı İmparatorluğu’nun bakiyesi olarak meydana geldiğini ama biz bir arada bir millet olduğumuzu, bu bilince vararak memlekette ayırım yapmamayı esas almamız gerektiğini, bu manada insanlar arasında “sen şu taraftansın, sen bu taraftansın” diyerek bir ayırım yapmamayı bunun en önemli tarafının insanlarımıza birlik ve beraberlik içinde yaşadığımız takdirde en mükemmel bir ferah seviyesine birlikte erişeceğimiz inancının yerleşmesi gerektiğini ,bunun anlatılması gerektiğini söyledim.” (Özal, 1989 : 323)

Özal’ en büyük hedefi, hürriyetleri sağlayarak “ Türkiye’yi ileri demokratik bir ülke haline getirmektir. “ (Özal, 1987 : 105) Bir ülkede hürriyetler sağlanmadığı sürece demokrasi ve piyasa ekonomisinden söz edilemez. Bunları bir bütün olarak düşünmek lazımdır. Hürriyetlerin biri diğerine tercih edilemez, ancak üçü bir arada olduğu zaman bir anlam ifade etmektedir.

3.4.2. Dini Özgürlükler Alanı:

3.4.2.1. Din ve Vicdan Hürriyeti:

Din; bireyin dünya ve ahrette mutluluk ve saadete ulaşabilmesi için gerekli olan yoldur.

Özal'a göre din " toplumsal kültürün en önemli öğelerinden biridir, hiçbir bilimsel öğreti dinin yerine ikame edilemez. (Özal, 1993: 188) Din, Sosyal bir gerçekliktir. Bu gerçekliği göz ardı ederek, dini toplumdaki soyutlamak, toplum içerisinde yaşayan insanlar tarafından hoş karşılanmaz. İnsan her zaman gönül huzuru isteyen bir varlık olması, bu huzurun ancak din hürriyeti ile sağlandığı bir gerçektir.

Özal'a göre, din ve vicdan hürriyeti, "insana inanç olarak daha bir sosyal saygınlık veren veya sosyal rahatlık veren bir hürriyettir." (Özal, 1991 : 5)

Din hürriyeti "bir dine inanmayı, o dinin buyruklarını serbestçe yerine getirmeyi, inançları doğrultusunda örgütlenme haklarını, öğrenme ve öğretim hakkını, kamu düzenine ters düşmemek üzere" (Başgil, 1955:6) kimsenin inancına zarar vermeden inançlarını yaşayabilme gücüne ulaşmasıdır.

"Devlet belli bir ideolojiyi, bu hangi ideoloji olursa olsun, yeniden üretme ve yayma, topluma dayatma çabalarından vazgeçmeli, her türlü ideolojilerden arınmalıdır. İsteyen istediği ideolojiyi, .. dinsel inancı istediği gibi savunup geliştirebilmelidir." (Özal; 1993:189)

Devlet ister ideoloji olsun ister dini inançlar olsun birini diğerine tercih etmez. Devlet farklı dini inançları kabul ederek, bu inançları bir zenginlik olarak görebilmesi din hürriyetinin sağlandığını gösterir. Devlet kendi ideolojisi doğrultusunda dini inançları tehlike olarak görüp, kendi istediği gibi şekillendirme girişiminde bulunamaz. Devletin dini olmaz. Ama dini inançların güvenliğini sağlayacak hukuki düzenlemeleri yaparak, güvenli bir ortam hazırlayarak dini inançların yaşanması için kendisini yükümlü tutmalıdır..

Ülkemizde anayasal bir çerçevede din hürriyetini “ilk defa 1839’da Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile tesis edilmiş ve 1856 tarihli meşhur İslahat Fermanı ile te’yid ve tavzih olunmuştur.” (Anadol, 1998:20)

Akgündüz, Tanzimat ve İslahat Fermanları ile Kanun-i Esasi’yi din ve vicdan hürriyeti bakımından şöyle ifade etmektedir;

“1839 tarihli ferman, şer’i hükümlerin icra edilmemesinden dolayı devletin felaketsel sürüklendiğini, bunların icrası için yeni hukuki düzenlemeler yapılması gerektiğini ve özellikle can, mal ve namus güvenliği için askeri, cezai ve mali düzenlemelerin yapılması icabettiğini vurgulamaktadır ki, zaten İslam hukukunda aksi söz konusu değildir. 1856 tarihli İslahat Fermanı ise, bütün Müslüman Osmanlı teb’asınca tahribat fermanı olarak vasıflandırılmış ve sadece gayr-i Müslimlere imtiyaz verilmesi için Batılı devletlerin siyasi baskısı sonucu kabul edilmiştir. Zira muhtevasında istenen haklar, zaten İslam devletinde hakim sınıf haline gelmeleridir ve maalesef zamanla gelmişler ve Osmanlı Devleti’ni yıkmışlardır. 1876 tarihli Kanun-i Esasi’nin ise, eskiden beri var olan hak ve hürriyetleri, Batılı devletlerin istediği üslupla yazılı hale getirilmesinden ibaret olduğunu görüyoruz. Din ve vicdan hürriyetini kayıtsız kabul eden 11. Maddesinin ise İslam hukukuna aykırılığı da söz konusudur.

Netice olarak Tanzimat’tan sonraki gelişmelerin, Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti’ndeki hak ve hürriyetleri, Müslümanlar aleyhine daraltmak ve gayr-ı Müslimler lehine genişletme gayretlerinden öteye gitmediğini, Avrupalı hukukçular da kabul etmektedirler.” (Akgündüz, 1989: 17-18)

Osmanlı Devleti, ne kendi halkının ne de azınlıkların dini inançlarından dolayı baskı veya ayırım yapmamıştır. O döneme bakıldığı zaman, cami ile kilisenin yan yana hiçbir kısıtlama getirilmeden ibadete açık tutulmuştur. Bugün Batı dünyasının Türkiye’ye karşı insan hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı bahanesiyle yaptırım gücünü kullanmaya çalışması büyük bir hatadır. Osmanlı Devleti dini hem vicdanlarda hem de sosyal hayatta icra edilmesi için gerekli olan ortamı hazırlamıştır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim ve öğretimin birleştirilerek çağdaş bir görünüm kazandırmak amacıyla 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Artık devletin laik bir yapıda olduğu din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerekliliği kabul edilmiştir. Böylece “ ‘din ve devlet işleri ayrı’ fakat din eğitimi devletin kontrolündedir.” (Armaner, 1981: 32-37)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 3 Anayasaya şahit olmuştur. İlk Anayasamız 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde “Türkiye Devleti'nin dini İslamdır.” Hükümü vardır. 1924 Anayasası'nın 75. maddesinde ise; din ve vicdan hürriyeti, “Hiçbir kimse mensup olduğu felsefi ictihad, din ve mezhepten dolayı muhafaza edilemez. Asayiş ve umumi muaşeret adabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dini ayinler yapılması serbesttir.” şeklinde ifade edilmiştir.

Türkiye tek partili dönemde, gerçekten inançlı insanlar devlet tarafından baskı altına alınarak, hapse atılmışlardır. Gerekeşi laiklik ilkesine aykırı davranış ve devleti yıkıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlanmışlardır. Hatta bununla da kalmayarak ezanın Türkçe okutulması mecbur edilmiştir. Aslında bu uygulamalar hatalıdır. Her dinin kendi diliyle ibadet yapılması daha hayırlı olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış hiçbir dinin kendi dilinin dışında ibadet etmesini anlayışla karşılaması mümkün değildir.

Demokrat partinin iktidara gelmesiyle dini inançların serbest edilmesi, ezanın tekrar kendi dili olan Arapça ile okutulmasına başlanmıştır. Devlet dini inançlarından dolayı insanları artık suçlamamıştır. Bu dönemde inançlı insanlar serbestçe dini inançlarının gereği olan ibadetlerini daha serbest yapmışlar. Ayrıca dini eğitim veren okulların sayısı artmaya başlamıştır.

Bu dönemde 6187 sayılı yasayla Vicdan ve Toplanma Hürriyeti'nin Korunması Hakkındaki Kanununda şöyledir;

Madde 1- “Siyasi veya şahsi nüfuz ve menfaat temin etmek maksadıyla, dini veya dini hisleri yahut dince mukaddes tanınan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne surette olursa olsun; propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse, bir senden beş seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.

Fiil, neşren işlenirse, hüküm olunan ceza yarı nispetinde artırılır.”

Milletimizin büyük desteği ile iktidara gelen demokrat parti 1960 askeri ihtilalle iktidardan uzaklaştırılmıştır. Tabi ki; milletin din ve vicdan hürriyetini yaşadığı serbest dönem kısa sürede elinden alınmıştır.

1961 Anayasasında din ve vicdan hürriyeti; bu Anayasanın 19. maddesini teşkil etmiştir. Maddenin konuyla ilgili fıkraları şöyledir.;

Madde:19 – Herkes, vicdan ve dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Kamu düzenine veya genel ahlaka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dini ayin ve törenler serbesttir.

Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz.

Din eğitimi ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.” şeklindedir.

1961 Anayasasının 10. maddenin ikinci fıkrasında; “Devlet... insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.”

14. Maddenin birinci fıkrasına göre de; “Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahiptir.”

50. Maddenin birinci fıkrasına göre; “Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak, devletin başta gelen görevlerindedir.”

Halen yürürlükte bulunan 1982 Anayasasının 24. maddesi de, din ve vicdan hürriyeti ile ilgilidir. Bu maddenin konumuzla ilgili kısımlarında şöyle denilmektedir;

“Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla-ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dini ayin ve

törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak eğitimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.”

Devletin dini tam anlamıyla yasaklamamış, ama dini eğitimi kendi istediği bir eğitimin yapılmasına izin vermiştir. Bu eğitim anlayışıyla gerçek dini öğrenme ve anlama düşük olmuştur. Dinin gerçek anlaşılabilmesi sonucunda, dini kendi çıkarlarına alet eden din adamları ve siyaset olmuştur. Aslında din hiç kimsenin çıkarına hizmet etmez. Dini çıkarları doğrultusunda kullanılması dini eğitimin sağlıklı bir ortamda yapılmadığını göstermektedir.

Madde:13/1 de “Temel hak ve hürriyetler devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, gene ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle... kanunla sınırlanabilir.”

Madde: 24/2 “İbadet, dini ayin ve törenler serbesttir”

Batıdaki laiklik; “devleti, memlekette mevcut tanınmış ve kurulu dinlere karşı tarafsızlığı ve herhangi bir din veya mezhebin iç nizamına, ibadet ahkam ve erkanına hiçbir surette müdahale etmemesidir.” (Başgil, 1991:18)

1929 yılında okullardan din dersleri, Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır.

Bu dönemde 1934 yılında, din adamlarının mabetler dışında dini kisve giymelerine yasaklamalar getirilmiştir.

Laiklik ilk defa 1937 yılında Anayasaya ‘Türkiye Cumhuriyeti laikdir.’ 2.ci maddeye konmuştur.

Aslında “laiklik, fert bakımından değil, devlet bakımından bir ilkedir ve devletin bir vasfıdır. Laik olan devletle, din sahibi ferdin birbirleriyle çatışmaları gerekir. Çünkü; devlet, kişinin dini kanaatine karşı tarafsız olmak mecburiyetindedir. Devlet tarafsız olursa çatışma olmaz.” (Gerger, 1991:60)

Ülkemizde zamansız olarak ortaya atılan irtica söylentileri, laiklik elden gidiyor bahanesiyle din ve vicdan hürriyetinin sağlıklı bir şekilde oluşturulması engellenmiştir. “Türk toplumunda dindarlığı vurgulayan birtakım hareketler, hatta kanunların suç saydığı zabıta olayları niteliğindeki tezahürler ve devletin irtica ile hiçbir ilgisi bulunmayan bazı işlemleri dolayısıyla olağanüstü telaşa kapılarak devletin varlığının, laik düzenin tehlikeye girdiğini ifade edenlere, basın siyaset alanlarında ve toplumun aydın ve rahat sınıflarında sık sık rastlanmaktadır. Bu zümreler, irtica kavramını tamamıyla hukuki muhtevası dışına çıkararak, laiklik ilkesinin tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunu. Türkiye’nin kaygan bir zemin üzerinden dini bir devlet düzenine doğru yol aldığı iddia etmekte ve meseleler üzerinde ciddiyetle düşünmek zahmetine katlanmayan bir kısım çevrelerde telaşa sebebiyet verebilmektedir.

Adı geçenlerin bu telaşlı davranışlarına temel teşkil eden delilleri ise, çarşafli kadınların çoğaldığı, Anadolu’nun bir iki yerinde belediye başkanlarının sinema ve tiyatrolarda kadın ve erkeklere ayrı ayrı yerler tayin ettikleri, bir doçent yardımcısının tezindeki bazı ifadeler rağmen, tezin kabul olduğu, Kur’an kurslarının sayısının arttığı gibi sathi bir takım müşahedelere dayanmaktadır.” (Dönmezer, 1989:5)

Devlet dini kontrolü altında tutma isteklerinden vazgeçmelidir. Dini kendisine tehlike olarak göstererek, devleti koruma bahanesiyle inançlı insanları baskı tutarak tehlikenin ortadan kalkacağını ileri sürerek yaptığı baskıları normal göstermeye çalışması dini faaliyetleri yasaklamaya çalışması toplumsal istikrarı ortadan kaldırmaktadır.

Türkiye, bünyesinde çeşitli dinleri içinde bulunduran zengin bir yapıya sahiptir. Bu zenginliği dini inançları dinlere, mezheplere ayırarak yaklaşması hem kendisi açısından

hem de o inançlara sahip insanlar açısından tehlikelidir. Devlet bu inanç çeşitliliklerini bir tehlike değil bir zenginlik olarak görmesi gerekir. Devlet dini faaliyetleri kısıtlayıcı değil, faaliyetlerin güven içersinde yapılmasına ortam hazırlamalıdır.

Din yükselen toplumlarda iktisadi ve teknolojik gelişme kadar, belki de, onlardan daha çok manevi kalkınmaya ihtiyaç vardır. Bir toplumda sadece iktisadi ve teknolojik gelişmeler yeterli olmayabilir. Çünkü; maddi gelişme manevi gelişmeden yoksun olursa bu gelişme uzun vade de toplumu bir arada tutmaya yeterli olamaz. Bir toplum hem iktisadi hem de manevi gelişmeyi birlikte yürütebilme gücüne ulaşmışsa, değişim ve gelişmenin önündeki engeller ortadan kaldırıldığı zaman, toplumda sosyal bütünleşmeyi sağlar.

Din ve vicdan hürriyeti, milletin birlik ve beraberliği ayrıca hoşgörü ortamının sağlanması için zorunludur. Bu zorunluluğu ortadan kaldırmak ve bu ortamın oluşmasını devlet ve sistem için tehlike olduğunu ileri sürerek toplumun huzurunu bozmaya hiç kimsenin tekelinde olmadığını söyleyebiliriz. Ama bizim ülkemizde bazı siyasetçiler ve aydınlar bu gücü kendilerinde görerek milletin inancına saldırmaya başlamışlardır. Yapmış oldukları davranışları meşru göstermek için devlet adına yaptıklarını ifade etmişlerdir. Buradaki hata birilerinin devlet adına görev yaptıklarını millete yutturmaya çalışmalarıdır. Demokratik ülkelerde devlet adına birileri birilerine baskı ve telkinde bulunamaz. Yasaklamalarla insanı dini hayattan ayırmak mümkün değildir.

Özal, “zira Batı toplumlarındaki laik anlayış, din hürriyetinde kısıtlama değil, din hürriyetinin bizzat kendisidir.” (Özal, 1986:8) devlet tarafından dinin tanımı yapılamaz şayet yapılmaya çalışılırsa kendi ideolojisi doğrultusunda yapmaya çalışması dinin özüne aykırıdır. Aslında din kendi normları içerisinde doğal tanımı yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamaya hiçbir müdahale yapılamaz. Sosyolojik olarak dini tanımlamasında insanın hem dünyada hem de ahirette mutluluk ve saadet olmalarını arzulayan ilahi kanunlar topluluğu olarak tanımı yapılmaktadır. Devlet tarafından dini tanımlamalar aslında dine müdahale sayıldığı gibi dini sosyal hayattan belirli yönlerini etkisiz hale getirmektedir. Bunu yaparken kendi yapısına ve devamına karşı tehlike olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında din ne toplumun devamına ne de devletin

devamına karşı tehlike oluşturmamaktadır. Hiçbir zaman dinsiz toplum olması mümkün olmamıştır. Din sosyal bir olgu olarak toplumsal normların oluşmasına kaynaklık etmiştir.

Devlet tarafından dinin tanımı yapılarak toplumsal uzlaşmanın etkili hale getirilmesi bahanesiyle siyasi bir müdahale yapılması, toplumsal uzlaşmayı ortaya çıkarmadığı gibi dine dışardan yapılan baskı ve dayatmalar toplumsal huzursuzluğun kaynağını oluşturmuştur. Bugün ülkemizde çeşitli dinlere mensup “ dinine bağlı insanlar var, dinin icaplarını yapmak isteyenler var.” (Özal, 1987 : 109) Bu isteklere cevap verebilecek ortamın hazırlanması demokratik ülke olmanın icaplarındandır.

Özal’a göre din ve vicdan hürriyeti “bunun bir batılı ülke ölçüsünde ve laik prensipleri yanlış anlamadan tatbik edilmesinde Türkiye’nin geleceği ve birliği için çok önemli hususlar vardır ve şuna inanıyorum ki, bu maalesef bir istismar, bir tabu konusu olmuştur. Bizim de bu tabuyu yıkmamıza inanınız ki, istediği gibi ibadet edebilen inanan insanların huzur içinde yaşaması, çok daha fazla mümkündür. Huzur içinde yaşayan insan da, cemiyete faydalı olan insandır. Onun için bu hürriyete de, çok geniş bir kitleyi alakadar ettiği gibi biz zaten büyük değer vermek gereğindeyiz” (Özal, 1989:368)

Özal, hürriyetleri bir bütün olarak düşünmektedir. Ekonomide olan hürriyetin yanında düşünce din ve vicdan hürriyetleriyle bir anlam kazanacağını bilmektedir. Birini diğerine tercih ederek, diğeri olmasa olur anlayışına karşı çıkmaktadır. Özal, Ekonomik kalkınmanın itici gücünü din ve vicdan hürriyetine bağlamaktadır. İnandığını serbest yaşayabilen insan huzurlu olur, huzurlu olan insan üretimde verimli olur, verimli insanın ekonomik hayatta faaliyet göstermesiyle ekonomik kalkınma üst düzeyde katkı sağlamış olur. Türkiye’nin kalkınmasının sadece iktisadi açıdan olmayacağını, bunun yanında manevi kalkınmayla birlikte gerçekleşeceğini düşünmektedir.

Özal’a göre, “evrensel kapsamda ve evrensel anlamda, insanın, insana duyduğu sevginin, saygının simgesi ve göstergesidir.” (Özal, 1989 : 8)

Bugün dünyada “laik ve demokratik olma iddiası ve iradesindeki gelişmiş ülkeler, bu hürriyete sınırsız sınırlanmayı başarmış ülkelerdir.

Çünkü yalnız huzurlu insan, dini ve vicdanı baskı altında tutulmayan insan, daha çok çalışma, daha çok kazanma ve kendi vicdani inançları içinde mutlu yaşama istek ve kabiliyetine sahiptir.” (Özal, 1989 : 9)

Özal, milletimiz içinde, “dinine bağlı insanlar var, dinin icaplarını yapmak isteyenler var. (Özal, 1987 : 109) demektedir. Dinin icaplarını yerine getirmek isteyenlere karşı devletin sorumlulukları vardır. Bu sorumluluk dinin icaplarını huzur ve güven içersinde yerine getirmek isteyenlere imkan tanıyan yasal düzenlemelerin yapılmasını gerektirir.

Günümüz dünyasındaki “ dini konulardaki tikanıkları aşabilmek amacıyla, korkmadan ve çekinmeden yeni yorum ve anlayışlar getirilebilirse, toplumun daha rahatlayacağını ve dinin daha çok taraftar kazanacağı” (Brzezinsky, 1994 : 9) Gerçek dini anlamayı engelleyecek tabuların etkin olması hem insanları dinden uzaklaştırır hem de dini yozlaştırır. Dini bu olumsuz etkilerden kurtarabilmek için, dini gerçek kaynaklarından öğrenebilme imkanını verebilmek için, dini eğitim ve öğretimin bir program içinde serbest bir eğitimin verilmesi gerekir.

Özal, dini inançların serbest bir ortamda yerine getirilmesini istemektedir. “Dini ve vicdanı baskı altında tutulmayan huzurlu insan, mutlu yaşama kabiliyet ve isteklerine sahiptir.” (Özal,1989 . 22)

3.4.2.2. Laiklik ve Din Hürriyeti:

Kavram olarak laiklik “din ve ruhbanlıkla ilgisi olmayan” anlamına gelmektedir. Laikliği kimileri “din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması”, kimilerine göre ise “din ve vicdan özgürlüğü” olarak tanımlamaktadır. Bunlardan birisi ile laikliğin

tanımlamasını yapmak sakıncalıdır. Her iki tanımı içine alan bir laiklik tanımı yapmak daha doğrudur.

Laiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkesi olarak ve Türkiye'nin çağdaşlaşmasının vazgeçilmez temeli olarak görülmüştür. Laikliğin bu şekilde kabul görmesi, laikliği tartışılmaz bir tabu haline getirmiştir. Laikliğin herkes tarafından kabul edilen bir tanımı yapılamamıştır.

Laiklik “din ile devletin birbirinden ayrılması, dini mana ve ruh aleminde ve ferdin hususu hayatı ile haraminde, devletin de madde ve cisim aleminde ve cemiyetin umumu hayatında hükümler olması demektir.” (Başgil, 1995:164-165) “Laiklik, devletin, doğrudan doğruya siyasal toplum pratiğinin gereklerinin akılcı bir analizinin sonucu olan kurallara göre yönetilmesini ifade eder.” (Erdoğan, 1990 :55)

Devletin dini alanı kontrol etmesi değil, dini alandaki faaliyetlerin düzenli yürüyebilmesi için bir ortamı hazırlamalıdır. Aksine dini alanı kontrol etmeye çalışırsa, din hürriyetini engellemiş olur.

Daver'e göre laiklik; “dini ve dünyevi otoritelerin yek değerinden tamamen ayrılmasını, din işlerinin ferdi, hususi bir mesele sayılarak tanziminin cemaatlere terk edilmesini, devletin dinler karşısında tarafsız kalmasını ve muhtelif dinlere sahip olanlar arasında hiçbir tefrik yapmamasını, böylece din hürriyetini sağlamamasını , buna mukabil dini otorite ve esasların ve inançların da hiçbir şekilde devlet ve dünya işlerine karışmamasını gerektiren bir prensiptir.” (Daver, 1995:8).

Türkiye’de laiklik uygulamasının kendisine özgü bir yanı bulunmaktadır. Devlet, vatandaşın dini ihtiyaçlarını karşılanmasını kamu hizmeti olarak görmesi, dini denetim altında tutmak için Diyanet İşleri Başkanlığı kurmuştur. Böylece dini devleti içinde örgütleyerek, hem denetim altına alması hem de dini çıkarları için kullanabilecek kesimlere fırsat tanımamıştır.

“Laiklik ne dinsizleştirmektir ne de dinileştirmektir. Din karşısında yansızlıktır, hoşgörüdür. Bu yüzden de sayıdır. Öte yandan laiklik hukuksal tanımından çıkıp salt

felsefe ve ahlak alanına devlet gücü ile kaydırılır. Dinsel öğretiler yasaklanır yahut da devlet dinsizliği özendirir. Yada ona sahip çıkıp dinsizlik de bir dinsel inanç olduğundan artık laiklikten değil, laisizmin yukarıda sergilenen ikinci anlamından söz edilecek ki, bu din karşısında devletin yansızlığını yitirmesi demektir. Zira böyle bir devlet aşırı uçlara kayarak laik niteliğini yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. (Selçuk, 1994:18)

Devletin dini yoktur. Herhangi bir dini topluma empoze edemez. Devlet dini inançlar karşısında tarafsız olması gerekir. Birini diğerine karşı tercih etmesi söz konusu değildir. Devlet farklı inançları bir zenginlik olarak kabul etmesi, dini inançların hepsine aynı uzaklıkta olması, din hürriyetinin temelini oluşturur.

Türkiye’de 1982 Anayasasında din ve vicdan hürriyetini şöyle ifade edilmiştir.

“Kimse, devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun dini veya dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.”

Din ve devlet işlerinin ayrılmasını dini inançlarından, dini inançlarının kötüye kullanılmasını ve menfaat elde edilmesini yasaklamıştır. Dinin devlete etkisi yasaklanmıştır. Ona devletin dine etkisini dini kötüye kullanmakla sınırlı tutulmuştur.

“Din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sar herhangi bir yolda bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılmayacağı” (madde 24.) yönünde bir sınırlama getirilmiştir.

“Kimse dini ibadete âyin törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.”

“Herkes din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”

Devlet, vatandaşın farklı inançlarından dolayı herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Herkesin dini inanç ve ibadetlerinde bir kısıtlamanın olmadığı görülmektedir.

24. Maddesi.

“Din ve ahlak eğitim ve öğretim devleti gözetim ve denetimi altında yapılır. Din, kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi, ancak kişilerin kendi isteğine küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.”

Devlet dini eğitimi “Tevhid-i Tedrisat” la birlikte kontrol ve denetim altında yürütmüştür. Devletin istediği din eğitiminin yapılması, bu tür uygulamalar din hürriyetini sınırlamaktadır.

Özal, Türkiye’de uygulanan laikliğe karşıdır. laikliği “din hürriyetinin güvencesi” olarak kabul etmiştir. Türkiye’de uygulanan laikliğin gerçek laiklik olmadığını laiklik din hürriyetini sağlaması gerekirken, dini hürriyetini kısıtlayıcı olarak uygulandığını düşünmektedir.

Özal, “Türkiye’nin laik bir ülke olduğunun altını çizmek isterim. Laiklik ilkesi Cumhuriyeti bilmek amacıyla, hürriyetin temelinde yatmaktadır. Bu sadece bir anayasa maddesinde ibaret değildir. Tarihi süreç içinde halk tarafından bütünüyle kabul edilmiş bir ilkedir. Tabii ki, laiklik din ve vicdan özgürlüğüne bir engel değildir ve % 99’u İslam olan Türk halkı dinlerine özgürce sahiptirler” (Özal, 1985:747)

Türkiye her şeyin tartışmaya açılabileceğini söylerken, laiklikte tartışılabilir. Laikliğin bir tabu olmadığı ifade etmiştir. Türkiye laikliğin, din ve devlet işlerinin ayrılması için değil, dini inançlarını samimi bir şekilde yerine getirenlere zarar verdiğini düşünerek, Türkiye’nin yasaksız bir ülke olmasını istemektedir. Özal, din ve vicdan hürriyetinin temel şartını laiklik olarak görmektedir.

Özal, Türkiye'deki laiklik uygulamasını tartışmaya açarak, laikliğin bir tabu olmadığı söylemiştir. Gerçek laiklik ilkesinin ortaya çıkarılması için kabul ettiği bir laikliğin ortaya çıkarılması gerekliliğine inanmaktadır

3.4.3. Teşebbüs Hürriyetinin Geliştirilmesi:

Teşebbüs kelime olarak “girişim”, “girişme” anlamındadır. Teşebbüs hürriyeti, hür bir ortamda bireyin girişim yapabilmesini sağlamaktır.

Özal'a göre, teşebbüs hürriyeti “devlet müdahalesinin asgaride kaldığı, insanların daha hür, kabiliyetlerini ortaya koyduğu bir sistem” (Özal, 1989, 159) dir.

Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında I. İktisat Kongresinin yapılması ile birlikte, liberal bir sistemin uygulandığı görülmektedir. Bu dönemde az da olsa liberal temalar dile getirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Ekonomide yatırımların özel teşebbüsün yapabileceğini, özel teşebbüsün yetersiz kaldığı yerde kamu sektörünün devreye gireceğini, yapılacak yatırımların kamu ve özel sektörün birlikte yapacakları düşüncesi kabul görmüştür.

1929 Dünyadaki ekonomik krizin Türkiye'yi yakından etkilemesi, devletçi sisteme dönüşün bir başlangıcı olmuştur. Devletçi uygulamaların devam ettirilmesi, özel teşebbüsün gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca bu dönemde Türk Parasını Koruma Kanununun işletilmesiyle özel teşebbüsün önü kesilmiştir. Türk Parasını Koruma Kanununun uygulamaya konulmasıyla özel teşebbüsün gelişmesini engelleyen bürokratik formalitelerin olması, ekonominin sıkı bir şekilde devlet kontrolüne alındığını göstermektedir.

1950'li yıllarda Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle ekonomik alandaki dışı açılma politikasının yanında, özel teşebbüste o günün şartlarına göre desteklenmiştir. O dönemde özel teşebbüsün desteklenmesi dünya standartlarında gerçekleştirilmemiş ama,ülke koşullarında iyi mesafe alınmıştır. 1960 askeri ihtilali bu gelişmenin önünü

kesmiştir. 1960 yıllardan 1980'li yıllara kadar özel teşebbüsün ekonomide dünya koşullarında boy gösterememiştir.

Özal'ın 1983 yılında iktidara gelmesiyle birlikte özel teşebbüsün desteklenmesi, ekonomide daha fazla etkin olabilmesi için gerekli çalışmalar başlatılmıştır. Teşebbüs hürriyetini etkin bir konuma getirilmesi için öncelikli olarak serbest piyasa ekonomisinden taviz vermeden uygulamaya konulmuştur. Ekonomide devlet müdahalesini azaltmak, özel teşebbüsün gücünü arttırmak için 1984 yılı itibariyle özelleştirme gündeme alınmıştır.

Özelleştirmeyle, devletin ekonomideki müdahalesini en aza indirebilmek, özel teşebbüsü desteklenmesiyle ekonomi tabana yaymak istenmiştir. Özal, süratle özelleştirme yapmak istemesine rağmen yasal engellerle karşılaşmıştır. Özelleştirmenin yapılması, Türk ekonomisini canlandırdığı gibi, ekonomiyi dışa açarak dünya ekonomisiyle entegre olmasına katkı sağlamaktadır.

Özal, “inanıyorum ki, devletimiz üzerine düşen fonksiyonları layikiyle yapabilirse o zaman hür teşebbüs” (Özal, 1986 : 68) gücümüz daha iyi çalışma koşullarına kavuşacaktır.

Özal, uyguladığımız serbest piyasa ekonomisi sayesinde “ Türkiye, bugün, ferdin kabiliyetinin ön plana çıkarılmasını, teşvik edilmesini ve müteşebbis ruhunun mükafatlandırılmasını esas alan bir ekonomik felsefeye sahiptir. Ülkemizde geniş bir serbestleştirme ve iktisadî faaliyetin esas itibariyle özel sektörün eliyle yürütülmesi hedef alınmıştır. Türk müteşebbisi de, bu itimada layık olduğunu kısa zamanda ispatlamış ve ekonomik kalkınma ve ihracatımızın süratle artmasında faal bir rol oynamaya başlamıştır (Özal; 1985, 63).

Ekonomide dış ticaretin serbestleştirilmesiyle; ihracat ve ithalat yapanlara makul ölçülerde kolaylıklar sağlanmıştır. Hatta devlet tarafından desteklenerek teşvik edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak Özal, “ Türkiye'nin geleceği, ellerinde çantaları dünyayı dolaşan bu adamların elinde.” (Özal, 1986 : 32) olacağına inanmaktadır.

Özal, sadece devlet eliyle kalkınmanın olamayacağını, milletin teşebbüs gücüyle bütünleştirildiği zaman kalkınma hamlesinin tamamlanacağına inanmaktadır.

Ona göre “devletin gücü ile milletin gücünü birleştirmeli ve bütünleştirmeliyiz. Ne milletsiz bir devlet ne de devletsiz bir millet tasavvur olunamaz. Etle turnak gibi birbirinden ayrı düşünilemeyen iki asli unsurun iktisadi faaliyetlerde de bir birini tamamlamaları, teşvik etmeleri, ahenk içersinde bir arada bulunmaları sağlanmalı ve milletin teşebbüs gücünün bütünüyle ortaya çıkması temin edilmelidir. Yurt kalkınmasında, dış sermaye dahil, her türlü tasarruf imkanından azami istifade edilmelidir.

Ekonomik hayatta devletin müdahaleci rolü yerine tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif menfaatleri teklif edici ve bu suretle verimi artırıcı rolü ağırlık kazanmalıdır.” (Özal, 1993: 68)

Devletin ekonomideki rolü ancak piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla sağlanabilir. Piyasa ekonomisinin vazgeçilmez unsurları serbest rekabet ve özel girişimcilerin güçlü durumda olması serbest rekabetinde adaletli bir ortamda olması gerekir. Rekabet ortamında ne devlet kendisi ne de birini diğerine tercih edemez. Sadece rekabetin güvenli bir ortamda gerçekleşmesini sağlar.

Özal’a göre “ ekonomik kalkınma sürecinde devlet fertle rekabete giremez, tersine ona gelişmesini kalkınmasını kolaylaştıran “ (Barlas, 1996:248) olmalıdır.

Devleti amaç olarak değil, millete hizmet aracı olarak görülmesini, teşebbüs gücünün ortaya çıkarılması için bizzat devletin öncülük etmesi gerekir.

Ona göre teşebbüs hürriyeti, “uygar rekabet ortamı olduğu sürece, devlet müdahaleciliğini asgari seviyede tutmak kalkınmanın ilk ve temel gereğidir. Derin inancım odur ki; on-onbeş civarındaki ileri ülkelere bir an önce katılmamızın ana motoru teşebbüs hürriyeti olacaktır. “ (Özal, 1992, 162)

Dünyadaki gelişmeler teşebbüs gücünün geliştirilmesi yönündedir. Türkiye’de bu gelişmelere ayak uydurmak zorundadır. Onun için devletin bireyin önündeki engelleri kaldırarak bu yarışta kendisinin de bizzat olması, en üst düzeyde yarışması katılmalıdır.

“Serbest teşebbüsün hakim olduğu bir sistemde en kabiliyetli insanlar meydana çıkar. Onlar da ekonomik randımanı yukarıya götürürler.” (Özal, 1989, 159)

İnsandaki yetenek ve kabiliyetlerin ortaya çıkarılması, herkesin istediği gibi, birilerine zarar vermeden faaliyetlerini yapabilme imkanına sahip olması için, bu imkanları kanunlarla güvence altına alması gerekir.

Özal, günümüz dünyasında “ müteşebbis güç, tahmin edemeyeceğiniz kadar süratle gelişmiştir.” (Özal, 1991 :15)

Özal, “ devlet faaliyetlerini, altyapı ve sosyal hizmet yatırımları üzerinde yoğunlaştıracak, ekonomiye genel manada yön verecek, gerisini kendi insanının gücüne, kabiliyetine ve çalışkanlığına bırakacaktır.” (Özal, 1989 . 55-56) İnanıyorum ki, “ devlet verimli çalışırsa, özel teşebbüs de daha faydalı işler yapılabilir.” (Özal, 1986 : 558)

“Devletin güçlü olması, kendisini lüzumsuz birtakım işlerle boğmaması, parasının olması icap eder inanıyorum ki, ülkemizdeki insanlar harikalar yaratacaktır.” (Özal, 1989 : 74)

Özal, “eğer bugün Türkiye şu geçtiğimiz on senede biraz etrafındaki ülkelerin önünde gitmişse, bunu tam olarak yapamadık gerçi, ama ferde önem verdiğimiz içindir. Ferde önem vermekten dolayı, bu kadar çok kabiliyetli müteşebbis insan çıktı.” (Özal, 1992 :22) Eline çantasını alan bütün dünya ülkelerini dolaşarak mallarını pazarlamanın heyecanı içindeler. Onların başarılı olması ülkenin kalkınmasına olumlu yönde yansıtacaktır.

Teşebbüs Hürriyeti “.. Fertlerin kabiliyet ve çalışmalarına göre gelişme arzularını teşvik edici, bununla beraber pratik ölçüler içerisinde farklılıkların azaltılması, fakirliğin kaldırılması, ekonomik gelişme” (Barlas; 1996: 206) nin esasını oluşturmaktadır.

Özal, piyasa ekonomisi ile teşebbüs hürriyeti arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmektedir.

“Eğer serbest pazar düşünüyorsanız, onun temelinde serbest bir teşebbüs hürriyeti var demektir. İnsanlara şunu yap, bunu yapma, katiyen söyleyemezsiniz. Mümkün olduğu kadar herkes, kafasını çalıştırsın, herkes bildiğini en iyi şekilde tatbik etsin ve en iyi neticeyi alsın. İnanınız gelecek asır ferdin asırındır. Merkezde, toplumun merkezinde, hareketin merkezinde insan var. Devlet geriye çekilecek, insan öne çıkacak. Benim kanaatim, bu da ferdi teşebbüsün önümüzdeki asırda çok daha güçlü olacağını gösteriyor. Zaten teknolojinin ilerlemesi, yüksek teknolojinin gelmesi, büyük fabrikaları iyice küçültmüştür” (Barlas; 1996:317). Böylece çağımızda uzmanlaşmanın olduğu kadar ferdin daha iyi yetişmesi daha da önem kazanıyor.

Özal, günümüz dünyasında “Türk ekonomisinin ayakta durmasının en belli balı amili, en küçük esnafından en büyük sanayici ve tüccarına kadar Türk teşebbüs gücü” (Barlas; 1996; 209) olduğuna inanmaktadır.

“1980’li yıllar bütün dünyada ortak bir kanaatler bütününden yani, devletçi doktrinlerden, yeni bir bütüne devletçilik karşıtı mücadeleye girişildiği yıllardır.” (Barlas; 1996: 248) Dünyada devletçiliğe karşı girişilen mücadele başarı sağlanmıştır. Böylece 1980’li yıllar “kitleler çağının sona erdiği yıllardır. Kitleler çağının sonu anlamına gelen bu gelişme, bir anlamda tekil insanı bir kere daha dünyanın merkezine oturtan, bağımsızlığını iade eden bir gelişmedir.” (Barlas; 1996:248) Bu gelişmeler bireyi devletin karşısında imtiyazlı kılan anlayışı ortaya çıkarmıştır.

Özal’a göre artık “devlet, bir istihdam kapısı değildir.” (Barlas; 1996:248) Devleti “baba” ve bir “iş veren” kabul etmiş bir toplum olarak, bu gelişmeleri anlamakta güçlük çekmiş, kendimize güven telkin edemediğimiz için teşebbüs hürriyetinin günün şartlarına göre gelişmesine yardımcı olmak için , özel bir çabamız olmamıştır.

Özal, istihdam kaynağını;“1- Ferdi teşebbüsün kaynağı, onun imkanı

2- Yabancı sermaye” (Barlas; 1996:273) olarak görmektedir.

Özal, özel teşebbüsün gelişmesi için, kambiyo rejimini değiştirerek, hiçbir şart getirmeden yabancı sermayeye ülke imkanlarının kapılarını sonuna kadar açmıştır.

Özal’a göre serbest piyasa “sistemin temelinde insana, girişimciliğe, ferdiyetçiliğe dönüş vardır. Devletin müdahalesinin asgariye indirilmesi, kabiliyetli insanın öne çıkması vardır. Ekonomimizi içe dönük olmaktan çıkarıp, uluslar arası rekabete açık hale getirdik. Elli yıldan beri ekonomimizi çevreleyen korumacılık duvarlarını yıkıyoruz” (Özal; 1985:247-248) Böylece özel teşebbüs ve serbest rekabetin önündeki engeller kaldırılmış oluyordu.

Özal, teşebbüs hürriyetinin sağlanabilmesi için; şunların yapılması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Devlet ve devlet müesseseleri aşırı bir istihdam yeri olmaktan çıkarılmalıdır.

- İktisadi Devlet Teşebbüsleri millete mal edilmelidir,
- Aşırı ücretler önlenmelidir,
- Ferdi teşebbüsün önüne konulan engeller kaldırılmalıdır,
- Devletin fertlere rakip ve onlara hükmedici rolü değiştirilerek, yerine milletin işini kollaştırıcı, teşvik edici, yardım edici, koruyucu rolü yerleştirilmelidir” (Barlas; 1996: 210-211).

Özal, Türkiye’de serbest piyasa ekonomisinin Batı standartlarında olması için özen göstermiştir. Gerekli olan çalışmaları hiç çekinmeden yapmaya çalışmıştır. Bu çalışmaların başında en etkin olanı teşebbüs hürriyetini oluşturma çabasıdır. Çünkü teşebbüs hürriyeti, serbest piyasa ekonomisinin olmazsa olmaz koşullarından birisidir.

Özal, artık günümüzde “ferdin öneminin büyük çapta artmasıdır. İnsanın önemi çok fazla artıyor. Ve hedef, insan olarak görülüyor. İleri ülkelerde devletin rolünün iyice aşağıya çekilmesi var.” (Özal, 1991 : 14) Dünyadaki bu değişimler sonucunda “ büyük kuruluşlar yerini dinamik, daha ufak kuruluşlara terk ediyor. Hatta büyük kuruluşlar da kendi işlerinde ufak kuruluşlar haline dönüşüyorlar. Bir merkezi idare yerine, daha dağılmış bir otorite, daha dağılmış bir oluşumu geliyor.” (Özal, 1991 : 19)

“Eğer bugün Türkiye şu geçtiğimiz on senede biraz etrafındaki ülkelerin önünde gitmişse, bunu tam olarak yapamadık gerçi, ama ferde önem verdiğimiz içindir. Ferde önem vermekten dolayı, bu kadar çok kabiliyetli müteşebbis insan çıktı. (Özal, 1991 :22) Elini çantasını alıp bütün dünya ülkelerini dolaşarak mallarını pazarlamaya çalışmaktadırlar.

Özal, bundan sonra “devlet faaliyetlerini, altyapı ve sosyal hizmet yatırımları üzerinde yoğunlaştıracak, ekonomiye genel manada yön verecek, gerisini kendi insanının gücüne, kabiliyetine ve çalışkanlığına bırakacaktır.” (Özal, 1989 :55-56) Devlet her şeye müdahale etmeyip, özel teşebbüse yol gösteren, destekleyen ve lüzumsuz işlerle uğraştırmadan yatırım ve üretim yapmaları için gerekli ortamı hazırlamalıdır.

Şimdiye kadar “Türkiye’de özel girişimciliğin önündeki en büyük engel” (Erdoğan, 1995) kamu hizmetini ön planda tutmaya çalışan devletçi anlayış olmuştur. Özal, özel girişimcinin önünü açmak için, bürokratik formaliteleri azaltarak gücünü kırmaya çalışmıştır.

Özal, dünya “2000’li yıllara doğru giderken, ferdin çok daha önemli rol oynayacağını, büyük teşebbüsler yerine, ufak teşebbüslerin önem kazanacağını, bir insanın sahip olabileceği bilginin çok muazzam bir bilgi olacağını, bilhassa bu elektronik çağında, bilgi enformasyon çağında çok önem kazanacağını, hatta bu yüzden komünist sistemlerin birer birer düştüğünü, bu bakımdan teşebbüs hürriyetinin fevkalade önemli olduğunu, bir ülkeyi geliştiren, büyüten hürriyetlerden birinin bu olduğunu” (Özal, 1989 : 323) söylemiştir.

Özal, ayrıca özel teşebbüsün geliştirilmesi için ekonomiyi yabancı sermayeye açmaya çalışmış, “Yap- İşle” ve “Yap- İşlet- Devret” modellerini uygulamaya koyarak bu sürecin hızlandırılmasına öncülük etmiştir.

Özal, özel teşebbüsün güçlü bir şekilde ülke ekonomisinde yerini aldığı zaman, Türkiye 21. Yüzyıla etkili bir şekilde gireceğine inanarak “21. yüzyılın Türkiye’sinin ve Türklerin Asrı” olacağını cesaretle söylemiştir.

3.4.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özendirilmesi:

Dünyada 1980’li yıllarda ortaya çıkan küreselleşme, yeni değişim oluşumları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak “piyasa ekonomisi”, “insan hakları”, “demokratikleşme” ve “sivil toplum” kavramları dünyada tartışmaya açılmıştır. 1980’li yılların sonuna doğru Sosyalist Blok’un yıkılmasıyla sivil toplum tartışmalarını daha da artırmıştır. Bu devletçi sistemlerin başarısızlığını göstermiştir.

Dünyada piyasa ekonomisi, insan hakları ve demokratikleşme yönünde gelişmeler yaşanırken, Türkiye’de ise 12 Eylül 1980 Askeri Müdahale dönemi yaşanmaktadır. Askeri müdahale sivil toplum için olumsuz bir gelişmedir. Ama dünyadaki küreselleşmenin etkisiyle yine bu dönemde sivil toplum tartışmalarının başladığı bir dönem olması bu yönüyle sevindiricidir.

Sivil toplum kuruluşlarının ortaya çıkıp topluma hizmet edebilmesi için, demokrasinin işlenmesi ile doğru orantılıdır.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının önünde engeller vardır. Bunların başında Türkiye’nin merkeziyetçi bürokratik yapısının olmasıdır. Ayrıca devletin “kutsal” olarak kabul edilmesidir.

Diğer yandan demokrasimiz askeri muhtıra ve askeri darbelerle kesintiye uğrayıp, sivil toplumun gelişmesine pek müsaade edilmemiştir.

1980 askeri müdahale ile sivil toplum kuruluşları olan sendikalar, vakıflar, siyasal partiler ve dernekler tümü kapatılmıştır. Devlet yapısı dışında herhangi bir örgütlenmeye ve sivil toplum kuruluşlarının tümüne yasak getirilmiştir. Bu uygulamalar, dünyada sivil toplum yönündeki olumlu gelişmeler olurken, biz de olumsuz gelişmeler olmaktadır.

1983 yılında yapılan seçimler sonucunda Özal iktidara gelmiştir. Onun tek başına iktidara gelmesi sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi açısından çok önemlidir. Çünkü, Özal, sivil düşünceye sahip, bürokrasiyi sevmeyen, millete yakın birisi olması, dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesi, Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının önünün açılması açısından önemlidir.

“24 Ocak Kararlı ile başlayan süreçte Türkiye demokratik Batı dünyası ile birleşme yönünde bir adım daha atmış ve serbest piyasa ekonomisine doğru yelkenleri açmıştır. Gerek içerde ortaya çıkan sosyal gruplardan gelen tazyikler gerekse dış dünyadan gelen bakılar sonucunda devlet dini haklar, kadın hakları, çevre, eğitim politikaları, etnik/kültürel haklar ve ekonomik haklar konusunda teorik kurgusuyla çalışacak tarzda adımlar atmıştır. (Çaha, 1997:38)

Türkiye’de sivil toplum kuruluşları olarak kurulan, sendikalar, vakıflar ve dernekler topluma ve bireye karşı vermeleri gereken hizmetleri arka planda tutarak öncelikli olarak kendi çıkarlarını gözetmeleri kendi konumlarını güçlendirme çabaları, sivil toplumun devlete karşı güçlenmesini engellemişlerdir.

Özal, öncelikli olarak devlet dışında özel teşebbüsü oluşturma, ekonomide devletin patronluğuna son vermek için KİT’lerin özelleştirilmesini devletin ekonomide rolünü en aza indirmeye çalışmıştır. “Yap-İşlet”, “Yap-İşlet-devret” modellerini uygulayarak ekonomiye yabancı sermayeye açması, ekonomide devlet dışında sivil sermayeyi oluşturarak, sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine katkı sağlamıştır.

Devlet dışında sivil sermayenin ortaya çıkması devlet desteği olmadan ayakta kalmayı başarmış kendisini dünya piyasalarına hazırlamaya çalışmıştır. Özal, ekonomik alanda

sivil toplum kuruluşlarını özendirici bir ortam hazırlayarak küçümsemeyecek başarı elde etmiştir.

Özal, sivil toplum kuruluşlarının önünü açmak için devleti “kutsal” in olmadığını, milletin devlete değil “devletin millete ait olduğunu dile getirmiştir.” Devletin amaç olmadığını millete hizmet etmek için bir araç olduğu yüksek sesle dile getirmesinin önemi büyüktür.

Devletin asli görevlerini üstlenmesi, diğer alanları sivil topluma bırakılmasını söylemiştir. O devletin görevlerini adalet, iç ve dış güvenlik olarak görmesi ve örgütlenmesi için geniş bir alan oluşturmaktadır.

Özal, insan temel hak ve hürriyetlerinin genişletilmesini istemiş 141.142. ve 163 maddelerin kaldırılmasına öncülük etmiş, düşünce ve fikir farklılıklarını kültürel zenginlik olarak kabul görmüş, temel hürriyetler alanındaki serbestlikle sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine daha fazla serbestlik getirilmiştir. Böylece sivil toplum kuruluşlarının daha iyi örgütlenmesine ve topluma hizmet vermesine katkı sağlamıştır.

Özel televizyonların açılması ve özel eğitim, sağlık kuruluşlarının kurulmasına izin verilerek sivil toplum kuruluşlarını desteklemiştir.

Bu durum vakıfların dini faaliyetlerini arttırmıştır. Bunun yanında ekonomik alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Özal, her alanda sivil toplum kuruluşlarını özendirici bir ortamı sağlamaya çalışmış, bu kuruluşların gelişmesine yardımcı olmuştur. Bu dönemde sivil toplum kuruluşlarının etkin bir şekilde sayıları artmıştır.

3.5. Dış Politika Anlayışı:

3.5.1. Dış Politikada Pragmatizm-Etkinlik ve Risk Unsurlarının Öne Çıkarılması:

Türkiye Cumhuriyeti dış politikası “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” doğrultusunda şekillenmiştir. Bu düşüncenin dış politikada etkin olması sonucunda, Türkiye, dünyadaki beklenmedik gelişmelere uygun bir dış politikanın ortaya çıkmasını engellemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti dış politikası “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” düşüncesi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu düşüncenin dış politikada etkin olması sonucunda, Türkiye, dünyadaki beklenmedik gelişmelere uygun bir dış politikanın ortaya çıkmasını engellemiştir.

Günümüze kadar, Türk dış politikası”tespit edilirken, önce etrafı gözlemek”(Özal, 1986 :118) geliyor.”Herkes ne yapıyorsa, onun ortalamasını almak”(Özal, 1986:118) başarılı olma anlamına gelmiştir.

İnan’a göre; ‘Türk Dış Politikası ve Dışişleri esas itibariyle adres olarak Nato’yu bilir.”(İnan,1995:97) Türk dış politikasında “Bekle Gör”anlayışının etkin olması müttefiki olan Nato ve ABD ortaya koymuş olduğu politikalar doğrultusunda, güdümlü bir dış politika izlemiştir. Bunun sonucu olarak Türk dış politikası statik, pasif ve üzerine risk almayan, kendi içine kapalı bürokratik ağırlıklı, dış dünya ile bütünleşemeyen bir sürece girmiştir.

Türk dış politikasına her zaman etkin olan devletçi bürokratlar olmuştur. Dış politikada devletçi bürokratların etkin olması sonucu “Türkiye de dış politika kamu oyunca yeterince anlaşılabilmiş, takip edilebilmiş değildir. Elli yıla varan demokratik tecrübemize rağmen dış politika maalesef demokratikleştirilemedi, topluma indirilmedi, hatta parlâmentolara mâl edilmedi. Parlamentoda dış ilişkileri komisyonları sistematik bir şekilde devre dışı tutuldu ve dolayısıyla Türkiye de dış politika çok dar bir çerçevede bazı dış işleri bakanlığı teknisyenleri, bakan, eğer sayın bakan bu konuları bir ölçüde biliyorsa, bilmiyorsa tümüyle o zaman teknisyenlere kalır ve bu küçük gruba

bazen eğer dış konulara ilgisi varsa başbakanlar katılır. Bazı hallerde Türkiye de devlet başkanları bir taraftan bu işe girer. Yoksa devre dışı kalırlar.”(İnan, 1995:95)

Türkiye de devletçi zihniyetin dış politikada etkin olması Türkiye’ye hiçbir şey kazandırmamıştır. Özal’ın dış politika eksenini pragmatik yaklaşıma öncelik vermesi sonucunda, Türkiye’ye bir şeyler kazandırmayan geleneksel dış politika çizgisini terk etmesi olmuştur. Özal dış politikada etkin olan devletçi bürokratların gücünü kırmaya ve devre dışı bırakmaya çalışması devletçi zihniyet tarafından ülke koşulları ileri sürülerek Özal’ın izlemiş olduğu dış politikayı eleştirmişlerdir.

Özal artık Türk dış politikasının belirlenmesinde dış işleri bürokratlarının etkin olamayacağını dile getirmesi dış politikada ‘atanmışların’ değil ‘seçilmişlerin’ etkin olacağı bir sürecin başladığını dile getirmiştir.

Özal Türkiye’nin siyasi olarak 1983-1989 dönemine damgasını vurmuştur. Türk siyasi tarihinde alışık olunmayan, gündemi belirleyen bir şekilde ön plana çıkan bir siyasetçidir. Geleneksel dış politikanın dışına çıkabilen kendi düşünce ve anlayışı doğrultusunda dış politikayı yönlendirebilen bir portresi ortaya koymuştur. Özal sadece başbakanlığı döneminde değil Cumhurbaşkanlığı döneminde de etkili olan bir siyasetçidir. Hiç kuşkusuz dış politikada etkin olmaya çalışması, ülke menfaatlerini ön planda tutmasından kaynaklanmaktadır.

Özal’ın dış politika eksenini uluslar arası serbest ticaret sistemi oluşturması dikkati çekmektedir. Geleneksel dış politikanın dışına çıkması, Özal’ı uluslar arası ticaret sistemi doğrultusunda dış politikanın şekillenmesi yönündeki tutumu Türk dış politikasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Özal’ın dış politikaya yaklaşımı pragmatik bir yaklaşımın sonucudur. Bu yaklaşımın 1980 li yıllarla birlikte Türk dış politikasında etkin olması dünyadaki global sistemin yönelimleri ile doğru orantılıdır. Özal sayesinde dış politika ‘edilgen olmayan, etkin, kişilikli ve inisiyatif sahibi bir’ (Özal, 1988:503) dış politika izlenmeye başlanmıştır.

Özal Türk dış politikasını Atatürk ve İnönü dış politikası olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre “Atatürk, günün şartlarına göre pragmatik, aktif ve cesur bir dış politika izliyor.

Şartlar el verince Hatay'ı alıyor. Boğazlar rejimini Montrö de değiştiriyor... İtalya ve Almanya ya karşı İngiltere'nin ve Fransa'nın yanını geçiyor." (Barlas, 1996:118)

İnönü dönemi dış politikası 'fevkalâde tutucu... sadece statükoyu devam ettiriyor. Alınabilecek şeyleri de almaya çekiniyor.' (Barlas, 1996:118) Özal'a göre 'İsmet İnönü bir Osmanlı Paşasıdır. Atatürk ise statükoyu değiştirmeye çalışan reformcudur.'(Barlas, 1996:118) Özal dış politikada Atatürk ile İnönü arasında farklılığı dile getirmektedir. Atatürk'ün günün şartlarına göre üzerine sorumluluk alabilen ülke menfaatleri doğrultusunda hareket edebilen, Hatay'ın bize kalmasını sağlayan bir devlet adamıdır. İnönü'nün ise risk almayan pasif bir dış politika izlemesi sonucu II. Dünya Savaşında denge politikasının izlenmesiyle 12 adaların Yunanistan'a kalmasına razı olan bir devlet adamı olduğunu ifade etmektedir.

Özal 1980'li yıllara kadar dış politikasının 'Atatürk'ün değil İsmet İnönü çizgisinde' (Barlas, 1986:118) olduğunu söylemektedir. Dış politikada İnönü çizgisinin devam ettirilmesi neticesinde 'Türk dış politikasının Türkiye'nin tarihi ile paralel olduğu söylemek zordur.(İnan, 1995:97) Aslına bakıldığında zaman dış politikamız kendi tarihinin şuurunu taşıyor, yansıtmıyor ve Türkiye de genellikle yaygın, yerleşmiş bir olay vardır. O da sessiz kalmak, Devletin büyüklüğünü inkar etmek.(İnan, 1995 :97) olmuştur. Bu düşüncenin Türk dış politikasına yeni açılımlar kazandırmadığı gibi, maalesef politikamız, çekingen halinden, cılız görüntüsünden kurtarılamamıştır.

Özal, biz iktidara geldiğimiz günden itibaren politikada karşılaştığımız dış politika meselelerine tepkilerden ibaret bir 'bekle gör' siyaseti ile yaklaşmadık. Geleneksel dış politikamızın ana hatları doğrultusunda, aktif ve dinamik bir siyaset takip ettik.(Özal, 1985:22) Geleneksel dış politika çizgisi yıkılmalı, dünya ve çevremizdeki gelişmeler doğrultusunda, aktif, üzerine risk alabilen bir dış politika oluşturma çabası içerisinde olmalıyız, düşüncesini yüksek sesle dile getirmiştir.

Dış politika Özal'ın gayretleriyle artık Türkiye'nin gelişen olaylar karşısında politikalar üretmek zorunda kalan bir ülke konumundan, olayların önünde giden, gelişen politikalara yön veren bir konuma ulaşmasıdır.(Özal,1988:503) Şimdiye kadar Türk dış politikasının kendi jeolojik, stratejik ve tarihi misyonuna uygun dış politikayı ortaya

koyamamasıdır. Tabii ki sorumlular sadece dış politika teknisyenleri değil, dış politikayı bürokratlara terk eden ,siyasetçilerinde tarihi sorumlulukları bulunmaktadır.

Özal'a göre dış politikada etkin olmamız için gerekirken maalesef biz yıllarca bu konuda kapalı kaldık. Bir nevi “kimse bize dokunmasın, biz de kimseye dokunmayalım” politikası. Yani bir Anadolu tabiriyle “Ne dalaşır, ne bulaşır” derler ya, işte öyle. Bu esas itibariyle hudutlarımız içerisinde “kendi kendimize yaşayalım” denilmektedir. (Özal, 1991:13) Ona göre, günümüz dünyasında ki gelişmeler artık ihtiyatlı dış politikadan vazgeçilmesi, aktif dış politika izlenmenin zamanı geldiğini vurgulamaktadır.

Özal'a göre aktif dış politik “bir siyasi değişimden en önemli unsur, dünyanın değişmesini evvelden görerek ona göre tedbirler almaktır. Kesin olarak söylüyorum, tutuculuktan vazgeçelim, ileriye dönük politikalar izlemek, aktif dış politika “(Özal, 1991:13)izlemeyle olmaktadır. “Gerektiğinde aktif davranmak, önemli problemlerimizi çözebilir ”(Barlas, 1994:127) iz. Özal'ın aktif dış politikayı ülke çıkarına olacağı inancı, dünyada ki ve bölgemizde gelişmeleri yakından takip etmesi, ani gelişmeleri “hesap edeceksiniz ve hesaplı riskleri yükleneceksiniz”(Barlas, 1994:127) Dış politika “uluslara arası şartları hesaplayıp asgari riskle, azami faydayı sağlamak meselesidir”(Barlas,1994:127) Gelişen olaylardan korkmak, risklerden uzak durmak dış politikada kazançlı olmak imkansızdır. Kazançlı olabilmek için fiili olarak olayların içinde olup risk üstlenmekten geçmektedir. Aktif dış politikanın getirisi olduğu kadar, götürüsü de olabilir.

Özal'a göre biz “dış politika yaklaşımlarımızda her şeyden önce, ...akılcı ve serin kanlı davrandık. Şartlar ne olursa olsun, ortamın heyecanına hiçbir zaman kaptırmadık. Meselelerin üzerine kararlı ve aktif bir şekilde gitmekle birlikte, ihtiyatı hiçbir, şekilde gitmekle birlikte, ihtiyatı hiçbir şekilde elden bırakmadık”(Özal,1984:21) Özal, dış politika bürokratlarını devre dışı bırakarak, kendi inisiyatifi ve ülke çıkarları doğrultusunda dış politikanın belirlenmesine çalışan bir siyasetçidir.

Türkiye, dış politikada “ sürekli kendi içine kapanan, kendi üzerine kıvrılan ve mümkün mertebe dış dünya ile temas etmeye, dış temaslarını asgari seviyede tutmaya özen

gösteren, çekingen bir Türkiye görüyoruz. Bir nevi etrafımıza duvar örmüşüz. Bunun doğru mu yanlış mı olduğu ileride daha çok münakaşa edilecektir. Fakat Cumhuriyet politikalarının ana esprisi bu olmuştur. Kapalı bir toplum, kapalı bir ekonomi ve neticede kendi içine dönük, dünyanın geri kalan kısmından kendini büyük ölçüde tecrid etmiş bir ülke haline gelmişiz”(Özal,1992:8) Bir an önce Türkiye'nin bu olumsuz durumdan kurtarılması, dış dünya ile bütünleşebilen, itibarı iyi olan bir ülke durumuna gelmesi için aktif dış politikanın uygulamaya konulması şarttır.

Bu düşünceyle Özal, aktif dış bir politikayı ortaya koyabilmek için, “Türkiye, etrafında, bölgesinde olup biten hiçbir şeye karşı bigane kalamaz, kalmamalıdır. Meselelerin içinde, milletlerarası hukukun yazılı ve yazısız kuralları, sulh ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde kalarak ama her halükarda siyasi ve diplomatik trafiğin aktif, atak ve inisiyatifçi bir aktörü olma rolünden vazgeçmelidir”(Özal, 1992 : 16)

Özal'a göre “Türkiye'nin eskiden dış politikada birkaç konunun ağırlığı vardı. Bu problemlerin niteliği devam ediyor ama dış siyasetimizdeki ağırlıkları artık azalmıştır. Zira dış politikamızı daha geniş bir çerçeveye oturttuk ve birkaç meselenin ipoteği altında kalmasına izin vermedik” (Özal, 1985 : 22) Ama yıllardır dış politikada Türkiye'nin önüne Ege ve Kıbrıs konuları sorun olarak önümüze çıkarılmıştır. Etkin bir dış politika ortaya çıkarılmadığı için ülke menfaatlerine yönelik bir politika üretilmemiştir. Ortadaki sorunları aşamayan bir Türkiye kendi çıkarlarını koruyamadığı gibi, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda bir dış politika ortaya koyabilme gücünü bir türlü elde edememiştir.

Özal, dış politikamızda artık Kıbrıs ve Ege meselelerinin “...bir numaralı mesele olmaktan çıkarılması lazımdır.”(Barlas, 1996 : 181) Bundan sonra “dikkatlerimizi hızla değişen dünyaya çevirmeli ve bu değişikliklerden Türkiye yararına istifade edeceğimizi” (Barlas, 1996 .181) hesap etmeyi bilmeliyiz.

Türkiye'nin dış politikada etkili olabilmesi için,öncelikli olarak bulunduğu “bölgede barış ve istikrarın hüküm sürmesine önem vermekte ve bu çerçevede devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini temel bir şart olarak göstermektedir.” (Özal, 1988 : 16) Bu ortamın sağlanabilmesi için, komşu ülkeler ile

siyasi ve ekonomik ilişkilerin karşılıklı güven ve çıkar ilişkileri doğrultusunda ilişkilerin güçlendirilmesi gerekir.

Özal, Türk dış politikasına risk alabilen etkin olan ve ülke menfaatlerini ön planda tutan, dünya serbest ticaret sisteminin ortaya çıkarmış olduğu pragmatik dış politikayı çalışmıştır. Özal'ın Körfez Krizindeki vermiş olduğu karar hem ABD ilişkilerinin güçlendirmesi hem de pragmatik yaklaşımın bir sonudur.

3.5.2.Küresel Sisteme Uyum ve ABD Eksenli Dış Politika:

1980'li yıllarda hızla küreselleşen dünyada yeni oluşumları beraberinde getirmiştir. Bu oluşumların birincisi dünya serbest ticaret sistemi ile serbest piyasa ekonomisini ön plana çıkararak ekonomik blokları oluşturması, ikincisi Sosyalist Blok'un dağılması soğuk savaşın sona ermesiyle siyasi blokları bitirmiştir. Böylece dünya ekonomik ve siyasi olarak tek kutuplu bir yöne doğru gidiş sürecine girmiştir.

Dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmelerdeki değişim tek kutuplu olmasına rağmen, ABD'nin gücü zayıflatmamıştır. Hatta tek kutuplu dünyanın şekillenmesinde en güçlü merkez yine ABD'nin olması, Özal'ı dış politikada ABD merkezli dış politika izlemesinin nedenlerinden birisidir.

Özal, gelecek yüzyılda dünya siyasetinde ABD'nin yerini alabilecek bir gücün olmadığına inanması, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine özel önem vermiştir.

Özal, öncelikli olarak Türkiye-ABD ilişkisine önem vermesi, sadece siyasi açıdan değil ABD Başkanı ile ikili dostane ilişkileri de bulunmaktadır. Türkiye-ABD ilişkileri karşılıklı menfaatlerin ön plana çıkarıldığı bir dönemin başlatıldığını söylemek mümkündür.

Şimdiye kadar Türkiye –ABD ilişkileri güvenlik ve askeri alanlarda ilişkileri mevcuttur .Mevcut olan ilişkiler hep ABD çıkarları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ayrıca aynı ittifakın içinde olmaları ilişkilerin güvenlik boyutunu da ortaya çıkarmıştır.

Özal'ın dış politika eksenini ABD ile ittifakın yanında karşılıklı ticari ilişkiler oluşturmaya gayret göstermiştir.

Bunun için biz “ABD ile dostluk ve ittifak ilişkilerimizi karşılıklı menfaatlere hizmet edecek şekilde geliştirmeye kararlıyız” (Özal, 1988 : 85)

Türkiye- ABD ilişkilerinde güvenilir bir ülke konumundadır. ABD'nin Türkiye ilişkilerini sıcak tutması öncelikli olarak kendi menfaatleri açısından önemlidir. ABD'nin Ortadoğu , Asya ve Balkanlardaki menfaatlerini koruyabilmek için, Türkiye Jeopolitik konumuyla vazgeçilmez bir konumdadır. Türkiye bu durumu ciddi bir şekilde kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışması en doğal hakkıdır.

Özal, Türkiye -ABD ilişkilerine yeni boyut getirmiştir.

On göre, Türkiye “ ABD ile ilişkilerimizi, savunma işbirliğinin yanı sıra ekonomik, ticari, teknolojik alanlar da yaygınlaştırmak ve karşılıklı menfaatlere hizmet edecek güçlü, dengeli ve istikrarlı bir yapıya kavuşturmak istiyoruz” (Özal, 1985 :29)

Özal Türkiye –ABD arasındaki ilişkileri askeri yardımlar ve aynı ittifakın içinde olmasının yanında daha fazla ticaretin yapılması ve karşılıklı menfaatlerin daha hassas olarak gözetilmesinden yanadır.

Dünyada 1980'li yılların sonuna doğru hiç beklenmedik gelişmelere sahne olması, hem Sosyalist Blok'un dağılması hem de piyasa ekonomisinin kendisini kabul ettirmesi sonucunda, dünyanın tek kutuplu yönde gitmeye başlaması, herkesi kuşkulandırmıştır. Dünyadaki yeniden yapılanma süreci belirsizliğini korurken, Özal'ın da bu gelişmelerden kaygı duyduğunu, ama bu yeni yapılanmada, ABD ile aynı kutupta yer alması gerektiğine tereddüt etmeden kabul edebilmiştir.

Özal, dünyadaki değişim ve tek kutuplu gelişmeyi şöyle ifade etmektedir;

“Önümüzdeki dönem, tek kutuplu bir dönemdir. Bütün genel siyasi dengeleri düşünürken, bu tek kutuplu sistemin getirdiği esasları da çok iyi düşünmek mecburiyetindeyiz. Ama şunu da ifade edeyim: Dünyanın yapısı tek kutuplu sistemden, daima iki kutuplu sisteme doğru gelişme yönündedir. Eninde sonunda dengenin, yani tek kutuplu denge sisteminin, iki kutuplu bir denge sistemine dönüşeceğini söylemek istiyorum. Bu ne kadar zamanda olur? 20 sene mi olur, 30 sene mi olur, bu tahmini yapmak kolay değildir. Ama kuruluşundan beri, hep böyle ikili sistem içinde kalmış dünyamız. Gene ikili sisteme girmesi beklenir.” (Özal,1992 : 4-5) İkili sistemin birisinin öncüsü ABD olacağını, Özal Türkiye'nin de bu kutuplaşma da, kendi menfaatleri doğrultusunda yer alması gerektiğini, yerinin de ağırlıklı olarak ABD'nin yanında olacağını düşünmektedir.

Özal, dünyanın tek kutuplu bir yapıda uzun süre gidemeyeceğini, ne olursa olsun ABD etkin bir güce sahip olarak, kutuplaşmayla yine bir kutbun merkezi gücü olacağına inanması, ABD ile dış politikanın sağlıklı, karşılıklı menfaatlere dayalı olacağına inanmıştır.

3.5.3. Bölgesel Güç Olma Arzusu ve Bölge Ülkeleriyle İşbirliği Teşebbüsü:

3.5.3.1. İslam Ülkeleriyle İşbirliği:

Tarihsel süreç içerisinde birlikte yaşamış toplumlar olarak ikili ilişkiler tarihin getirmiş olduğu birlikteliğin getirmiş olduğu sorumluluklar doğrultusunda olması gerekirken, bu ülkelerle Osmanlı'nın son döneminden itibaren sorunlu bir sürece girmiştir. Bu sorunlu süreci gidermek için ne Türkiye'nin ne de Ortadoğu ülkelerinin ciddi gayretleri olmamıştır. Bu ülkelerle tarihi birlikte yaşamının yanında dini birlikteliğimizde bu olumsuz sürece katkı sağlayamamıştır.

Özal, Türkiye Ortadoğu dış politikasına büyük bir değişimi getirmiştir. Bu değişimin Ortadoğu ülkeleriyle tarihten gelen sorunları çözmek, ikili ilişkiler çerçevesinde bu sorunlara çözüm getirme gayreti içerisinde olmuştur.

Özal, Cumhuriyet tarihi boyunca İslam ülkeleriyle olumsuz olan ilişkileri düzeltmek için öncelikle bu ülkeleri ziyaret ederek sıcak ve samimi ilişkiler kurmuş tarihin getirmiş olduğu olumsuzlukları gidermeye çaba harcamıştır.

Orta Doğu bölgesi tarihi olarak sürekli dünyanın sorunlu bölgesi olmuştur. Bugünde çatışmaların sorunların altında ezilmektedir. Tabii ki, bölge olarak kendisini sorunlardan kurtaramaması, Türkiye'nin bu bölgede demokrasiyi benimsemiş ve istikrarlı bir ülke olarak ön plana çıkarmaktadır. Orta Doğu ülkeleriyle sorunların giderilmesi, ilişkilerin geliştirilmesi, asla "Batı ile münasebetlerimizin bir alternatifi olarak değil, çok yönlü politikamız çerçevesinde bu ilişkilerin tamamlayıcısı olarak" (Özal, 1988: 492) görmek gerekir.

Özal'a göre "Türkiye coğrafi konumu itibarıyla ve uzun bir ortak geçmişin getirdiği kültürel ve manevi değerler nedeniyle Orta Doğu bölgesine bağlıdır. Bu itibarla bölgedeki bütün Arap ve Müslüman ülkelerle yakın dostluk ilişkileri sürdürme ve karşılıklı menfaatlere hizmet eden işbirliğini geliştirme dış politikamızın temel ilkelerinde biri haline gelmiştir. Bu ülkeler arasındaki ihtilaflarda taraf tutmama siyasetini ayrıca prensip edinen Türkiye'nin bölgedeki itibarı son yıllarda artmış ve dostluğu gittikçe daha fazla aramır olmuştur." (Özal, 1988: 492).

"Türkiye Batı ile Doğu arasında bir köprüdür. Türkiye'nin daha evvelki yıllardaki politikası daha fazla Batı'ya dönüktü. Biz, bundan bir parça, ifadelerle Türkiye'nin Batı'ya değil, Doğu İslam alemiyle ilişkilerinin gelişmesi gerektiğini" (Özal, 1986 : 116)

"İslam dünyasında ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, ne diğer ülkelerle olan ilişkilerimizin yerine bir alternatif veya bu ilişkilerimizi zayıflatacak bir unsur olarak, ne de kalkınma gayretlerimiz için bir yardımcı unsur olarak görülmemelidir. Aslında, kendi aramızdaki işbirliğini artırmamız, dünyadaki diğer ülkelerle ekonomik

ilişkilerimizi kolaylaştırır, daha sağlam ve adil temellere oturtur. İş dünyası için yeni imkanlar yaratarak bu ilişkileri zenginleştirir ve onların gerçekten çok yönlü bir hale gelmesini sağlar. Bildiğiniz gibi Türkiye yakın bir geçmişte tam üyelik için Avrupa Ekonomik Topluluğuna başvurmuştur. 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'nın hedefi budur. Bu hedefe doğru yaptığımız gayretlerde, milli kimliğimizin ve tarihimizin bilincindeyiz. Hem Avrupa ile, hem de İslam dünyasıyla güçlü bağları arasında kelimenin tam anlamıyla bir köprü vazifesi görerek aralarında karşılıklı anlayışın gelişmesini sağlayabilir” (Özal, 1988:149-155).

Batı dünyasında Türkiye'nin yeni sadece askeri ve stratejik bir ittifakta görülmesi yanlıştır. Çünkü Batı dünyasının ideallerini benimseyen bir ülke olması, Özal'ın “yaklaşık yarım asırdır ortak bir kaderi paylaştığımız, birlikte barışı korumak, özgürlüğünüzü ve toprak bütünlüğünüzü savunmak için mücadele ettiğimiz müttefiklerimiz tarafından AT kapılarının Türkiye'ye açılmasını beklemek” (Özal, 1989, 503) en doğal hakkımızdır.

“Türkiye'nin Ortadoğu konusundaki tutumu açıktır. Türkiye, Ortadoğu itilafının temelinde Filistin meselesinin yattığına inanmaktadır. Biz bölgede adil ve kalıcı barışın ancak, Filistinlilerin self-determinasyon hakları dahil, meşru hakların tanınması suretiyle ve İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesiyle tesis edilebileceğine kanıyız. Türkiye böyle bir barışın tesisi yolundaki tüm yapıcı çabaları başından beri desteklemiştir ve desteklemeye devam edecektir.” (Özal, 1988: 2-3) Gün geçtikçe itilafların ve çatışmalardan rahatsız olan “Türkiye bir bölge ülkesi olarak, Ortadoğu'da vuku bulan ve büyük endişe kaynağı olan olayları yakından izlemekte barış ve istikrarın sağlanmamasından üzüntü duymaktadır.” (Özal, 1988:2)

Türkiye tarihi olarak Orta Doğu ülkeleriyle karşı dış politika da istenmeyen hatalar yapmıştır. Özal, bu hataların farkında olması, hataların telafi edilmesi taraftarıdır. Özal'a göre, “Türk dış politikasında son beş yıldır takip edilen politika son merhalesindedir. İslam alemiyle iyi münasebetler kurmaya yönelik dış politikamızın son halkalarından biri Cezayir ziyaretidir” (Özal, 1985: 121)

Özal, bu ülkelerle aktif güvenilir politikalar üretmiştir. Ortadoğu Barış Suyu Projesi ve İran-Irak savaşındaki tarafsız tutumu İslam ülkelerinin güvenin kazanarak ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesine çaba göstermiştir.

Bu olumlu gelişmelerin yanında, Körfez Krizinde ABD'nin yanına olması, İslam ülkelerinin tepkisine neden olmuştur. Özal burada Irak'ı Türkiye için bir tehdit görmesi ve dış politikanın ABD'ye endeksli olması bu kararı vermesinde etkili olmuştur.

Özal, buna rağmen İslam ülkeleriyle Türkiye'yi yakınlaştırmıştır. Özal, öncelikle bölgesinde istikrarın sağlanması için, ikili ilişkilerin karşılıklı geliştirilmesi gerekliliğine inanmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki ikili ilişkilerin sağlıklı geliştirilmesi sonucunda, Türkiye'nin "Bölgesel Güç" olabileceğini düşünmesi, bu ülkelerle ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir.

"Elbette çok önemli adımlar atılmıştır, fakat bunları yeterli görmemek lazım. Eğer, "barış suyu projesi" veya su ile ilgili daha başka projeler, tabii gaz boru hattı gibi entegre nitelikli ilave, projeler geliştirilebilir ve bölge ekonomilerini karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale getirebilirsek sulhü temin etmek daha da kolaydır. Sulhü bozmak herkesin menfaatına dokunacağı için kimse buna teşebbüs etmek istemez." (Çalık, 1992 : 22)

3.5.3.2. Türk Cumhuriyetleriyle İşbirliği:

1980'li yılların sonuna doğru SSCB'nin dağılmasıyla, bağımsız Türk Cumhuriyetleri ortaya çıkmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla Türk dış politikasına yeni boyut kazandırmıştır.

Özal, "Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Balkanlardan ta Orta Asya'ya kadar, müslüman ve yahut Türk toplulukları ile meskun geniş bir saha önümüze açılmıştır." (Çalık, 1992 : 12)

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla “Orta Asya’dan Balkan yarımadasına kadar uzanan ve bizim “öncü” rolümüzün hedef alanını teşkil eden jeopolitik bölgeye bakarken öncelikle bazı hususları doğru tespit etmek ve gerçekçi bir analize tabi tutmak zorunda...” (Çalık, 1992 : 14) dır. Türkiye’nin bu coğrafyada etkili olabilmesi için öncelikle ikili ilişkilerin geliştirilmesi gerekir.

Özal, “biz, bu bölgedeki tesir gücümüzü Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi gibi karşılıklı menfaatlerin telif ve tevsine dayalı teşebbüslerle birleştirmeyi başarılabildiğimiz taktirde bölgemizin en güçlü, en güvenilir ve en sözü geçer ülkesi haline geliriz. Bu tür karşılıklı menfaat ve işbirliğine dayalı projelerin mimarı ve öncüsü olmakta, bu bölgede başka hiçbir ülke Türkiye kadar şanslı ve avantajlı değildir.” (Çalık, 1992: 14)

Özal, “biz bu teşebbüslere geç kalınmadığı ve bu rollerin hepsi de hakkıyla oynandığı vakit, Türkiye, sözünü ettiğim birbiriyle ilişkili halkalardan oluşan ülke ve toplumlar zincirinin meydana getirdiği dünyanın bu önemli bölgesinde neden en güçlü lider olmasın ? Bu bölgenin lider ve güçlü ülkesi olan Türkiye, dünya siyasetinde de çok ağırlıklı yere sahip olacaktır. Bu bölgenin güçlü, barışçı ve güvenilir liderliğine hiçbir ülke Türkiye kadar yakın değildir, hatta hak sahibi de değildir.”(Çalık, 1992 :15)

Özal, dünyadaki gelişmeleri iyi analiz etmesi Türk Cumhuriyetleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ikili ilişkileri başlatmış, tüm cumhuriyetlere özel ve resmi gezilere katılmıştır.

Özal, Türk Cumhuriyetleriyle işbirliği yaparak hem Türk dünyasının lideri, hem de bölgesel güç olarak dünya siyasetinde etkili olmaya çalışmıştır.

Özal, Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerde bir hata yapmazsak, “21. Türk Asrı Olacaktır” sözünü cesaretle söylemiştir.

Özal, Türk Cumhuriyetleri içine alan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi ile onları dünya sistemine entegre olmasını sağlamak, böylece hem “Türk Birliği”nin sağlanması hem de “Bölgesel Güç” olma yolunda somut adımlar atmıştır.

Özal'ın, "Adriyatikten Çin Settine" kadar sözünü söylemesi, Türkiye'nin bu coğrafyada etkin güç olabilme şansının olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Özal, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle ilişkileri karşılıklı güven ortamı içerisinde olmasını, tarihi birlikteliğin vermiş olduğu mirası, günün şartlarına göre oluşturulması için çaba harcamıştır.

SONUÇ:

1970'li yıllar itibariyle dünyada neo-liberalizmin uygulamaya başladığı bir dönemdir. 1980'li yıllarda dünyada hızlı küreselleşmenin etkisiyle Sosyalist Blok'un yıkılması ve Serbest Ticaret Sisteminin etkisiyle ülkeler arasında etkileşimi zorunlu kılmıştır. Böylece Sosyalist ve Devletçi sistemlerin dünyada etkinliğinin azalması, liberalizmin ön plana çıkmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye'de liberalleşme ciddi olarak Prens Sabahattin'in görüşleriyle gündeme gelmiştir. Prens Sabahattin'in liberal görüşünü, Adem-i Merkeziyetçilik ve Teşebbüs-ü Şahsi ilkeleri oluşturmaktadır. Prens Sabahattin Adem-i Merkeziyetçilikle, merkezi yönetime karşı yerel yönetimlerin güçlendirilmesini, merkezi yönetimin bazı yetkilerini yerel yönetimlere devredilmesini, Teşebbüs-ü Şahsi ilkesiyle de, ekonomide özel teşebbüsün önünün açılması ve gelişmesi için gerekli desteğin verilmesini ifade etmektedir.

Cumhuriyet döneminde az da olsa liberal uygulamalar yapılmış, aynı nedenlerle uygulamalarla son verilmiştir. Çok partili döneme geçiş amacıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakkiperver Fırkası kurulmuş, en kısa sürede kapatılmıştır. Tek partili dönem, 1946 Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar devam ettirilmiştir. Ekonomik alanda ise karma ekonomi uygulanmış, özel teşebbüse fazla yer verilmemiştir. Ama 1929 Dünyada ekonomik bunalımla birlikte, tamamen devletçi bir sisteme geçilmiştir. Bu uygulamalar sonucunda tek partili dönemde liberal gelişmeler olmamıştır. Ancak Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle ülkede ekonomik ve siyasi alanda serbestlik yaşanmaya başlamıştır. Ekonomide özel teşebbüse yer verilmiş ve desteklenmiştir. Ekonomi yabancı sermayeye açılmış, altyapı hizmetlerine hız verilmiştir. Devletin ekonomideki etkinliği azaltılmaya çalışılmıştır. Düşünce ve inanç hürriyetlerine önceki döneme oranla büyük serbestlik getirilmiştir.

Demokrat Parti sonrası liberal gelişmelerde olumlu yönde bir gelişme olmamıştır. Hatta Özal'a kadar olan dönemde, askeri müdahalelerin olması liberalizm açısından olumsuzlukların olduğu bir dönem olarak görülmektedir.

1980'li yıllarda dünyada İktisadi Liberalizm başarılı bir şekilde uygulanırken, Türkiye'de 12-Eylül-1980 Askeri Müdahalesi yaşanmaktadır. Askeri müdahale, Liberalizm açısından olumsuz bir gelişme olmasına rağmen, Türkiye'de, dünyadaki serbest ticaret sisteminin etkisiyle, piyasa ekonomisi uygulamasına devam edilmesi, Türkiye'nin piyasa ekonomisine entegre olması açısından önemlidir. Türkiye'de askeri müdahalelerin olması, liberal gelişmeleri olumsuz etkilemiştir. Buna rağmen, 12-Eylül-1980 müdahalesi sonucu demokrasi arka plana atılmasına rağmen ekonomi dış dünyadaki gelişmelerin etkisiyle ekonomi arka plana atılmamıştır.

Türkiye'de 24 Ocak'la başlayan piyasa ekonomisi uygulamasını devam ettirebilmek için askeri yönetim tarafından Özal'a Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın verilmesi, Piyasa Ekonomisi'nin en iyi şekilde yönetilmesini, dünyadaki Serbest Ekonomik sisteme entegre olma açısından önemlidir.

Türkiye'de askeri dönemin sona ermesi, demokrasiye geçişle birlikte Özal'ın tek başına iktidara gelmesi, 24 Ocakla başlatılan iktisadi liberalizmin devam ettirilebilmesi açısından önemlidir. Özal, ülkenin siyasi ve sosyal şartlarından azami ölçüde istifade ederek geniş bir toplum desteğini almada başarılı olmuş, ancak ülkemizin sosyal ve kültürel özelliklerini çoğu zaman nazarı itibara almadığından, başarı düzeyi zaman zaman beklentilerin altında olmuştur. Ancak şunu söyleyebiliriz ki Özal, devletin siyasi ve ekonomik olarak yeniden yapılanmasında güçlü bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştır. Kendisi bu muhalefeti "Güç Odakları" tabiriyle ifade etmiştir. Güç odaklarını devletçi seçkinler ve aydınlar olarak tanımlarsak, bu liberalleşme sürecine devletin yeniden yapılanması, bu seçkinlerin eski muteber konumu ve statülerini kaybedeceklerinden bu sürece açık ve örtülü karşı tutum içerisinde olmuşlardır.

Bu sürecin tamamlanamamasında iki önemli faktör vardır. Birincisi, konjoktüre bağlı bir süreç olduğu için zaman ve şartlar elverişli olmamıştır. İkincisi, güç odaklarının açık ve örtülü muhalefeti önemli ölçüde engellemiştir. Özal'ın başlattığı bu süreç konjoktürel şartlar ve güç odakları direnişini aşabildiği ölçüde işleyecektir.

Özal ülkeyi, küresel dünya şartları ve gereklerine uygun bir değişim sürecine sokmuştur. Siyasi yapı ile ekonomik yapıyı yeniden şekillenmiştir. Özal dönemi ekonomik liberalizmin gelişmesi açısından önemlidir. Serbest piyasa ekonomisini uygulamış, ilk icraatı ekonomideki korumacılık ve yasakları kaldırmıştır. Kapalı ve devletçi ekonomiyi dışa açarak, dünyadaki serbest ticaret sistemine entegre olmasını sağlamıştır.

Yıllardır dokunulamamış, adeta tabu haline gelmiş olan Türk Parasını Koruma Kanununu kaldırmış, serbest ticaretin önünü açmıştır. Özal. Ekonomide devletin müdahalesini kaldırmak, devleti küçültmek istemiştir. Bunu yapabilmek için, yatırım politikasını değiştirmiştir. Artık devletin sanayi ve ticarete girmeyeceğini, sadece altyapı hizmetlerinde yatırım yapmasını istemiştir. Devletin sanayi ve ticarete faaliyet yapanlara yardımcı ve yol göstermesini gerektiğini dile getirmiştir. Bu dönemde devletin altyapı hizmetlerin aktif olarak görülmektedir. Bu dönemde barajlar, otoyollar, telefon, elektrik ve altyapı hizmetlerinde vatandaşa hizmet götürmüştür. Özal ekonomide yaptıklarıyla ” Türkiye’de ekonomik zihniyeti büyük ölçüde değiştirmiş ve iktisadi değişme ve gelişmenin önünü açmıştır.” (Morgil,1996 . 103)

Özal dönemi, kamu ve özel yatırımlarındaki gelişmeler şöyledir: Kamu yatırımları; 1980 yılında yüzde % 61.1’ den, 1989 yılına yüzde % 44.3’ olarak gerçekleşmiştir. Özel yatırımlardaki değişme ise; 1980 yılında yüzde % 38.9 dan, 1989 yılına yüzde % 55.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar doğrultusunda kamu yatırımlarındaki belirli oranda azalma göstermesi, özel yatırım oranlarındaki belirli oranlarda artışın, devlet yatırımlarındaki yapılan değişikliklerle devletin ekonomideki etkinliğinin az da olsa azaldığını, devletin ekonomide küçüldüğünü görmekteyiz. Ama bu yatırım oranlarının günün şartlarına göre yetersiz olduğu görülmektedir.

Ekonomide dış ticaretin serbest edilmesiyle birlikte, ihracat- ithalat devlet tekelinden alınarak bu alanda yeni özel girişimcilerin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Dış ticareti serbest edilmesiyle, Türkiye’de üretilen malların dünya piyasasında rekabet edebilecek ortam sağlanmıştır. Özal, ihracatı desteklemek amacıyla, teşvik ve destek kredileri verilmiştir. Dünya piyasasında ihracatçının ayakta kalması için yapılmıştır. Bunu kötüye

kullanan ihracatçılar ortaya çıkara, hayali ihracat yaparak katma değer vergisi almışlardır. Özal, yapılan bu yanlışlıkları bilmesine rağmen, yabancı sermayenin ülkeden gideceğini düşünerek bunların üzerine gitmemiştir. Özal'ın bu düşünce yabancı sermayeye güven vererek, ekonomiyi en kısa sürede serbest ticaret sistemine entegre edebilmek için bazı şeyleri göz ardı etmiştir. Dış ticareti serbest edilmesiyle, ihracat ve ithalattaki gelişmeler şöyledir:

İhracatta, 1980 yılında 2.9 milyar dolardan 1989 yılında 11.6 olarak gerçekleşmiştir. İthalatta ise, 1983 yılında 9.2 iken, 1989 yılında 15.8 olarak gerçekleşmiştir. İhracatta ve ithalattaki bu gelişmeler ekonominin tam anlamıyla dışa açıldığını göstermektedir. Artık serbest piyasa ekonomisinin kurallarının işlediği bir ekonomik yapı ortaya çıkmış oluyordu.

Türkiye 1980 öncesi tarım ülkesi durumundadır. İhracat ve ithalattaki serbestlikle sanayi ülkesi olma yolunda ilerlemektedir. Toplam ihracat içindeki sanayi ürünleri payı bunu doğrulamaktadır.

Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1980 yılında yüzde %18.6 iken 1989 yılında yüzde %78.2 olarak gerçekleşmiştir.

Özellikle " ithalat rejiminde bu dönemde önemli ölçüde liberalleşmeye gidilmiştir. Dış ticaretin liberalleştirilmesi ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği artırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmek" (DPT, 1990 : 43) amacı içersinde olunmuştur.

Özal, ekonomide özelleştirmeyi başlatmıştır. Özelleştirmeye hem ekonomiyi devletin tekeline kurtarmak hem de ekonomiyi tabana yayarak özel teşebbüsün gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bu dönemde yapılan özelleştirme, 1986-1989 yılları arasında yapılan özelleştirme gelirleri toplam 246.422 bin dolardır. Yapılan bu özelleştirme gelirleri günün şartlarına göre çok düşüktür. Özal, ekonomide özelleştirmeyi devletçi siyasetçiler ve bürokratların muhalefeti, bir de anayasanın özelleştirmeye tam olarak izin vermeyişi, Özal istediği

gibi özelleştirmeyi yapamamıştır. Ama yapılan özelleştirme ile bir başlangıç yapılmış, devletin ekonomideki rolü azaltılmaya çalışılmıştır.

Serbest piyasa ekonomisinin uygulanmasıyla, ekonomi yabancı sermayeye açılmıştır. Bu dönemde ülkeye giren yabancı sermaye şöyledir:

1980-1989 yılları arasında toplam 4405.5 milyon dolar olarak girmiştir. 1980-1989 arasında ülkeye giren firma sayısı, toplam 312 firma girmiştir. Yabancı sermayenin daha fazla girmesini ve özel teşebbüsün güçlenmesi için, “Yap-İşlet” ve “Yap-İşlet-Devret” modellerini işletmiştir.

”Ülkemizde yabancı sermaye teşvik edilmiş olmasına rağmen, uzun yıllar aradığı ekonomik ve siyasi istikrar ortamını bulamamış ve yatırım miktarı kısıtlı kalmıştır.”(Taner,1996 : 24) 1983’ten sonra siyasi ve ekonomik istikrarın olumlu yönde gelişmesi ve yabancı sermayenin ülkede yatırım yapması için gerekli kolaylıklar sağlanmıştır. Yabancı sermayeye ülke olarak güven verilmesi yabancı sermayeyi yatırım için belli oranda gelmesi sağlanmıştır.

Faizsiz bankacılık uygulamasını ”Bankalar Kanunu” nu zorlayarak, ”İslam Bankacılığı” nın ”Özel Finans Kurumları” adıyla Türk Mali Sistemine girmesinin yasal dayanağını 16.12.1983 gün ve 83/ 7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla hazırladı. Bu kararnameye dayanarak 1985 yılının başından itibaren ”faizsiz bankacılık”(Tokgöz ,1997 : 187) sistemini başlatmıştır. İlk finans kurumları olarak Al Baraka Türk A.Ş ve Faisal Finans A.Ş olarak fiili olarak hizmete başlamıştır. Faizsiz bankacılık sisteminin başlatılmasıyla inançları gereği bankalara faiz olduğu için para yatırmayan muhafazakar kesim tasarruflarını yastık altından piyasaya çıkması sağlanmış, yastık altındaki tasarrufların ekonominin içine çekilmesiyle ekonomik alanda bireyin faaliyetleri genişletilmiş artık bu kesimde ekonomide yatırım ve üretim yapmaya başlamıştır. Özal, İstanbul Borsasını açarak küçük yatırımcıları da ekonominin içine çekerek herkesin ekonomik düşünmesine ve üretime katkı yapmasını sağlamıştır.

Bu liberal uygulamaların yanında fon sistemini işletmiştir. Aslında fon sistemi liberalizme aykırı bir uygulama olmasına rağmen yine de uygulamıştır. Bunun açıklamasını bürokratik işlemlerin fazla olması, yapılacak yatırımları geciktirmesinden dolayı uyguladığı bir gerçektir. Özal, bu uygulamalarla piyasa ekonomisini işletmiş, hem de ekonomiyi dünya ekonomisiyle bütünleştirerek ekonomik liberalizm uygulamalarında başarılı olmuştur. Özal yapmış olduğu bu uygulamalarla ” bir bakıma, bu konjonktürün ortaya çıkardığı bir teknokrat ve reformist olmuştur. Diyebiliriz ki, Özal üstlendiği bu tarihi misyonu büyük zorluklarına rağmen oldukça başarılı bir şekilde yerine getirmiştir.”(Kazdağlı, 1996 : 86)

Bu dönemde fon sistemini önceki yıllara oranla daha fazla uygulanmaya konulmuştur. Öyle ki, fonların bütçesi devlet bütçesine alternatif olabilecek bir duruma gelmiştir. Fonların yeterli derece de denetlenmediği yönünde eleştirilerin yoğunlaşmasına, rağmen Özal fon uygulamasından vazgeçmemesi onun ekonomik sorunlara pragmatik olarak yaklaşmasından kaynaklanmaktadır.

Siyasi liberalleşme açısından kayda değer bir gelişme olmamıştır. Ama bu yöndeki gelişmelerin çoğu sadece bir temenniden ibaret kalmıştır. Özal, merkeziyetçi bürokratik yapıya karşı tavrı almıştır.

Devleti “kutsal” olmadığını söyleyerek bir tabuyu yıkmıştır. Devletin amaç olmadığını, devletin insanlara hizmet etmek için bir araç olduğunu söylemiştir. Devletin bürokratik gücünün kırılmasını gerektiğini söylemesi, “seçilmişlerin atanmışlara önceliği”nden söz etmiştir.Ama zaman zaman kendisi de bürokrasiye teslim olmuştur. Bunların başında KİT yönetim kurulları ve fonların oluşturulması uygulamasında, siyasetçilere ve bürokratlara taviz verilmesi. Ayrıca ilk defa sivil düşünen bir Cumhurbaşkanı olarak Çankaya’ya çıkması liberalleşme açısından Türkiye şartlarında büyük bir öneme sahiptir.

Özal merkeziyetçi yönetimden rahatsız olması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesini istemektedir. İdari olarak bir yenilik getirememiş, ama yerel yönetimlerin ekonomik olarak merkezi yönetime bağılılığını azaltmıştır. Yerel yönetimlere kaynak sağlamak için

İmar Kanunu, Büyükşehir Belediyesine geçiş ve Emlak Vergi Kanunu ile yeni kaynaklar ortaya çıkarılarak yerel yönetimler ekonomik olarak ayakları üzerinde durabilecek bir ortam sağlanmıştır.

Bürokrasinin gücünü kırmak için, bürokrasideki kırtasiyecilik ve formaliteler azaltılmaya çalışılmıştır. Vatandaş ehliyet, pasaport ve evlenme esnasındaki formaliteler en aza indirilmeye çalışılmıştır. Şimdiye kadar bürokrasi vatandaş arasındaki şüphe ve güvensizliğin, güven ve itimata bırakılması için çalışmalar yapılmıştır. Vatandaşın vermiş olduğu beyan doğru kabul edilip araştırma ve beklemeden vatandaşın işlemleri yapılmaya başlanmıştır. Bürokraside kırtasiyecilik ve formalitelerin kaldırılması sonucunda, bürokrasideki bu gün git yarın gel anlayışı zayıflamaya başlamıştır. Böylece bürokraside kırtasiyecilik azaltılarak zihniyet değişimi sağlanmıştır. Bürokrasiyi azalmış, 35 olan bakanlık sayısını, 21'e indirmiş, kadro standartını sağlamak için, 9000 bin olan kadro standartını 800'e indirerek sayısal olarak azaltmıştır. Bürokrasideki bu azaltma işleri aksatmamış bilakis işlerin daha süratli verilmesini sağlamıştır.

Özal, insanın temel hak ve hürriyetlerine büyük önem vermektedir. Hürriyetleri kutsal olarak görmesi, birinin olması onun için bir şey ifade etmemektedir. O düşünce hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti ve teşebbüs hürriyetleri bir arada olduğu zaman bir anlamı olacağına inanmaktadır. Birisini diğerine tehcih edilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü ülke kalkınması üçü bir arada olduğu zaman gerçekleşeceğine inanmıştır. Özal, hürriyetleri kısıtlayan 141,142 ve 163 maddeleri, 6187 ve 765 Sayılı Yasalar, 2932 Sayılı Türkçe'den Başka Dillerde Yapılacak yayınlar Hakkındaki Kanun" kaldırılarak hürriyetlerin önündeki engellerin kaldırılmasına öncülük etmiştir. Türkiye'nin kalkınması için, hürriyetlere gerekli önem verilmeye başlandığı bir sürecin başlamasına katkı sağlamıştır.

Özal, "hem toplumun gelenekel yapısının, hem de cumhuriyetin siyasi mirasının eseri ve bir ölçüde partiler demokrasisi anlayışının getirdiği sınırlamaların sonucu olan cemaatçi yapısından uzaklaşıp, Batı'lı temsili demokrasilerin felsefi temellerini teşkil

eden liberalizm ve ferdiyetçilik üzerine oturmaya ilk defa Özal ile başlamıştır.” (SAK,1996 : 132)

Özal, liberal uygulamalar yaparken, bazen aksi yönde davranışları olmuştur. 1980 öncesi siyasilere getirilen, yasakların kaldırılmasını mecliste yapmayıp, referanduma sunmuş olması, ayrıca hayır kampanyasına katılması ve seçimlerde yüzde %10'luk ülke barajını kaldırmadığı gibi, seçimlerde çevre barajı uygulamasını getirerek, kendi siyasi gücünü artırmak için yapılmış pragmatik bir davranışın sonucudur. Bu uygulamalar liberalizmle yakından bir ilişkisi olamaz.

Özal, Türk dış politikasına aktif, üzerine risk alabilen ve olayların gelişine göre bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Özal'ın dış politika anlayışının temelini dünya serbest ticaret sistemine entegre olmak ve ülke çıkarlarını en üst düzeyde tutmak oluşturur.

Özal'ın "uygulamak istediği "aktif politikanın" Türkiye'de yanlış anlaşıldığını ve başta İran, Romanya ve Yunanistan gibi komşu ülkelerinde zarar ettiğini ve aktif politika izlemenin her zaman düşünüldüğü gibi ülkeyi tehlikeye sokan bir mesele olmadığını vurgulamaya" (Bağcı, 1996 : 21) çalışması ülke menfaatleri içindir

Türkiye için "liberalleşme hem gelişme ve ilerleme, hem de ülkenin ve toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlama bakımından kaçınılmaz bir gereklilik niteliğindedir." (Seyitdanlıoğlu, Yayla, 1998 :63)

Kısaca, Özal liberalizmi ülke konjoktürüne bağlı olarak, teorik ve sistematik olmayıp, pragmatik ve pratik uygulamanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA:

KİTAPLAR:

- ABADAN, Yavuz,** Devlet Felsefesi -A.S.B.F Yay.Ankara 1990
- AHMED, Faruz,** Modern Türkiye'nin Doğuşu Sarmel Yay. İst.-1995
- AKAL, C Baki,** Sivil Toplum Tanrısı Afa Yay İst 1990
- AKAT, Asaf Savaş,** Demokrasi Gündemi Armoni Yay İst 1991
- AKGÜNDÜZ, Ahmet,** Belgelerle Gerçekleri Konuşuyor, Cilt 111 İzmir1989
- AKTAN, Can Coşkun,** Gerçek Liberalizm Nedir?-T Yay. İzmir 1996
- AKTAN, Can Coşkun,** 21.Yüzyıl Türkiye Sözleşmesi T Yay. İzmir 1995
- ALACAKAPTAN, Uğur,** Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü Ankara 1970
- ANADOL, Cemal,** Türkiye'nin Din ve Vicdan Hürriyeti Anlayışı- Burak Yay.İst.1999
- ANAP,** Hükümet Programı 1 1983,
- ANAP,** Hükümet Programı 2. 1987
- ARMAER, Necla,** Çağdaş Eğitim İlkeleri Doğrultusunda Din Eğitimi Cilt. 6. Sayı. 61.Aralık 1981
- ATEŞ, Toktamış,** Demokrasi ve Laiklik Ümit Yay. İst -1994
- AVRUPA** İnsan Hakları Sözleşmesi
- BAĞCI, Hüseyin,** Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal Çetin ofset İst. 1996
- BARLAS, Mehmet,** Özal'ın Anıları-Sabah Kitapları İst.1996
- BAŞGİL, Ali Fuat,** Din Hürriyeti A. Samim, Günensoya Armağan 1995
- BAŞGİL, Ali Fuat,** Din ve Laiklik Yağmur- Ankara 1962
- BM** İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi
- BRZEZİNSKY, Zbigniew,** Kontrolden Çıkmış Dünya-İş Bankası Yay. Ankara 1994
- BURNS, Edward M,** Çağdaş Siyasal Düşünceler Birey ve Toplum Yay. 1984.
- CEMAL, Hasan,** Özal Hikâyesi Bilgi Yay. Ankara 1990
- ÇAĞATAY, Tahir,** İctimai Nazariyeler Tarihi AÜDTCF Yay Ankara 1977
- ÇAM, Esat,** Siyaset Bilimlerine Giriş İ. Ü. İktisat Fak. Yay. İst. 1977
- ÇAVDAR, Tevfik,** Türkiye'de Liberalizm İmge Yay. Ankara 1992
- ÇÖLOĞLU, Halit,** İktisadi Sistemler 1987

- DAVER, Bülent,** Çağdaş Siyasal Doktrinler, AÜ-SBF Yay. No: 254, Ank-1968
- DAVER, Bülent,** Türkiye Cumhuriyetinde Layiklik AÜSBF Ankara, 1995
- DPT,** 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve bazı Değerlendirmeler 24 Temmuz 1990
- DP** Demokrat Parti Hükümet Programı
- DOĞAN, Kutlay,** Turgut Özal Belgeseli Türk Haber Ajansı Ankara 1994
- DÖNMEZER, Sulhi,** Düşünceler "Dindarlık ve İrtica" 1989
- EGE, N. Nurettin,** Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaları Güneş Neşriyat İst. 1977
- EMİN, Fatih,** Turgut Özal Risale Yay. İst.-1993
- ERBERK, Doğan-**
- HİMMETOĞLU, Nilgün,** Kapitalizm ve Özgürlük, 1988
- ERDOĞAN, Mustafa,** Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji Liberte Yay. 1995 Ankara
- ERDOĞAN, Mustafa,** Liberal Toplum Liberal Siyaset siyasal Kitabevi Ankara 1993
- ERKAL, Mustafa,** Türk Yurdu Cilt. 19. Sayı : 138-140 Evren Yay Ankara 1999
- ERKAN, Hüsnü,** Sosyal Piyasa Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması , İzmir Ofset 1987
- ERKUL, Ali,** Türk Toplum Bilimcileri Cilt 3. Remzi Kitabevi İst -1987
- FEVZİOĞLU, Turhan,** Demokrasi ve Diktatörlüğe Dair Forum Yay. İst. 1957
- FEVZİOĞLU, Turhan,** Kölelik Yolu -1948
- FİNCANCI, Yurdakul,** Günümüzde Sosyal Demokrasi -1993
- FİNCANCI, Yurdakul,** Sivil Toplum Agari Devlet ,Sivil Devlet Sivil Toplum Tüses Yay. İst 1991
- GALTON, William,** Defendig liberalisb Amican Political Seince Reiew 1982
- GERGER, M. Emin,** Sağcı, Solcu ve İslamcılara Göre Dinle Siyaset Laiklik İst. 1991
- GÖKMEN, Yavuz,** Özal Yaşasaydı V Yay. 1994

- GRAY,John,** Englihtrenment's Wake Politics and Culture at the Close of the Modern Age (London and New York: Routledge) 1997
- GÜRBEYR, Gülistan,** Türkiye'de Sivil Toplum Oluşumunun Önündeki Siyasi ve Hukuki Engeller İletişim Yay. İst.1997
- HAMİTOĞULLARI, Beşir,** Çağdaş İktisadi Sistemler Tarihi A.Ü.S.B.F. Yay Ankara 1975.
- HAYEK,A. Friedrich;** Studies in Philosophy, Politics and Economics And the History of Ideas, Routledge & Kegan Paul, London, 1982
- KABAOĞLU, Ö. İbrahim,** Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü Tugik Yay. İst. 1997
- KAFESOĞLU, İbrahim,** Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri 1970
- KARAKOYUNLU, Yılmaz,** Liberalizmin Türkiye Promönadı Irmak Matbacılık Ankara 1997
- KAZDAĞLI, Hasan,** Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal Çetin Ofset İst 1996
- KESKİN, Mustafa,** Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Atatürk Araştırma Merkezi Yay. 1999
- KÖKER, Levent,** Demokrasi Üzerine Yazılar İmge Yay. Ankara1992
- KÖKER, Levent,** Demokrasinin Gerçek Dünyası Birey ve Toplum Yay. İst 1994
- KÖKER, Levent,** Piyasa Ekonomisi Nedir? Türk Demokrasi Vakfı Yay. Ankara1992
- KUZU, Burhan,** Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat Filiz Kitabevi İst 1995
- MAHÇUPYAN, Etyen,** İdeolojiler ve Modernite - 1996
- MARDİN, Şerif,** Türkiye'de Toplum ve Siyaset İletişim Yay. İst.-1994
- MORGİL, Orhan,** Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal Çetin Ofset İst 1996
- NALBANTOĞLU, Muhittin,** Turgut Özal'ın Konuşmaları İst 1986
- OKAN,Oya,** Batı Düşüncesinde Liberalizm ve Tarihi Koşulları İst. Üni Sos Bil.Enst Yay İst -1994
- ÖZAL, Turgut,** 1985 – 1986 Gezi Toplantı ve Açılışlarda Yapmış Olduğu
- ÖZAL, Turgut,** Konuşmaları Başbakanlık Ankara

- ÖZAL, Turgut,** İcraatın İçinden, 1986 Başbakanlık Ankara
- ÖZAL, Turgut,** Bütçe Konuşması-1985 Başbakanlık Ankara
- ÖZAL, Turgut,** Cumhurbaşkanlığı Yemin Töreninde Yapmış olduğu Konuşma 1989
- ÖZAL, Turgut,** Gelişen Türkiye, 1988
- ÖZAL, Turgut,** Dış Politika açılarından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri-1990
- ÖZAL, Turgut,** Dünyadaki Yeni Dengeler ve Türkiye Pazar Toplantıları'nda Yaptıkları Konuşmaları 1991
- ÖZAL, Turgut,** 1985 Bütçe Konuşması
- ÖZAL, Turgut,** 1983 – 1984 Gezi Toplantı ve Açılış Konuşmaları
- ÖZAL, Turgut,** 1984- 1985 Gezi Toplantı ve Açılış Konuşmaları
- ÖZAL, Turgut,** 1985- 1986 Gezi Toplantı ve Açılış Konuşmaları
- ÖZAL, Turgut,** 1987 – 1988 Gezi Toplantı ve Açılış Konuşmaları
- ÖZAL, Turgut,** 1988- 1989 Gezi Toplantı ve Açılış Konuşmaları
- ÖZAL, Turgut,** 1989 – 1990 Gezi Toplantı ve Açılış Konuşmaları.
- ÖZAL, Turgut,** 2000'li Yıllarda Türkiye -1991
- ÖZAL, Turgut,** Değişim Belgeleri- 1993
- ÖZAL, Turgut,** Devlet Yönetimi –1983, Ankara
- ÖZAL, Turgut,** Marmara Kulübü Toplantısı'ndaki Konuşmaları 1992
- ÖZAL, Turgut,** T.Özal'ın Basın Toplantısı- 14 Aralık 1985
- ÖZAL, Turgut,** Yurtdışı Temaslardaki Konuşması 1989
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın İş Dünyası Vakfı Toplantısı'ndaki Konuşmaları 1992
- ÖZAL, Turgut,** II. İzmir İktisat Kongresindeki Konuşması 1981
- ÖZAL, Turgut,** III. İzmir İktisat Kongresindeki Konuşmaları 1992
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın Harp Akademilri'ndeki Konuşmaları 1991
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın Karadeniz İşbirliği Zirvesi Açış Konuşması 1992
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın Basın Toplantısı 14 Aralık 1985
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın Basınla Sohbet Toplantısı 6 Mart 1993
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın Basın Toplantısı 1984
- ÖZAL, Turgut,** Özal'ın Basın Toplantısı 1986

- PARLA, Taha,** Türkiye'nin Siyasal Rejimi İletişim İst-1993
- PARASIZ, M. İlker,** 1923 'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları Ezgi Yay. Ankara 1998
- SAK, Hüseyin,** Devlet ve Siyaset Adamı Turgut Özal Çetin Ofset İst. 1996
- SAVRAN, Gülnur,** Sivil Toplum ve Ötesi Alan Yay. İst 1982
- SELÇUK, Sami,** Laiklik- Sivil Toplum-Homo-Democraticus 1994
- SENCER, Muzaffer,** Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri Ankara 1969
- SİSTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban,** Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı İsam Yay Ankara 1995
- SMİTH,Adam,** An Ingvery İnto The Nature and Couses of The Wealth of Nations, Chicago -1976
- SOSYAL, Mehmet,** Dönemeçte Bir Adam DVC Yay. İst.1998
- SOSYAL, Mümtaz,** Dinamik Anayasa Anlayışı, Anayasa Diyalektiği Üzerine Bir Deneme Ankara 1969
- SÜKAN, Faruk,** Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları Kültür Ofset Ankara 1991
- ŞENEL, Alaaddin,** Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Birey ve Toplum Yay.Ankara 1984
- TANER, Güneş,** Devlet Gemisinde Sekiz Yıl Burcu Ofset Ankara 1996
- TAYLOR, Charles,** Mades os Sivil Society Public Culture the Weath of Nations -1976
- TOKGÖZ, Erdinç,** Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi İmaj Yay 1997
- TUNÇAY, Mete,** Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi Teori yay. İst1987
- TÜRKKAN, Erdal,** Yeni Forum Cilt. 8 no. 198. Ankara 1987
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ,** 1924 Anayasası
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ,** 1961 Anayasası
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ,** 1982 Anayasası
- ULAGAY, Osman,** Özal'ı Aşmak İçin Afa Yay.İst-1993
- URAS,T. Güngör,** Ekonomide Özallı Yıllar Afa Yay.İst - 1993

- WAGNER, Baldur,** Ludwing Ehard, Alferd Müller, Armack, Soziale Marktwirtschaft. Frankurk / Main, Berlin- Wien 1972.
- YAYLA, Atilla,** Sosyal ve Siyasal Teori Siyasal Kitabevi Ankara 1993
- YAYLA, Atilla,** Liberal Bakışlar Siyasal Kitabevi Yay. Ankara 1993
- YAYLA, Atilla,** Liberalizm Turhan Kitabevi Yay. Ankara 1992
- ZARAKOL, Avni,** Temel Ekonomi Sistemleri Bilgisi S. Yay. Ankara -1978
- ZÜRCHER, Erk Jon,** Modernleşen Türkiye'nin Tarihi -İletişim Yay. İst 1996

SÜRELİ YAYINLAR:

- AKTAN, Can Çoşkun,** Türkiye Günlüğü, S.40, 1996
- AKTAN, Can Çoşkun,** Banka ve Ekonomik Yorumlar Sayı 31.1994
- AYDIN, Mustafa,** Sivil Toplum, İslam Dergisi, Kasım -1994
- CANSEN, Ege,** Özalcılık Öldü, Hürriyet 17 Nisan- 1994
- ÇAHA, Ömer,** Yeni Türkiye Sayı: 18 Kasım- Aralık. Ankara, 1997
- ÇALIK, Mustafa,** Türkiye Günlüğü Sayı 19. Temmuz Ankara, 1992
- DÖNMEZER, Sulhi,** Yeni Anayasamızdaki Basım Hürriyeti İ. Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası -C. XXVIII, Sayı 3-4 İst.1978
- DURGUN, Şenol,** Yeni Türkiye Sayı. 18 Kasım Aralık 1997
- ERDOĞAN, Mustafa,** Türkiye Günlüğü Sayı.13 Kış 1990
- EREN, Ercan,** Toplum ve Bilim 50-51 Güz- 1990
- İNAN, Kamuran,** Yeni Türkiye Sayı:3. Mart- Nisan Ankara. 1995
- KARAMAN, M. Lütfullah,** Sivil Toplum Kavramı ve Türkiye Üzerine Değerlendirmeler Türkiye Günlüğü Sayı: 10 1990
- KARAMAN, M. Lütfullah,** Yeni Türkiye Sayı 18 Kasım- Aralık 1997
- ÖZAL, Turgut,** Bülten, Sayı.. 9. Türk Demokrasi Vakfı Nisan 1991
- SEYİTDANLI, Mehmet,** Liberal Düşünce Sayı.2 Bahar 1996
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, YAYLA, Atilla,** Liberal Düşünce Sayı:10-11 1998
- TOSUN, Kemal,** Devletçilik Meselemiz Hür Fikirler Mecmuası Sayı.4 Şubat 1949
- YAYLA, Atilla,** Diyalog Sayı:1 Ankara 1996
- YURDASEV, Nuri,** Türkiye Günlüğü Sayı :22, Bahar 1993

ÖZGEÇMİŞ

1966 yılında Tokat- Reşadiye- Elmacık köyünde doğdu. İlköğretimini 1979 yılında bitirdi. Orta Öğretimini 1986 yılında Reşadiye’de tamamladı. 1988 yılında Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümüne girip, 1992 yılında mezun oldu. Aynı yıl Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisansa başlayıp, 1994 yılında mezun oldu . Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doktora başladı. Halen Gazi Osman Paşa Üniversitesinde görev yapmaktadır.

